

SOTAMUSEO

1948

SOTAMUSEO

1948

SOTAMUSEO

1948

HELSINGISSÄ 1948

Helsingissä 1948
SANOMA OY

Tämä Sotamuseon ensimmäinen vuosikirja on maamme sotahistoriallisen tutkimuksen kannalta ilahduttava uutuus, se kun tuo mainitun tutkimuksen piiriin meillä varsinaisesti vasta ensimmäisen kerran ase- ja varushistorian mielenkiintoisen alan.

Samalla kun vuosikirjan voidaan taten toivoa edistävän sotahistoriallista tutkimustamme sekä herättävän myös entistä laajempaa mielenkiintoa ase- ja varushistoriaa kohtaan, tarjoaa se sotahistoriastamme kiinnostuneelle yleisölle paremmat mahdollisuudet tutustua Sotamuseossa talletettuihin, sanottuun historiaan liittyviin esinemuistoihin. Ajatellen ulkomaita, missä tämänkaltaiset tutkimusjulkaisut kuuluvat Sotamuseota vastaavien laitosten säännölliseen toimintaohjelmaan, on vuosikirjalla oma erikoinen merkityksensä.

Toivon, että vuosikirja täyttäisi edellä esitetystä mielessä tehtävänsä ja myös että Sotamuseolla olisi mahdollisuuksia vuosikirjansa jatkuvaan ja säännölliseen julkaisemiseen.

PUOLUSTUSVOIMAIN KOMENTAJA

Aarne Sihvo

Jalkaväenkenraali

ESIPUHE

Sotamuseo on nuorimpia Suomen historiallisista ja kulttuurihistoriallisista museoista. Sotamuseonhoitaja, maisteri Kauko Rekola kuvaa sen vaiheita kirjoituksessaan tässä vuosikirjassa. Kirjoituksesta selviää, että Sotamuseon päätehtävänä on esinein ja kuvin antaa mahdollisimman täydellinen käsitys Suomen puolustuslaitoksesta ja sotahistoriasta vuodesta 1878 alkaen, jolloin asevelvollisuus Suomessa säädettiin. Luonnollisista syistä joutuu tällöin itenäisyytemme aika etualalle. Sotamuseon kokoelmat täydentävät näin ollen Sota-arkistoa, johon tämän ajan puolustuslaitosta ja sotahistoriaa koskevat asiakirjat kerätään. Toisaalta täydentävät Sotamuseon kokoelmat myöskin Muinaistieteellisen toimikunnan alaisen Kansallismuseon ase-, sotilaspuku- ja kuvakokoelmia, joihin sisältyy puolustuslaitoksemme ja sotahistoriamme varhaisia jaksoja koskevaa aineistoa. Tätä vanhaa aineistoa on myöskin jonkun verran Sotamuseossa, muodostaen tavallaan taustan viime aikojen kehitykselle. Kansallismuseossa ovat taas ajanjaksoa 1878—1918 valaisevat esineet jonkinlaisena vanhempien kokoelmien loppupisteenä. Yhdessä pyrkivät Sotamuseo ja Kansallismuseo Suomen puolustuslaitoksen

ja sotahistorian kokonaiskuvan luomiseen, mikäli säilynyt esine- ja kuva-aineisto sen sallivat. Museoitten yhteistyöstä on todistuksena myös Muinaistieteellisen toimikunnan edustajan jäsenyys Sotamuseolautakunnassa.

Isänmaallisesta tehtävästään huolimatta Sotamuseo ei vielä ole päässyt yleisön tietoisuuteen siinä määrin kuin se olisi ansainnut. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että sen kokoelmat sopivan huoneiston puutteessa suurimmalta osaltaan ovat varastoituina. Tärkein tehtävä Sotamuseon lähivuosien ohjelmassa onkin museorakennuksen rakentaminen Helsinkiin tai jonkin vanhan rakennuksen sisustaminen museota varten. Sotamuseon johdon pyrkimykset tähtäävät tämän kysymyksen ratkaisemiseen myönteiseen suuntaan. Odottaessaan ajankohtaa, jolloin toiveet toteutuvat, on museo järjestänyt pari näyttelyä Suomenlinnaan, missä osia rannikkotykistö- ja laivastokokoelmista on pantu tilapäisesti näytteille.

Sotamuseo toivoo, että nämä näyttelyt kiinnittävät yleisön huomion museon toimintaan. Samassa mielessä julkaistaan tämä vuosikirja, jonka kirjoitukset kuvaavat Sotamuseon kokoelmien ja Suomen sotahistorian eri puolia. Olkoon se todistuksena siitä, että Sotamuseo vaikeista oloista huolimatta koettaa edistää niitä päämääriä, joita vaalimaan se on perustettu.

Helsingissä, maaliskuun 20. päivänä 1948.

C. A. Nordman

Sotamuseolautakunnan puheenjohtaja

Kauko Rekola:

SOTAMUSEO

Jo ennen Suomen valtiollista itsenäistymistä oli sotahistoriallista esineistöä, viime vuosisadan loppupuolella maassamme virinnee voimakkaan historia- ja museoharrastuksen ansiosta, ryhdytty entistä määrätietoisemmin keräämään talteen.

Tämä esineistö oli saanut työssijansa osittain Yliopiston Historiallisessa Museossa — sittemmin Kansallismuseossa — osittain niissä paikallismuseoissa, joita näihin aikoihin eri puolilla maatamme innolla perusteltiin, osittain yksityisissä kokoelmissa. Olipa pääkaupungissa jo v:na 1908 saatu pantua toimeksi erikoinen sotahistoriallinen näyttelykin. Tätä Hakaniemen huvilassa järjestettyä vv. 1808—09 sodan muistonäyttelyä, joka käsitti lippuja, pukuja, aseita yms. mainitun sodan päiviltä, voitaneenkin pitää jonkinlaisena Sotamuseon tilapäisluontoisena edelläkävijänä.

Todelliselta sotamuseolta puuttui tällöin kuitenkin vielä sitä pohjaa, minkä ainoastaan itsenäisyys voi tarjota. Senkansallisen itsenäistymisen, josta mainittu voimakas isänmaan historian harrastus oli ollut mitä parhaimpana todistuksena, saavuttaessa 1917 valtiollisen vahvistuksensa, kävi

suomalainen sotamuseokin ainakin periaatteessa mahdolliseksi. Kevään 1918 surullinen sisällissota teki sen tulevaisuutta ajatellen suorastaan ajankohtaiseksi.

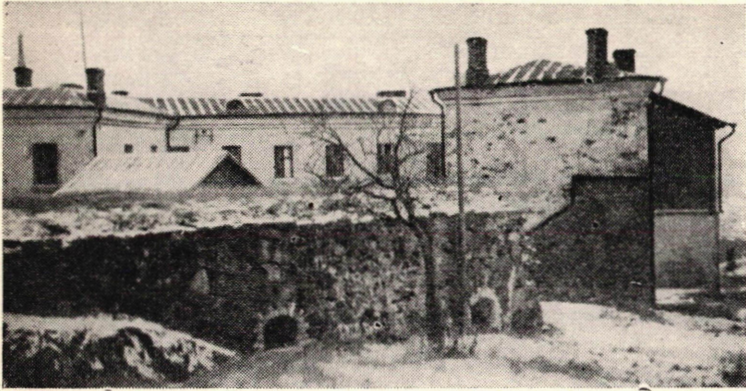
Jo tämän sodan kestäessä oli tehty muutamia hajayrityksiä sotaan liittyvien esineellisten muistojen keräämiseksi talteen. Niinpä antoi Karjalan armeijan silloinen päällikkö, ev.luutn. Aarne Sihvo päiväkäskyssään alaisilleen rykmen-teille kehoituksen ryhtyä tämänkaltaisiin toimenpiteisiin. Joskaan tämä kehoitus ei johtanut erikoisen huomattaviin tuloksiin, niin lienee sillä kuitenkin ollut oma merkityksensä herättäen se uskottavasti ainakin yksityisluontoista harrastusta asiaan.

Mutta vieläkin selväsanaisemmin tuotiin tämän sodan aikana kysymys Sotamuseon perustamisesta esille.

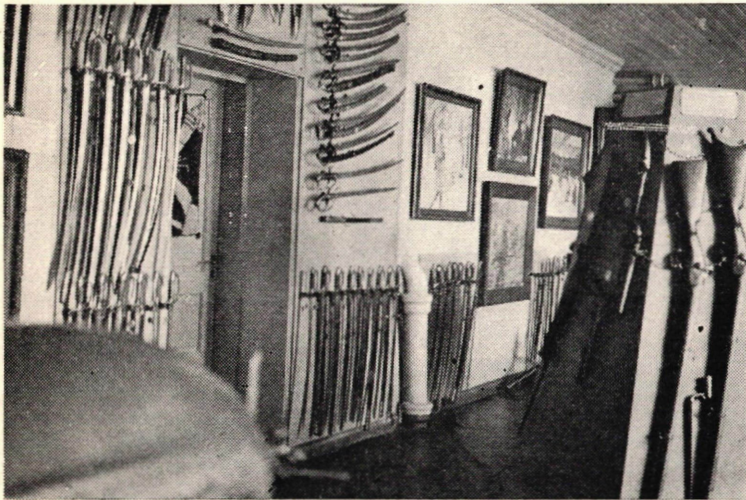
Aloitteentekijänä oli tällöin viipurilainen museomies, fil.maist. Kaarlo Soikkeli, sama henkilö, jonka vuosikautisten ponnistelujen tuloksena Sotamuseo lopulta syntyi ja joka toimi myös tämän perustamansa laitoksen ensimmäisenä johtajana. Vapaussodan loppuvaiheessa kääntyi hän korkeimman sotilashallinnon puoleen anoen, että hän saisi oikeuden perustaa Viipurin linnaan sotahistoriallisen museon ja että tätä tarkoitusta varten luovutettaisiin linnasta yksi kerros hänen käytettäväkseen.

Ehdotus saavuttikin myötämielisen vastaanoton, ja maisteri Soikkeli oikeutettiin Viipurissa ja sen ympäristössä keräämään talteen »aseita ja muistoja vapaussodasta perustaakseen arsenaalimuseon».

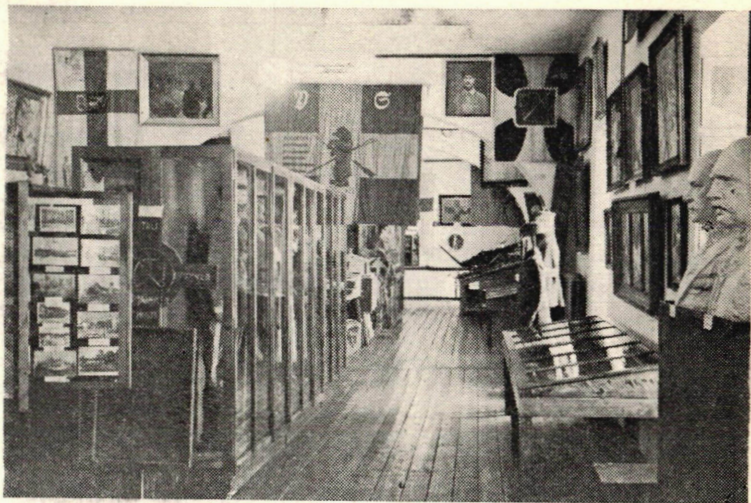
Sotasaaliin lajittelemattomuuden takia ei hanke kuitenkaan päässyt heti vauhtiin, ollen se sitäpaitsi yhden miehen — kaiken lisäksi vielä siviilihenkilön — käden käänteessä suoritettavaksi jo vallan ylivoimainenkin. Kun maisteri Soikkeli sen jälkeen pian siirtyi Helsinkiin, raukesi

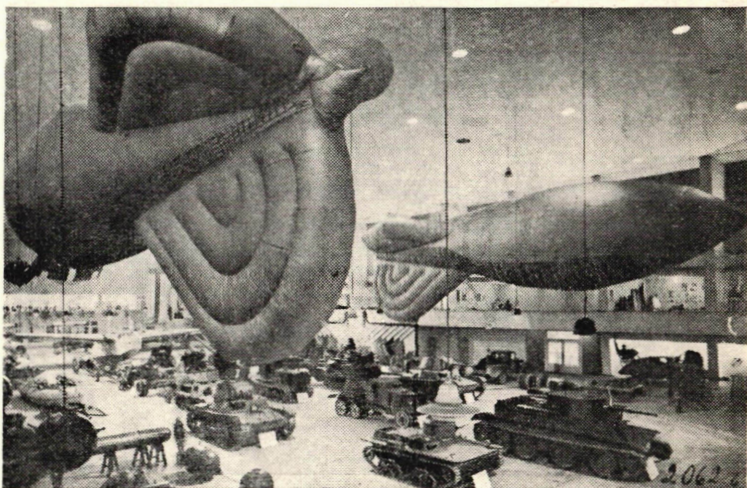
*Kuva 1. Suomenlinnan Carpelanin bastioni ja kasarmi, jossa Sotamuseo sijaitti vu
1923—39. Rakennettu 1756.*
*Fig. 1. Carpelan's Bastion and Caserne at Suomenlinna (built in 1756), in which the War
Museum was located in the years 1932—39.*

Kuva 2. Sotamuseon asekoelmamaa Uudenmaan kasarmilla.
Fig. 2. Weapons of the War Museum at the Uusimaa Caserne.

*Kuva 3. Sisäkuva Sotamuseosta Suomenlinnassa.
Fig. 3. Interior of the War Museum at Suomenlinna.*

*Kuva 4. Sodanaikainen näyttely Helsingissä Messuballissa, syksyllä 1941.
Fig. 4. Exhibition during the war at Messuballi in Helsinki in the autumn of 1941.*

asia tykkänään tämän viipurilaisen »arsenaalimuseon» kohdalta.

Sotamuseosuunnitelmastaan ei maisteri Soikkeli kuitenkaan luopunut Helsinkiin siirryttyäänkään. Tämä siirtyminen oli päinvastoin eduksi asialle, sillä tarjosihan pääkaupunki parhaat mahdollisuudet sekä myös luonnollisimman ympäristön Suomen sotamuseolle. Vapaussodan Historian Komitean sihteerinä oli maisteri Soikkelilla lisäksi erinomainen tilaisuus kerätä talteen vapaussotamuistoisia valokuvia ja esineitä.

Jo 1918 oli pääkaupunkiin perustettu Sota-arkisto vapaussotaan liittyvän arkistomateriaalin tallettamiseksi. Tähän laitokseen oli jo aikaisemminkin kerätty myös museollista esineistöä — lähinnä valokuvia, karttoja yms. — mutta maisteri Soikkelin tullessa keväällä 1926 nimitetyksi tämän arkiston hoitajaksi, sai keräyskin uutta vauhtia. Siten sai hän mm. aikaan, että sotalippuja ym. esineistöä alettiin puolustuslaitoksen taholta virallisesti luovuttaa arkistoon säilytettäväksi tulevaa sotamuseota silmällä pitäen.

On luonnollista, että myös puolustusvoimiemme upseeriston keskuudessa sotamuseo-ajatus jo varhain sai huomiota osakseen. Virallisesti otettiin tämä kysymys esille Upseeriliitossa ensi kerran 1924 ollen se jälleen seuraavanakin vuonna käsiteltävänä. Liiton asettama komitea johon kuuluivat silloiset ev.luutn. Wallenius sekä majurit Talvela ja Ilmoniemmi, käsittelee kysymystä melko perusteellisesti mm. huoneistomahdollisuuksia tutkien, mutta kuitenkin jäi museokysymys yhä edelleen odottamaan ratkaisuaan.

Myöskin puolustuslaitoksemme korkein johto, siten sekä sotaväen päällikkö, kenr.maj. Aarne Sihvo että puolustusministeri Niukkanen, osoittivat lämmintä harrastusta museoasiaa kohtaan.

Suurella ponnella ryhtyi sitten v:sta 1927 asiaa ajamaan kadettikoulun silloinen johtaja, ev.luutn. Heikki Nurmio, joka v:na 1928 määrättiin Sotahistoriallisen toimiston päälliköksi. Hän teki yksityiskohtaisia ehdotuksia perustettavasta sotamuseosta sekä Puolustusvoimien ja Yleisesikunnan päälliköille että Puolustusministeriölle, ehdottaen mm. Uudenmaan kasarmin osittaista luovuttamista museotarkoitukseen. Hänen ansiostaan tehostettiin myös puolustuslaitoksen sisäistä esinekeräystä.

Kun näyttelyhuoneiston puutteessa jo ryhdyttiin etsimään keräytyneelle museoesineistölle sopivia varastoimis- ja mahdollisuuksia, päästiin nyt kuitenkin maisteri Soikkelin ansiosta myönteiseen ratkaisuun huoneistokysymyksessäkin.

Viimemainittu oli Sota-arkiston hoitajana jo aikaisemminkin kiinnittänyt huomiotaan Uudenmaan kasarmissa arkiston silloisen toimihuoneiston alla olevaan kerrokseen. Tämän kerrostilan vapautuessa mainittuna vuonna 1929 entisestä käytöstään, sai maisteri Soikkeli aikaan, että se Puolustusministeriön määräyksestä päätettiin luovuttaa Sota-arkistolle sen yhteyteen perustettavan sotamuseon näyttelyhuoneistoksi.

Huoneistokysymyksen saadessa täten vuoden 1929 lopulla ratkaisunsa oli nyt viimeinenkin este poistettu Sotamuseon perustamisen tieltä.

Kun tuleva museohuoneisto seuraavana keväänä saatiin tyydyttävästi kunnostettua, ryhdyttiin nyt entistä voimaperäisempään keräystyöhön sekä ottamaan myös jo vastaan puolustuslaitoksen eri osastojen edellisinä vuosina museota varten keräämää esineistöä.

Sota-arkistonhoitajan tarmokkain toimenpitein päästiin vihdoin niin pitkälle, että vielä samana vuonna eli loka-

kuun 18. p:nä 1930 pidettiin Sotamuseossa kutsuvieraille juhlalliset avajaiset. Ja tämän jälkeen aloitti museo säännöllisen näyttelytoimintansa.

Museokokoelmien pääasiallisimman osan muodosti silloin edellä mainittu armeijan eri laitoksista ja varikoilta saatu esineistö: verraten laajat ja monipuoliset ase-, puku-, yms. kokoelmat. Myös puolustuslaitoksen ulkopuolelta oli saatu ottaa vastaan lukuisia esinelahjoituksia, mikä sekin todistaa Sotamuseon perustamisen saaneen laajaa kannatusta maassamme.

Kahden vuoden ajan toimi Sotamuseo tässä huoneistossaan Uudenmaan kasarmissa. Museon hoitajana toimi arkistotoimensa ohessa edelleen maisteri Soikkeli, joka voimiaan säästämättä teki tarmokasta työtä Sotamuseon kaikinpuoliseksi kehittämiseksi. Kanslianeuvos Soikkelin kuolema huhtikuun 1. p:nä 1932 oli museon kannalta siten mitä raskain menetys.

Jo tänä Sotamuseon lyhyenä toiminta-aikana olivat sen tilat Uudenmaan kasarmissa osoittautuneet täysin riittävämmiksi. Saman tilanpuutteen vaikeuttaessa myöskin Sota-arkiston toimintaa oli kanslianeuvos Soikkeli ryhtynyt toimenpiteisiin löytääkseen muualta entistä sopivamman ja tilavamman museohuoneiston. Ennen hänen kuolemaansa eivät kuitenkaan nämä pyrkimykset vielä olleet johtaneet ratkaiseviin tuloksiin.

Kanslianeuvos Soikkelin seuraajaksi sekä Sotamuseon että Sota-arkiston hoitajana määrätyn fil.tri E. E. Kailan aikana jatkettiin huoneistoetsiskelyjä, joihin myös Puolustusministeriön taholla suhtauduttiin ymmärtäväisen suopeasti. Huomio kiintyi nyt jälleen Suomenlinnaan, joka jo vuosikymmen aikaisemmin Upseeriliiton taholta oli otettu esille Sotamuseolle sopivana toimiympäristönä.

Kesällä 1932 Suomenlinnaan tehdyn virallisen tarkastusmatkan tuloksena olikin nyt, että siellä Kustaanmiekalla sijaitseva ns. Carpelanin kasarmi päätettiin Puolustusministeriön määräyksestä kunnostaa Sotamuseota varten. Seuraavan syksyn ja alkutalven kuluessa suoritettujen korjaustöiden jälkeen pääsi Sotamuseo vuodenvaihteessa muuttamaan tähän uuteen huoneistoonsa.

Museon siirtyminen Suomenlinnaan ja siten pois Sotarkiston välittömästä yhteydestä aiheutti sen asemassa erinäisiä muutoksia. Puolustusministeriön tammikuussa 1933 antamalla päätöksellä tehtiin museosta nyt itsenäinen, Puolustusministeriön alainen laitos. Tämän itsenäisen Sotamuseon johtajaksi määrättiin museon entinen amanuenssi luutn. R. W. Palmroth.

Museon toiminnan valvomiseksi sekä sen hoitoon liittyvien kysymysten käsittelemiseksi oli jo joulukuussa 1932 asetettu ns. Sotamuseolautakunta, johon jäseniksi oli määrätty sekä sotilas- että museoalan asiantuntijoita.

Sotamuseon 1933 annetussa, epävirallisessa johtosäännössä määriteltiin suhde Kansallismuseoon siten, että näiden molempien museoiden yhdessä pyrkiessä antamaan mahdollisimman täydellisen kuvan Suomen sotahistoriasta kuuluisi Sotamuseon varsinaiseen alaan kuitenkin lähinnä aika jälkeen vuoden 1878, jolloin asevelvollisuus maasamme säädettiin. Kuitenkin voidaan myös vanhempaa esineistöä kerätä Sotamuseonkin kokoelmiin.

Kesäkuun alussa 1933 avattiin Sotamuseo yleisölle uusissa suojissaan, joissa sillä oli entistä suuremmat mahdollisuudet järjestää näyttelynsä museoteknillisten vaatimusten mukaisesti. Näyttelyesineistö jakaantui seuraaviin osastoihin: jääkäri-, vapaussota-, pionceri-, ase- ja meriosastot.

Suurin piirtein tällaisena ja näissä samoissa puitteissa toimi Sotamuseo aina vuoden 1939 lopulle saakka.

Historiallisesti mitä sopivimmasta ympäristöstään huolimatta kävi vuosien kuluessa Suomenlinnan sopimattomuus suurta yleisöä palvelemaan tarkoitetun museolaitoksen toimipaikaksi yhä ilmeisemmäksi. Vaikeiden liikennesuhteiden johdosta muuttui Sotamuseo nyt miltei yksinomaisesti kesäaikaiseksi turistinähtävyydeksi, kärsien sen merkitys sellaisenakin laivayhteysien sekä erikoisesti Suomenlinnaan vaadittavien kulkulupien merkitsemistä rajoituksista.

Tämän johdosta alettiin Talvisodan jälkeen, jolloin sodan aiheuttama esineistön huomattava lisääntyminen myös jälleen vaati väljempää näyttelyaloja, suunnitella entistä vakavammin museon palaamista takaisin itse pääkaupunkiin, jonka tarjoamista mahdollisuuksista Kaartin kasarmiin kiinnitettiin suurimmat toiveet.

Sodan päätyttyä oli suunniteltu erikoisen muistonäyttelyn järjestämistä myös Kustaanmiekalle, mutta näissä suunnitelmissa ei oltu päästy alustavia kunnostustöitä pitemmälle, kun kesällä 1941 jälleen puhjennut sota asetti myös Sotamuseon uusien tehtävien ja velvollisuuksien eteen, tehden toisaalta kaiken säännöllisen näyttelytoiminnan mahdottomaksi.

Ev.luutn. Nurmion aloitteesta oli jo talvisodan aikana suoritettu Sotamuseota varten jossakin määrin esinekeräystä. Uuden sodan alettua pantiin alulle laajasuuntainen keräystoiminta sekä tuli- että kotirintamalla, jota jatkettiin Sotamuseoon komennetun keräyshenkilöstön toimesta aina sodan loppuun saakka, kuten mahdollisuuksien puitteissa yhä sen jälkeenkin.

Syksyllä 1943 määrättiin Sotamuseon siihenastinen intendentti, kapt. R. W. Palmroth toisiin tehtäviin ja hänen

seuraajakseen museonhoitajana määrättiin luutn., fil.maist. Kauko Rekola.

Sodan aikana tehtiin periaatteellinen päätös Sotamuseon siirtämisestä kaupunkiin, ja museon entinen näyttelyhuoneisto Kustaanmiekalla luovutettiin toisiin tarkoituksiin.

Sodan päätyttyä ei jatkuvasti suoritetuista etsiskelyistä ja lukuisista aloitteista ja anomuksista huolimatta museon huoneistokysymyksessä valitettavasti yhä vieläkään ole päästy ratkaisuun, ei edes lähitulevaisuutta ajatellen. Tästä syystä ovat museon esinekeräykset, joiden sekä sotilaspedagogista että kulttuurihistoriallista opetusarvoa enemmän kuin yleistä mielenkiintoisuuttakaan ei voitane epäillä, yhä edelleen varastoituina useihin varastoihin sekä pääkaupungissa että maaseudulla.

Näyttelyhuoneiston puutteen sekä myös hajanaisen varastoinnin merkitsemistä suurista vaikeuksista huolimatta on Sotamuseo pyrkinyt vallitsevien mahdollisuuksien rajoissa jatkamaan muilla tavoin toimintaansa. Jatkuvasti suoritettujen esinekeräyksen avulla on yritetty täydentää esinekeräyksiä erikoisesti niiden puutteellisilta osilta, siten lähinnä opetuskokoelmia ajatellen. Sekä varastoidun esineistön säännöllinen valvonta ja hoito että myös tähän asti käsittelemättömän esineistön vaatimat perusteelliset tutkimukset ja kortistokäsittely ovat sellaisia työmuotoja, jotka ulospäin näkymättä ovat kuitenkin tulevaisuutta ja tulevaa näyttelytoimintaa ajatellen välttämättömän tärkeitä.

Sotamuseo toimii nykyisin — mainittakoon se vielä lopuksi — Pääesikunnan Sotahistoriallisen toimiston alaisena laitoksena. Museon toimintaa valvoo yhä edelleen Sotamuseolautakunta, jonka puheenjohtajana toimii valtionarkeologi tri C. A. Nordman.

WAR MUSEUM OF FINLAND

The idea of founding a war museum was introduced in our country already during the War of Independence in 1918. The question was kept alive by those interested in it, and objects, connected with the struggle for liberty before and during the War of Independence as well as with the peacetime development of the Defence Forces, were collected in the course of years for the future war museum.

In spite of the official support given by the highest military department and command the founding of the museum did not meet with success. This was chiefly due to the difficulties in finding suitable display rooms, which were not located until in 1929 at the so-called Uusimaa Casern in Helsinki. Already in the autumn of the same year the War Museum was officially opened.

Mr. Kaarle Soikkeli, M. A. who was the actual originator of the idea and who had worked eagerly in the interest of the museum was the first keeper thereof. At the same time he acted as recorder of the War Archives, as the War Museum was in the beginning a subinstitute of the said archives. When the collections of the museum increased, the rooms proved to be altogether too small for the purpose, and new ones were found in 1932. Through the action of the Ministry of Defence the old fortification of Suomenlinna outside Helsinki was ordered to be placed at the disposal of the War Museum. The old so-called »Carpelan's Bastion» (built in 1756) was repaired for the museum during the same year.

At the same time the War Museum was made an independent institute which functioned under the Ministry of Defence. After the death of Mr. Soikkeli in the spring

of 1932 the museum was directed by Dr. E. E. Kaila, who had been appointed recorder of the War Archives. As the War Museum became independent, Lieutenant R. W. Palmroth was appointed its keeper.

In the historical surroundings of Suomenlinna the War Museum was open to the public until the beginning of the Winter War in the autumn of 1939, at which time it was temporarily closed. During the war which had broken out again in the summer of 1941 separate warbooty exhibitions were arranged in Helsinki and in some country-places as well as in Sweden.

At this time the collections of the museum were, for the most part, transferred to safe places in the country, and the museum rooms were placed at the disposal of military authorities. During the war it was also decided in principle to transfer the War Museum back into the city of Helsinki. The decision which even before had been discussed, was made owing to extremely difficult communications to Suomenlinna and to the fact that the previous display rooms had again become inadequate, as the collections had grown manifold during the wars.

The search for rooms commenced after the war has not as yet brought favourable results for which reason, all the collections were placed into storage. The Museum hopes, however, to be able to open a special coast artillery department at Suomenlinna.

The War Museum collections, which contain nearly 30.000 numbered objects chiefly represent, the period after the year 1878, when compulsory military service was enacted in Finland. However, the collections contain older objects also the number of which the museum strives to increase as far as possible.

The War Museum of Finland is a common museum of the ground, naval and air forces. The considerable increase in the collections and the many practical aspects have made it necessary to plan the founding of new separate museums like the C. A. department mentioned above.

Since 1943 Lt. Kauko Rekola, M. A., has acted as the keeper of the War Museum.

Paavo Talvio:

ARMEIJAN JA SUOJELUSKUNTAIN LIPUSTOSTA

Maan valtiolliset vaiheet kuvastuvat myös sen sotalipustosta. Ruotsin ja Venäjän vallan ajoilta peräisin olevista suomalaisten joukkojen lipuista eivät ilmene vain ruotsalaiset ja venäläiset lipputyypit, vaan myös valtiollisen asemamme luonne. Kansalliset symbolit Ruotsin ajan lipuissa todistavat tasa-arvoisuudesta, epäkansalliset venäläisajan lipuissa taas vallatun maan asemasta. Itsenäisyydenajan lipuistamme voidaan todeta saavutettu riippumattomuus. Sikäli kuin ne heijastavat menneisyyttä, se ei tapahdu alentavassa muodossa.

Liput ovat kuitenkin vain osa sotahistoriallista esineistöä. Tämän runsaus, yksi- tai monipuolisuus jne. riippuu menneisyyden luonteesta. Pitkäaikaiset, voitolliset sodat ja varhain saavutettu itsenäisyys tavallisesti takaavat runsaiden, merkittävän trofeeaineiston omaavien kokoelmien syntymisen. Sellaisilla mailla kuin esim. entiset ns. reuna-
valtiot, jotka aina ovat olleet sodan jaloissa, ei itsenäisyyden puuttuessa ollut mahdollista säilyttää sotamuistoja omassa maassa, vaan ne joutuivat naapuri- ym. maiden kokoelmiin aina Saksaa ja Ranskaa myöten. Niiden täy-

tyi itsenäisyyden saavutettuaan tyytyä pääasiassa vain iältään nuoren materiaalin kokoamiseen.

Suomi on sotamuistojensa suhteen miltei samassa asemassa kuin nämä maat. Ennen valtiollisen itsenäisyyden saavuttamista sen joukot taistelivat vieraan lipun alla. Niiden lippujakaan ei voi pitää puhtaasti suomalaisina sotalippuina. Suomalaisten joukkojen sotasaalis ei tullut oman maan hyödyksi. Niiden omakin aseistus, liput ym. materiaali joutui loppujen lopuksi pois kotimaasta. Lipuista tosin osa, kirkkoihin ym. jätetty, jäi tänne, mutta hävisi aikojen kuluessa. Suuri osa lipuista oli joutunut sotasaaliiksi. Ruotsissa olevien suomalaisten rykmenttien sotalippujen luku onkin verrattain vähäinen verrattuna niihin, jotka voitonmerkkeinä ovat muissa maissa. Näitä trofeelippuja on Venäjällä yli sata, Tanskassa kaksitoista. Venäjällä olevissa lipuissa on ilmeisesti myös ryöstösaalista ja samoin siellä on Suomen Venäjän vallan aikaisen sotaväen lippuja, mm. jo tuhoutunut, arvokas Suomen Kaartin Pyhän Yrjön lippu.

Vanhojen sotalippujen luku itse Suomessa on tietysti vähäinen. Tämä kallisarvoinen jäämistö käsittää tällä hetkellä vajaa kolmekymmentä lippua.¹⁾ Ne muodostavat sotalipustomme ytimen, vaikkei monista niistä olekaan kuin rippeet jäljellä. Näistä kunniakkaista lipuista kenr. Ernst Linderin v. 1932 Porin Rykmentille lahjoittama entisen Kuninkaallisen Porin Rykmentin komppanianlippu v:lta 1751 on ko. rykmentin tultua hajoitetuksi siirretty Sotamuseon kokoelmiin. Niissä se on ainoa laatuaan.²⁾

¹⁾ Vrt. K. K. Meinander: Suomalaisista sotalipuista. Suomen Museo XIX, 1912, s. 17 ja seurr. sekä C. F. Meinander: Tre återförvärvade troféer och fyra försmådda. Finskt Museum LI, 1944, s. 40 ja seurr.

²⁾ C. E. Meinander antaa ylläm. tutkimuksessaan seikkaper. selostuksen myös k.o. lipusta.

Muu Sotamuseossa säilytettävä lipusto kuuluukin toiseen aikakauteen. Suurimman osan siitä muodostavat armeijan ja suojeluskuntain liput, joita eri vuosina on siirretty Sotamuseoon. Varhaisimmat niistä ovat vapaussodan, uusimmat viime sodan päiviltä.

1. *Vapaussodan liput*

Itsenäisyys vasta loi todella suomalaisen sotalipuston edellytykset. Alkuna sille olivat vapaussodan liput. Yksityisestä aloitteesta syntyneinä ja tilapäisluonteisina ne monesti olivat varsin vaatimattomia, mutta säilyttävät rintamalippuina silti tietyn arvonsa. Varsinaisten sotalippujen aika tuli vasta sodan jälkeen. Vaikeudet sodan aikana olivat suuret, itse armeijakin oli alusta luotava. Sodanaikaiset liput kelpasivat kuitenkin ainakin jossain määrin esikuviksi, vaikkeivät ne liitykään siihen kehityslinjaan, joka jatkui armeijan rauhanajan joukko-osastojen lipuissa. Sodanajan eriväriset »leijonaliput» esim saivat seuraajia joukko-osastojen ja suojeluskuntien lipuissa. Ko. lipuissa käytetyt vaakuna-, kuusiseppel-, ase-, eläin- ym. aiheet ovat tavallisia etenkin suojeluskuntien lipuissa.

Varhaisimmat vapaussodan lipuista valmistuivat jo ennen sodan puhkeamista. Jo keväällä v. 1916 Saksassa koulutettavat jääkärit — 27. Kuninkaallinen Preussin Jääkäripataljoona — saivat lippunsa, jonka moni heistä kuitenkin näki ensi kerran vasta 13. 2. 1918, jolloin se vihittiin Libaun Trinitatis-kirkossa; samana päivänä pataljoona virallisesti lakkasi olemasta saks. jääkäripataljoona. Tämä sinivalkea, suom. toimesta hankittu ristilippu on preuss. lippujen tyyppiä, mutta »hengeltään» suomalainen. Vapaussodan lippujen joukossa se oli arvokkain, jo lipputeknilli-

sesti omaa luokkaansa. Eräät sodanajan lipuista, mm. Sotamuseossa oleva 7. Jääkäripataljoonan lippu, lienevät siitä saaneet rautaristin mallisen ristinsä ja siihen lütyvän vaakunan. Jääkärien lipusta ei tullut rintamalippua, mutta sen merkitys kokoavana symbolina oli silti suuri.

Sotilaskomiteassakin lippukysymys tuli esille, vieläpä verrattain varhaisessa vaiheessa. Jo syyskesällä v. 1917 komitea H. Ignatiuksen aloitteesta päätti, että lippujen valmistukseen oli ryhdyttävä. Tätä tietä syntyi toinen vapaussodan huomattavimmista lipuista — Valkoisen armeijan lippu. Tämä valkea leijonalippu, johon Gallen-Kallela sodan aikana lisäsi vapaudenristin kuvan, tuli jo tammi-kuussa v. 1918 valmistuneena esikuvaksi monelle muulle samantapaiselle lipulle. Nykyään lippu on sotamarsalkka Mannerheimin asunnossa. Mustia leijonalippuja oli vain yksi — 12. Jääkäripioneeripataljoonan — mutta punaisia sitä enemmän, alkaen von Herzenin »Delfinin» lipusta vuodelta 1917 ja kapt. Hämäläisen »lentävän osaston» lipusta vuodelta 1918 aina sodan jälkeisiin heimosotien lippuihin saakka. Punaisen eli varsinaisen leijonalipun esikuvana sotalippunakin oli tietysti »puolivirallinen» leijonalippu vuodelta 1917.

Valkeata leijonalippua mukailivat valkeat tai vaaleasävyiset y.m. vaakunakoristeiset liput. Niistä mainittakoon jo helmikuussa v. 1918 valmistunut Oulun ensimmäisen rintamakomennuskunnan kaupungin vaakunalla koristettu lippu, Etelä-Savon rykmentin I pataljoonan 1. komppanian pieni valkea lippu, ns. Elfvengrenin ratsuosaston kulkuelippu ja Karjalan ratsujääkärien pieni musta standaari. Vasta sodan jälkeen valmistuivat Vaasan ja Pohjois-Pohjanmaan rykmenttien suuret liput, joissa valkealla pohjalla ovat ao. kaupungin- ja maakunnanvaakunat seppelkuvion

ympäroiminä. Samaa tyyppiä on ruotsalaisten vapaaehtoisten ensimmäinen lippu, jossa valkealla, sinikeltaisella juovalla koristetulla pohjalla on seppelöity valtionvaakuna. Tämä ja prikaatin toinen lippu ovat Ruotsin Armeijamuseossa.

Iskulauselippuja, joilla punakaartin lippujen joukossa oli niin tärkeä sija, ei valkoisen rintaman lipuissa juuri ole. Ainoa laatuaan Sotamuseon kokoelmissa on Etelä-Savon rykmentin I pataljoonan lippu.

Ristilipuista huomattavimpia olivat epäilemättä Gallen-Kallelan piirtämät Ylistaron ja Lapuan suojeluskuntien liput. Ensiksi mainitun keskeisen aiheen, pystyssä seisovan karhun, taiteilija sai Isonkyrön pitäjän 1700-luvun sinitistä, viimeksi mainitun karhulla ratsastava nuijamies on kuvattuna samaten Lapuan pitäjän 1700-luvun sinitissä. Ko. liput eivät ole vain koristeellisia, kuten niin monet suojeluskuntain lipuista, niissä on myös aatesisältöä. Ne kuvaavat sotaa sellaisena kuin se Gallen-Kallelasta näytti: kansan alkuvoimaisena nousuna nuijasodan päivien tapaan. Liput ovat tyyllillisesti ehjiä. Ne ovat tankoon naulattuja ja alkuaan niihin kuului sinivalkeat nauhat; kärkenä toisessa on vaskinen piikkinuija, toisessa heinähangon piikit. Kolmantena näihin lippuihin liittyi Björklundin piirtämä Ilmajoen suojeluskunnan lippu, joka kuitenkin ei ole risti-lippu, mutta aihepiiriltään liittyi lähinnä Lapuan lippuun. Nämä maaliskuu—huhtikuussa v. 1918 valmistuneet liput olivat rintamalippuja, etenkin Ylistaron suojeluskunnan lippu, jota säilytetään Sotamuseossa.

Ylistaron suojeluskunnan lipun tummansininen pohjaväri ja ristin hallavanvihreä värisävy ehkä symbolisoivat suon ja sammalen värejä. Lippu on samalla kuitenkin todistuksena siitä, ettei v. 1918 vielä pidetty sinivalkeata risti-

lippua ainoana mahdollisena. Ylimalkaan sellaisen käsitekin oli vielä sodan aikana jossain määrin hämärä. On lippuja, joissa risti on sininen ja pohjaväri harmaa. Sysmän I pataljoonan lipussa ristin ääriviivat on vedetty kahdella sinisellä juovalla. Karjalan divisioonan I. rykmentin lippu tosin on nykyisen sotalipun tyyppiä, mutta se valmistuikin aivan sodan lopussa. Virallisen sotalipun mallia on myös »Pohjan Poikien», Viron vapaussodan suomalaisen vapaaehtoisrykmentin, lippua suunniteltaessa pidetty esikuvana. Keskeisenä aiheena tässä lipussa oli jääkarhunpää-kuvio.

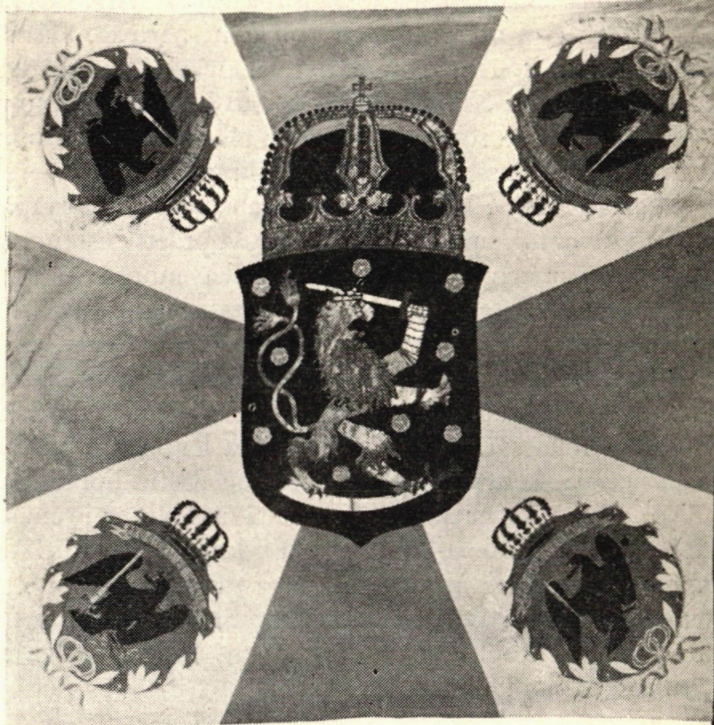
Kansalaissodassa kaikki liput ovat tavallaan rintamalippuja. Niistä n. kolmestakymmenestä lipusta, jotka yksin Sotamuseossa edustavat vapaussodan ja ns. heimosotien lipustoa, eivät kuitenkaan kaikki ole sotalippuja sanan varsinaisessa mielessä. Niissä on punaisia leijona- ja sinivalkeita lippuja, kenttäsairaalan Punaisen Ristin lippuja jne.

Armeijan rauhanajan lippuja edeltävät lähinnä jo mainitut Vaasan ja Pohjois-Pohjanmaan rykmenttien liput. Viimeksi mainittu olikin vv. 1918—1919 Pohjois-Savon rykmentin lippuna. Myös jääkärien lippu oli samoihin aikoihin tilapäisesti joukko-osaston lippuna, nim. Kaartin Jääkäripataljoonan käytössä.

2. Joukko-osastojen liput

Armeijan lippukysymyksen ratkaisua varten asetettiin sodan jälkeen komitea, asiantuntijana prof. Carolus Lindberg. Lippuja koskevat määräykset julkaistiin 14. 6. 1919.¹⁾ Jalkaväen lippujen kooksi määrättiin niissä 120 × 140 sm, ratsuväen 80 × 95 sm. Erillisten pataljoonien liput tulivat

¹⁾ Määräys Suomen armeijan jalkaväki- ja ratsuväkirykmenttien sekä erillisten pataljoonien lipuista. Sotaministeriön käskylehti n:o 48/1919.

*Kuva 1. 27. Kuningaskansallisen Preussin Jääkäripataljoonan lippu v:ltta 1916.
Fig. 1. The colours of the 27th Royal Prussian Jaeger Battalion — the
Finnish Jaeger Battalion — of the year 1916.*

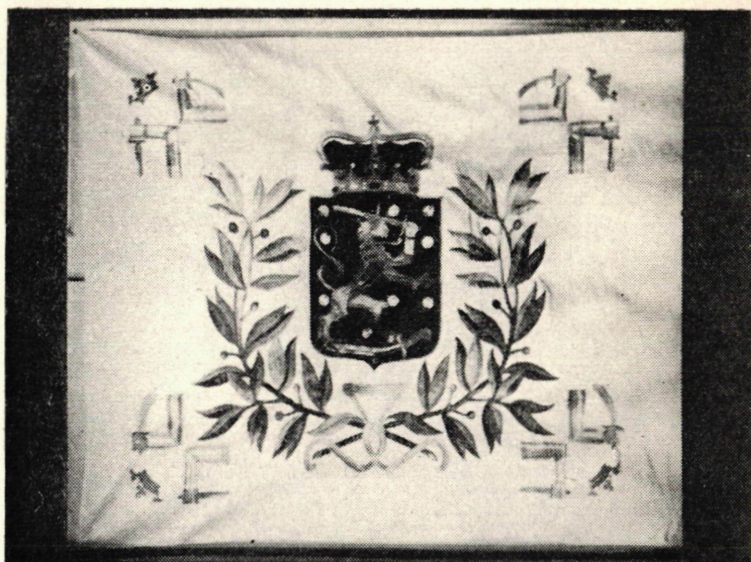
olemaan ratsuväen lippujen kokoa. Tangon vapaana olevan osan tuli olla 180—190 sm, kärjen pituuden 40 sm. Kärkenä oli kaiverrettu leijona, ellei Tasavallan Presidentti erityisestä anomuksesta myöntänyt — vapaussodassa kunnostautuneille joukko-osastoille — kärjenkoristeeksi vapaudenristiä, jolloin kehys oli laakeriseppeleen muotoinen.

*Kuva 2. Ylistaron suojeluskunnan lippu v:ltä 1918.
Fig. 2. The colours of the Ylistaro Civil Guard of the year 1918.*

Määräysten mukaiset liput valmistuivat vuosina 1919—1921.¹⁾ Vihkiminen tapahtui yleensä 16. 5. pidettyjen paraatien, armeijan lippujuhlien, yhteydessä. Kaikki mainittuina vuosina valmistuneet liput, kahta ratsuväen lippua lukuunottamatta, on vuosina 1934 ja 1940, joukko-osastoja lakkautettaessa tai muista syistä, siirretty Sotamuseoon. Myös monet erillisten pataljoonien liput, joiden mallit

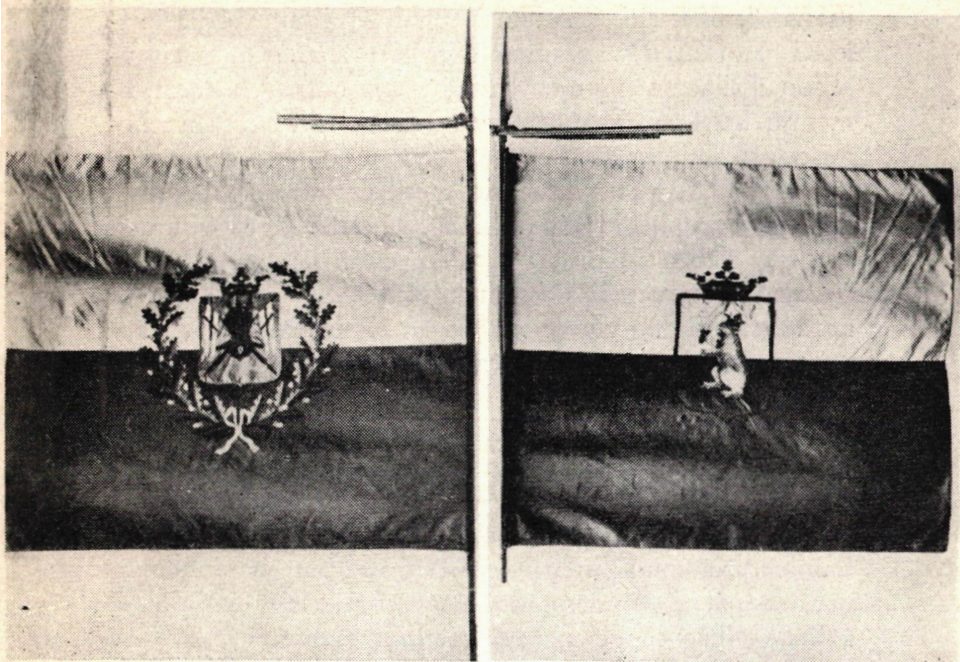
¹⁾ Lippuja lahjoittivat yksit. henkilöt, sotilaskoti- ym. yhdistykset, kauppat ja kaupungit. Suurimman osan lipuista valmisti Käsityön Ystävät Oy.

*Kuva 3. Karjalan Kaartin Rykmentin lippu v:lta 1920.
Fig. 3. The colours of the Carelian Guard Regiment of the year 1920.*

kussakin tapauksessa erikseen vahvistettiin, on samoista syistä Sotamuseoon lähetetty, pari rykmentin lippuakin niiden joukossa. Nämä liput ovat valmistuneet jälkeen vuoden 1921.

Pelkkä silmäys joukko-osastojen lippuihin riittää osoittamaan ne Ruotsin vallan aikuisen kehityslinjan jatkajiksi. Onpa eräs lippu, Porin Rykmentin, täysin historiallisen mallin — v:lta 1796 peräisin olevan ja Porin Kuninkaalista Rykmenttiä varten piirretyn — mukainen. Muissa lipuissa on vanhoihin malleihin yhdistetty vapaussodan lipuissa käytettyjä ja uusiakin kansallisia koristeaiheita ja vertauskuvia. Värien ja käytettyjen koristeaiheiden suh-

Kuva 4. Porin Rykmentin lippu v:ltä 1919.
Fig. 4. The colours of the Pori Regiment of the year 1919.

teen lipuissa voidaan erottaa armeijanjaoitusta vastaavia ryhmiä. Niinpä molempien kaartinrykmenttien, Suomen Valkoisen Kaartin ja Karjalan Kaartin, liput ovat valkeita, valtionvaakunalla ja maakunnallisilla vaakuna-aiheilla koristeltuja ja sellaisina paitsi vapaussodan valkoisten lippujen myös ns. henkilippujen tyyppiä. Sitä edustaa Kaartin Jääkäripataljoonankin lippu, joka kuitenkin on väriltään vihreä. Vihreitä ovat myös kahden muun Jääkäriprikaatiin kuuluneen pataljoonan — Pohjanmaan Jääkäripatal-

joonan ja Kajaanin Sissipataljoonan — liput. Jääkäriprikaati hajoitettiin v. 1934, jolloin liput siirrettiin Sotamuseoon. Prikaatin lippujen kaltainen on Savon Jääkärirykmentin lippu, vaikkakaan rykmentillä ei ollut mitään tekemistä prikaatin kanssa.

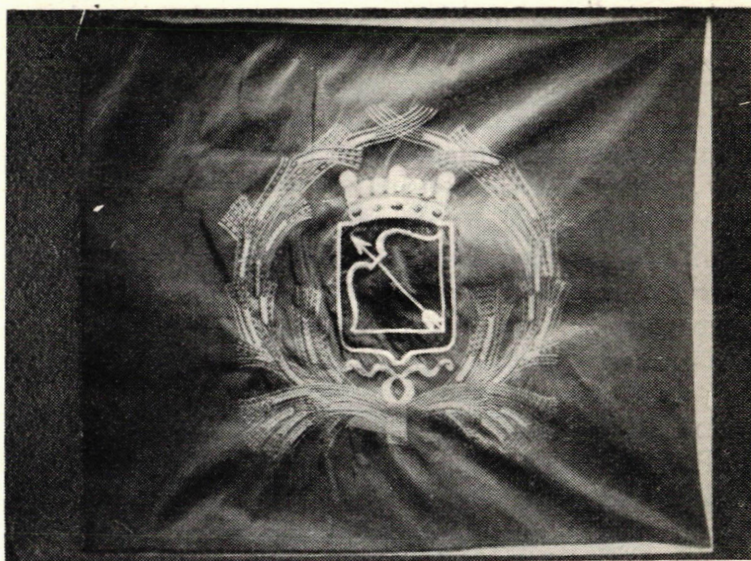
Viiden jalkaväenrykmentin liput muodostavat oman ryhmänsä tyyppiltään yhtenäisinä. Ne muistuttavat suuresti Ruotsin vallan aikuisista lipuista ehkä kauneimpia, ns. pfalzilaisen tyyppin liekkilippuja. Kuten Savon rykmentin kompanianlippu vuodelta 1766 ym. liput osoittavat, käytettiin Holstein-gottorpilaisen tyyppinkin lipuissa liekkejä; niiden vaakunan muoto ja sepeleen pieni koko jättivät niille tilaa. Ko. jalkaväenrykmenttien v:n 1919 mallin lipuissa on sekä liekit että vaakuna ja sepele. Esikuvia ei kuitenkaan ole orjallisesti noudatettu. Vaakunan muoto on nykyaikainen eikä sepeleistä löydy laakerin- tai palmunlehdistä muodostettuja, puhumattakaan näkinkenkä-ornamenteista. Muiden kuin jalkaväenrykmenttien lipuissa kahta edellistä seppellajia sitä vastoin käytetään.

V:n 1919 lippumääräysten piiriin kuului myös kolme ratsuväenrykmenttiä, nim. Uudenmaan Rakuunarykmentti, Karjalan Ratsujääkärirykmentti ja Hämeen Ratsurykmentti. Näistä elok. v. 1918 perustettu Karjalan Ratsujääkärirykmentti lakkautettiin jo v. 1921. Näiden rykmenttien liput ovat rakuunalipun tyyppiä ja pohjautuvat osittain vanhoihin, osittain uusiin malleihin. Jokaisessa niistä on maakunnan vaakuna, joka oikeastaan vanhoissa lipuissa kuului ratsuväen standareihin eikä rakuunarykmenttien lippuihin, joissa ainakin v:n 1686 määräysten mukaan käytettiin valtionvaakunaa. Uudenmaan Rakuunarykmentin lipun reunakoristeena käytetään vastaavan 1700-luvun rykmentin lipun reunaornamenttia. Musta väri Karjalan Ratsujääkäri-

rykmentin lipussa muistuttaa vastaavan sodanajan rykmentin lipusta, kuten valkea Uudenmaan Rakuunarykmentin lipussa vapaussodasta; mustaa väriä on sitä paitsi käytetty ennenkin Karjalan ratsuväen lipuissa, kuten esim. Viipurin läänin toisen eli Burghausenin rakuunarykmentin liput osoittavat. Karjalan Ratsujääkäriykmentin lipussa käytetty avaimenkuva on vanha aihe, tapaamme sen esim. Viipurin läänin ratsuväen standaarissa v:lta 1665. Vapaussodasta muistuttavat myöskin kuusenoksat avainkuvion alapuolella. Myös Hämeen Ratsurykmentin lippu heijastaa vapaussodan muistoja. Tämän alkuaan jääkäreistä muodostetun rykmentin lippu on vihreä, reunakoristeina ovat mm. rautaristit ja ulkopuolella keskellä hirvenpääaihe.

Paitsi ko. rykmenttejä kuului Ratsuväkiprikaatiin vielä mm. Viestieskadroona. Sillä enempiä kuin itse prikaatillaakaan ei kuitenkaan ollut omaa lippua.

V:n 1921 jälkeen valmistuneista lipuista varhaisimmat olivat teknillisten joukkojen. V. 1920 muodostetun Kenttälennätinpataljoonan lippu vahvistettiin v. 1923, viimeksi mainittuna vuonna muodostetun Radiopataljoonan lippu v. 1925, v. 1920 perustetun ja v. 1928 hajoitettun Rautatiepataljoonan lippu v. 1924, Autopataljoonan v. 1927. Kenttälennätin- ja Radiopataljoonaa seurasivat v. 1930 Viestipataljoonat, joista v. 1938 syntyi Viestirykmentti. Vasta silloin joutuivat mainittujen pataljoonien liput pois käytännöstä ja luovutettiin Sotamuseoon. Teknillisten joukkojen liput ovat kaikki samaa tyyppiä, ratsuväen lipun kokoa olevia standaaereja ilman tupsuja; niihin liittyy vielä pienikokoinen Erillisen Pioneerikomppanian lippu. Sodanedellisen Pioneeripataljoonan lippuna taas oli yhä käytännössä oleva vapaussodan aikuinen musta leijonalippu, josta edellä jo on mainittu. Keskeisenä aiheena teknillisten joukkojen

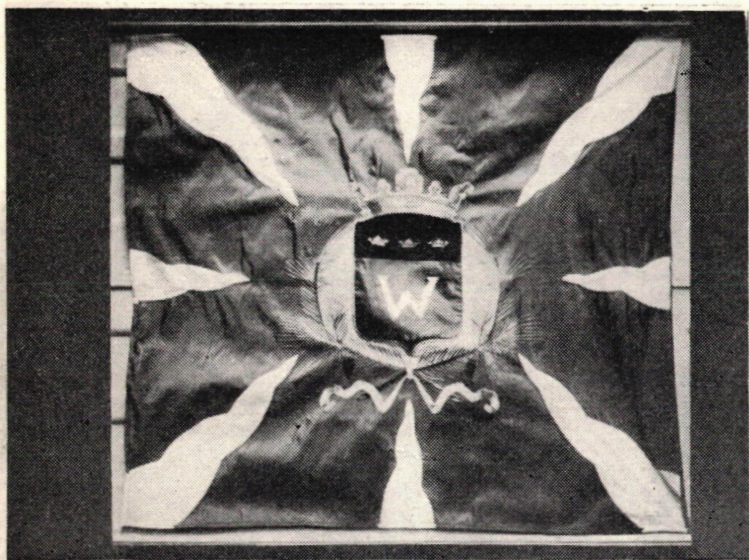

Kuva 5. Savon Jääkärirykmentin lippu v:lta 1920
Fig. 5. The colours of the Savo Jaeger Regiment of the year 1920.

lipuissa olivat kansainväliset lennättimen, radion, rauta-
teiden jne. vertauskuvat.

Viestirykmentin ja Huoltorykmentin jalkaväen lippujen
kokoa olevissa lipuissa on keskuskuviona aselajin merkki,
jota ympäröivät suorastaan pfälzilaisen tyylin suuruus-
luokkaa olevat seppeleet. Viesti- ja huoltoaselajin värit
ovat lippujen pohjavärinä.

Keveiden joukkojen, jääkäripataljoonien, rakuunalipun
tyyppiä olevat liput, joissa pohjaväri on vihreä, käyttävät
emblemeinään sekä suomalaisten että ruotsalaisten van-
hoissa lipuissa tavattavaa, ristissä olevia nuolia esittävää
kuviota. Nämä liput ovat edelleen käytännössä.

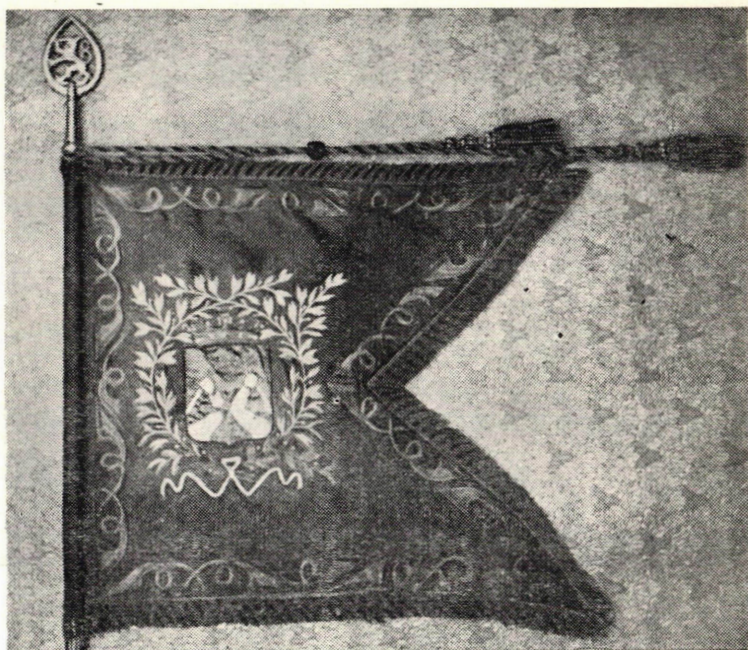

Kuva 6. Viipurin Rykmentin lippu v:ltä 1920.
Fig. 6. The colours of the Viipuri Regiment of 1920.

Panssariaselajin ainoa lippu on vuodelta 1923, silloista Hv-rykmenttiä varten valmistettu. Tämä yhä käytössä oleva lippu on kokoa 80 × 90 sm, väriltään ruskea. Keskeisenä aiheena on aurinko säteineen ja ritarin silmikkokypärä.

Rajavartiojoukot saivat lippunsa v. 1936—39. Ne ovat em. lipun kokoisia, vihreitä, oranssireunaisia lippuja, joiden vaakuna-aiheita kehystävät ilvekset (Salmin), petäjäseppele (Kainuun), kotkan siivet (Joensuun) ja sinivalkeat liekit (Kannaksen Rjv:n lipussa). Liput ovat nykyisten rajavartiojoukkojen käytössä.

Sotakouluista vain Maasota-, Merisota- ja Upseerikoululla

*Kuva 7. Karjalan Ratsujääkärirykmentin lippu v:lta 1921.
Fig. 7. The colours of the Carelian Cavalry Regiment of the year 1921.*

on omat lippunsa, vuosina 1922, 1933 ja 1928 valmistuneet. Niissä ovat leijonat keskeisinä, Maasotakoulun valkeassa ja Merisotakoulun sinisessä lipussa sitä paitsi nurkkakuvioina pienet tammiseppeleet, joiden sisällä koulujen historian merkkivuodet; Upseerikoulun mustassa lipussa sepeleitä korvaavat nauhakkeet, joista kahdessa kirjaimet VK ja RUK, kahdessa vuosiluvut. Viimeksi mainitussa lipussa vaakunakilpeä ympäröi laakeriseppelä, kilven alla ovat miekat ristissä; Maasotakoulun (ent. Kadettikoulun)

Kuva 8. Radiopataljoonan lippu v:ltä 1925.

Fig. 8. The colours of the Wireless Battalion of the year 1925.

lipussa leijonan ympärillä ovat pienet vaakunat ja alla vaalilause »Constantem decorat honor» mustin kirjaimin.

Armeijan liput ovat silkkiripsiä, vaakunat, liekit jne. applikoidut, seppelkuviot usein ketjuommellut. Tangot ovat kiiltävät, koivua, vain teknillisten joukkojen lipuissa

tasapaksut (3 sm.). Messinkikärjet ovat taotut tai valetut. Kärkiä on kahta, oikeastaan kolmea kokoa, malleja vain kaksi. Koruompelussa on käytetty vain silkkiä.

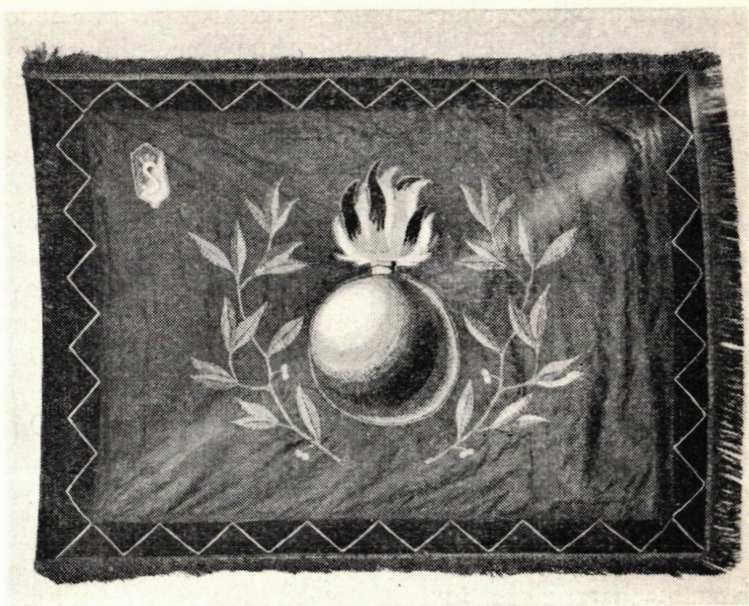
3. *Suojeluskuntien liput*

Yhtenäisen armeijanlipuston rinnalla suojeluskuntien liput muodostavat epäyhtenäisen, kirjavan kokonaisuuden. Pääasiallisena syynä siihen on lippumääräysten puuttuminen. Eräitä yhteisiä tuntomerkkejä ko. lipuista kuitenkin voi löytää. Sellaisia ovat siniset hakaristit ja tavallisesti yläsisäkulmassa oleva S-kilpi, josta ao. suojeluskuntapiiri käy selville. Vapaussodan jälkeen valmistuneissa lipuissa tämä hakaristimalli oli yleisin, mutta selvästi syrjäytymässä jo 1930-luvulla.

Sodanajan lipuista on edellä mainittu muutamia esimerkkejä. Vanhimmat suojeluskuntalipuistakin ovat vuodelta 1917, kuten esim. Seiskarin Suojeluskuntavartion pieni, valkea, vv. 1808—1809 sodan aihepiiriin liittyvä lippu. Nämä koruttomat sodanajan liput olivat monesti palttinasta tehtyjä, kooltaan vaihtelevia. Myös punaisia leijonallippuja oli, niistä on Sotamuseossa oleva Vahvialan suojeluskunnan lippu esimerkkinä. Valkeissa, keltaisissa ym. vaaleissa lipuissa käytettiin tavallisesti valtionvaakunaa (Kannuksen, Essen) tai maakunnanvaakunaa (Enonkosken, Karttulan, Mikkelin pitäjän), mutta yleisimmin, vielä v. 1919, vain ao. suojeluskunnan nimeä tai sen lyhennystä ja vuosilukua tai vain S-kirjainta ja niihin liittyen usein suurikokoista kuusiseppelettä (Kuusiston, Hollolan, Mellilän, Sotkamon ym. suojeluskuntien liput). Sitä koristeellisimpia olivat useat Helsingin suojeluskuntapiirin vuonna

1919 ja sen jälkeen valmistuneet liput. Niinpä piirin ja Sinisen sekä Valkoisen Rykmentin pataljoonien liput olivat silkkiä, silkillä ja kullan- tai hopeanvärisellä metallilangalla kirjailtuja. Monet varsinkin alkuaikojen lipuista olivat tunnettujen taiteilijoiden käsialaa. Akseli Gallen-Kallelan lisäksi mm. Eero Järnefelt, Eero Nelimarkka ja arkkitehdeistä mm. Alvar Aalto, Carolus Lindberg, Armas Lindgren ja Eliel Saarinenkin ovat piirtäneet lippuja. Vain prof. Carolus Lindberg on suojeluskuntalippujenkin suunnittelijana pitänyt silmällä historiallisia esikuvia. Syrjäisten paikkakuntien suojeluskunnat eivät lippuihinsa ole yleensä taiteilijain apua tarvinneet; tulos on usein sen mukainen.

Keskeiset aiheet lipuissa ovat mitä vaihtelevimpia. On lippuja, joissa mikään seikka ei paljasta ko. suojeluskuntaa. Hakaristin keskellä näissä lipuissa on vain pelkkä maisema kuva ommeltuna ja sen yhteydessä usein aseaiheinen kuvio. Aö. suojeluskunnan nimi tai nimilyhennys eivät kuitenkaan ole harvinaisia, myös helposti paljastavat symbolit ovat tavallisia. Symbolista kieltä lippu kokonaisuudessaan saattaa puhua, kuten esim. Pohjolan Sk-piirin revontuli-, poronsarvi- ja jäkäläseppeleaiheinen lippu. Akateemisen suojeluskunnan lipun kreikkalainen pilaristo ja Inon suojeluskunnan lipun rannikkotykit ovat myös paljastavia kuvia, puhumattakaan Lääkintäsuojeluskunnan lipun Aeskulapiuksen sauvasta. Paikkakunnan kirkon kuva on kymmenissä lipuissa koristeena. Hyvin yleisiä ovat kaupungin ja maakunnanvaakunat. Tyylipuhtaita vaakunalippuja ovat esim. Sievin, Kiskon, Huittisten ja Kosken (H.I.) suojeluskuntien liput. Samaan ryhmään kuuluu Ahvenanmaan Sk-piirin Ruotsissa suunniteltu ja valmistettu lippu, jossa sini-sellä pohjalla on suurikokoinen Ahvenanmaan vaakunan kruunupäinen hirvi. Karjalan, osittain Savonkin lipuissa

*Kuva 9. Helsingin Suojeluskuntapiirin Kenttätykistösuojeluskunnan lippu v:lta 1924.
Fig. 9. The flag of the Field Artillery Civil Guard in the Helsinki Civil Guard District
of the year 1924.*

ovat ylänurkan väreinä maakunnanvaakunan värit. Karjalan vaakunan pelkät käsivarret uusissa lipuissa useimmiten korvaavat koko vaakunan; niitä käytetään silloin nurkka-koristeina, kuten Ruotsin vallan aikaisissa henkilipuissa. Leijonaa keskeisenä aiheena ei uusissa lipuissa juuri tapaa, missä sitä on käytetty, se on vahvasti tyylitelty, kuten Pohjois-Uudenmaan Sk-piirin lipussa. Ristissä olevat miekat ja kiväärit ovat aseaiheista tavallisimmat. Rannikon suojeluskuntien lipuissa käytetään ankkurin ja laivojen kuvia, ankkuri on usein kärkenäkin, kuten esim. Taivas-

salon lipussa. Oman ryhmänsä muodostavat liput, jotka suuresti muistuttavat armeijanlippuja. Niistä mainittakoon mm. Ratsuväkisuojeluskunnan, Polkupyörä- ja Erillisen KK-komppanian, Kenttä- ja Rannikkotyökistösuojeluskuntien liput.

Historiallisia lippuja esikuvina on vain vähän arvostettu. Juuri niissä olisi kuitenkin löytynyt malleja, joiden käytämisellä menneidenkin polvien maanpuolustustyölle olisi voitu antaa tunnustus ja samalla korostaa sitä, ettei Suomen historia ala vapaussodasta, vaikka suojeluskuntain lipustoa silmäillessä niin saattaisi luulla. Vv. 1711—1712 kauniit, kuvakielessään mielenkiintoiset nostoväen liput ovatkin muutamissa — mutta vain muutamissa — lipuissa heränneet uudelleen eloon. Tenalan suojeluskunnan lippu esim. on jäljennös Raaseporin läänin nostoväen lipusta ja Korppoon ja Nauvon lipuissa on näiden pitäjien vanhat nostoväenliput sovitettu keskuskuvioiksi. Muitakin Ruotsin vallan aikaisia lippuja on malleina käytetty. Niinpä Pohjois-Kymen Sk-piirin lippu on selvä jäljennös 1720-luvun Kymenkartanon läänin pataljoonan komppanianlipusta, väreissään siitä kuitenkin poikkeava. Muissakin Kymenlaakson lipuissa käytetään tämän lipun keskeistä aihetta, pfalzilaisen tyyppin seppelettä ja länsimaista käsi-vartta, mutta pienoiskoossa. Mainittakoon vielä, että Lipolan suojeluskunta, ryhtyessään v. 1939 suunnittelemaan lippua, valitsi sen malliksi Lipolassa v. 1703 viimeiseen mieheen kaatuneen Burghausenin rakuunarykmentin eskadroonanlipun.

Paitsi nostoväkeen, suojeluskunnat voi rinnastaa kaupunkien porvariskaarteihin. Nämä kaartithan olivat komppanioihin järjestetyt ja niiden sotainen panos oli vielä 1600-luvun lopullakin huomattava. Lippujakin niillä oli,

muiden sotalippujemme rinnalla arvossapidettyjä. Suojeluskuntalippujen esikuviksi vanhat kaupunkien liputkaan kuitenkin eivät yleensä ole kelvanneet.

Lipustoa uusittaessa standaari miltei säännöllisesti syrjäytti hakaristilipun. Oliko uusi lippu aina entistä onnistuneempi nimenomaan sotalippuna on asia erikseen. Koossaan ja väreissään nämä standaarit kuvastavat lähinnä armeijanlippujen vaikutusta. Tupsut niihin hyvällä syyllä kuuluvat, paremmalla kuin hakaristilippuihin, jotka useimmiten olivat tankoon sidottuja ja valtakunnan lippua mittasuhteissaan jäljitteleviä. Toinen asia on, sopiiko standaari jalkaväen lipuksi. Juuri tupsut korostavat ko. lippujen standaariluonnetta.

Suojeluskuntain liput ovat sekä villaa että silkkiä. Tankojen ja kärkien mallit vaihtelevat. Puiset pallo- ja piikkikärjet ovat syrjäytyneet metallisten tieltä. Kärkimuotona S-malli on yleisimmin käytetty.

Kaikki suojeluskunnat eivät olleet ehtineet hankkia lippua; toisilla oli jo kaksikin lippua valmistunut. Piirien liput ja suojeluskuntajärjestön lippu ovat verrattain uusia. Joissakin piireissä ehtivät sotilaspoikien liput valmiiksi, toisissa ne jäivät suunnittelun asteelle. Koko suojeluskuntain lipuston määrä on n. 700. Kun järjestö v. 1944 lakautettiin, liput vietiin kirkkoihin ja yksityisiin säilytyspaikkoihin, mutta sittemmin annettiin määräys niiden luovuttamisesta joko Sota- tai maakuntamuseoille. Sotamuseon kokoelmissa on tällä hetkellä 355 suojeluskunnanlippua. Sama määrä suunnilleen niitä on maakunta- ym. museoissa. Eräs vaihe suomalaisen lipuston historiassa oli näin päätynyt.

4. Yksityiskobtia kuvien 1—9 lipuista

Kuva 1. 27. KUNINKAALLISEN PREUSSIN JÄÄKÄRIPATALJOONAN lippu. Lippu on valkeata silkkiripsiä, kooltaan 120×120 sm. Risti preussinsininen. Keskellä silkkinen Suomen vaakuna, kruunu ja leijona kobokoruompelua, kullamäriset, miekka ja sapeli sekä riuksukkeet hopeamäriset. Nurkissa olevat Preussin kotkat mustat, paikoin ruskealle bohtavat, silkkiä. Jalat, miekka, salamanuolet y.m. yksityiskohdat kultaa, naubakkeet siniset, kultareunaiset. Teksti »Pro Gloria et Patria» kultaa, samoin sen yläpuolella oleva kruunu. Seppel valkealle bohtava, hopealangalla ommeltu, nauba sininen, hopeareunainen. Pohjajymppyrä keltainen, silkkiä. Lippu on naulattu tankoon kullamärisillä, koristeellisilla nastoilla kalunanaubaa vahvikkeena käyttäen. Tanko musta, kiiltävä, pituus 293 sm., kärki messinkä, ontto. Lipun valmisti t.m. Rudolf Herzog Berliinissä v. 1916.

Kuva 2. YLISTARON SUOJELUSKUNNAN lippu. Lippuvaate silkkiä, korkeus 168, leveys 190 sm. Pohjaväri tummansininen, risti vibreä. Kirjaimet YSK ovat valkeata silkkiä. Keskellä oleva ruskea karhu applikoitu, silkkiä. Karhun takana olevat kivääri ja beinäbanko on ommeltu silkkilangalla, kiväärin perä ja beinäbangon varsi ruskeat, piippu, pistin ja piikit hopeanbarmaat, viimeksi mainituissa punaista. Veripuvainen on myös karhun alle ommeltu vuosiluku 1918. Tanko ja kärki puuttuvat.

Kuva 3. KARJALAN KAARTIN RYKMENTIN lippu. Lippuvaatteen korkeus on 112 ja leveys 138 sm. Laakeriseppel vaaleanvibreä. Nurkkien Karjalan vaakunan käsisvarret hopeanbarmaat, kruunut keltaiset. Tanko (290 sm.) on punaruskea, kärki (35 sm.) kullamärisen, seppelmuotoinen, koristeena vapaudenristi. Nauboissa keltainen teksti »Vuoksen Rintama», »Venäjänsaari ja Rautu». Lippu valmistui joulukuussa v. 1920.

Kuva 4. PORIN RYKMENTIN lippu. Lippu on valmistettu kabdesta kaistaleesta, yläosa sininen, alaosa keltainen. Sisäpuolen keskellä on Satakunnan vaakunan keltaiset ääriviivat ja barmaa, mustavalkojuovainen karhu; jatagaani on hopeamärisen, kruunu keltainen. Ulkopuolella keskellä on Varsinais-Suomen vaakuna ja avoin vibreänruskea tammiseppel; vaakunakilpi punainen, peitset ja kypärä ruskeankeltaiset, liput sinikeltaiset. Lipputanko (320 sm.) on vaaleanruskea, kabdesta kappaleesta. Kärki (35 sm.) keihäänkärjen mallinen, hopeoitu. Vapaudenristin nauboissa keltainen teksti »Satakunta-Pori».

Kuva 5. SAVON JÄÄKÄRIRYKMENTIN lippu. Lipun väri on syvävibreä, koko 117×133 sm. Keskellä Savon musta, silkkinen vaakuna, jossa kruunu on keltainen, sen pallot valkeat, jousi ja nuoli keltaiset ja valkeat. Tähtäpäseppel on kullamärisen. Tanko (294 sm.) on kabdesta kappaleesta, ruskea. Kärkenä kavin leijona (34 sm.).

Kuva 6. VIIPURIN RYKMENTIN lippu. Lipun (120×140 sm.) pohjaväri on sinibarmaa, liekit valkeat. Keskellä Viipurin läänin vaakuna, yläosa punainen, alaosa sininen, yläosassa kolme keltaista valkokoristeista kruunua, alaosan W-kirjain valkea, kruunu keltainen. Lehtikuusiseppel vibertävä, nauba harmaa. Tanko (293 sm.) tummanruskea, kärki kuten edellisessä lipussa. Lippu valmistui v. 1920.

Kuva 7. KARJALAN RATSUJÄÄKÄRIRYKMENTIN lippu. Lippu on mustaa silkkiä, kahdesta kappaleesta ommeltu, korkeus 80 sm., leveys 95 sm. Sisäpuolella keskellä punainen Karjalan vaakuna bopevärisine keltakoristeisine käsivarsineen ja miekkoineen. Seppelä laakerinlehdistä, vihreänharmaa, nauha sininen. Ulkopuolella keskellä bopevärinen avain, sen alapuolella vibreät, bopealta bobtavat kuusenoksat ristissä ja alinna bopevärisenä vuosiluku 1917. Reunakoriste kummallakin puolella keltainen, esittäen metsästystorvea. Rimsureunus musta-keltainen samoin tupsut. Tanko (286 sm.) uurrettu, kärki ratsuäven kokoa (32 sm.). Lippu valmistui toukoku. 1921.

Kuva 8. RADIOPATALJOONAN lippu. Teräksenharmaa silkkinen lippuvaate on 80×95 sm. suuruinen. Reunaornamentin kolmiot, jotka keltainen juova erottaa toisistaan, ovat mustat ja sinipunaiset. Keskustan iso R-kirjain on silkillä ommeltu, valkea, reunat bopeväriset. Radionuolet, jotka murkista suuntautuvat keskustaa kohten, on ommeltu keltaisella silkillä. Seppelä on pumaruskeankeltainen tammiseppelä. Rimsureunus on harmaata silkkiä. Tanko (290 sm.) tummanruskeaa, kärki kuten edellisessä. Tupsuja ei ole.

Kuva 9. HELSINGIN KENTTÄTYKISTÖSUOJELUSKUNNAN lippu. Lippu on teräksenharmaata silkkiä, kooltaan 85×117 sm. Keskellä silkillä ommeltu valko-keltapumaruskeaa räjähtävän ammuksen kuva. Laakerinoksat sen molemmin puolin tummanharmaat, bopealle bobtavat. S-kilpi yläsisänurkassa on sinikeltainen, kirjain valkea. Reunaornamentin kolmiot punaiset ja mustat, keltaisen juovan toisistaan eroittamat. Harmaa rimsureuna. Lippu vibittiin 16. j. 1924.

THE FINNISH WAR ENSIGNS IN THE WAR MUSEUM OF FINLAND

Before Independence the Finnish troops fought under foreign colours. Thus their colours cannot be held as purely Finnish. Only a small number, about 25, were preserved in Finland. More than a hundred colours were lost as war booty and only 35 are in Sweden; it is difficult to estimate the number lost otherwise. The War Museum has one flag from the time of Swedish rule, viz. the company colours of the Pori Royal Regiment of the year 1751 presented by General Ernst Linder to the Pori Regiment in 1932.

Independence opened the way to the development of purely Finnish war ensigns. The colours of the War of

Independence were the first of the kind. However, arisen on private initiative they were temporary colours. As front line colours they will, of colours, always maintain their particular value. The Museum has thirty colours of this type including some from the »tribal» wars. The colours of the 27th Royal Prussian Jaeger Battalion of 1916 (fig. 1) which was not a frontier colours is a unique one. For instance the colours of the Ylistaro Civil Guard in the collections of the War Museum represents this flag type. (fig. 2) Designed by Akseli Gallen-Kallela it is of special value. The arms of Finland in so-called lion and other colours as well as the provincial arms were perhaps most frequently used subjects in the colours of the War of Independence. The most commonly used wreath design is the one made of spruce, the use of which is closely connected with the memory of the occupation of Tampere.

The symbolism of the colours of the War of Independence does not continue as such in those of the Army. The army flags were accurately defined in the orders given on June 14th 1919. The size of the infantry colours was fixed at 120×140 and those of the cavalry at 80×95 cm. The standards of the technical troops are of the last mentioned size. Lions or as in units formed of troops which had distinguished themselves in the War of Independence a cross of liberty encircled by a wreath were engraved in the end of the staff; the ribbons of the cross of liberty formed the bands of the staff of the colours of this type. The colours of the Jaeger Brigade, disbanded in 1934, and the colours of the Savo Jaeger Regiment (fig. 5) closely connected with them, form a group by themselves among the colours of the infantry. They have

a »Jaeger» green background with provincial arms in the middle surrounded by a sheaf wreath. Also the colours of the Jaeger Battalion Guard are of the same colour type as represented by those of the Finnish White Guard and Karelian Guard. They are, in a way, successors to the colours of the life-guards (fig. 4). The modernized Palatinate type is represented by 5 »flame colours» of infantry regiments (fig. 6). The dragoon colours of the cavalry also follow the old line of development, although designs connected with the War of Independence were used on designing them. (fig. 7). Finally the standards of the detached battalions cannot, on good grounds, assume the form of the old colours. Thus, for instance, international symbols were used (fig. 8) in the colours of technical troops in the nineteen twenties. The design of the colours of the Pori Regiment is altogether historical. This blue and yellow flag was made after a pattern made for the Pori Regiment dating from 1796 (fig. 3).

After the dissolution of the Civil Guard Organization in 1945, about half of its colours, more than 350, were transferred to the War Museum. These colours are not of uniform type as the colours of the Army are; on the contrary, they represent various types. Old colours of parishes and towns, which would have been suitable patterns, have been used as models to a small extent only (Tenala, Nagu etc.). Blue and white swastikas with provincial and other arms, landscape subjects and more or less military emblems (swords, rifles, cartridges, »puukkos» etc.) were prevailing at first. When the colours were renewed, especially in the nineteen-thirties, single coloured flags of standard type were adopted more and more. The Civil Guard Organization, Civil Guard

districts and Local Civil Guards had colours of their own. The lack of uniformity was, naturally due to the absence of special orders about colours. May it be mentioned that also the civil guard artillery used colours contrary to the custom prevailing in the Army (fig. 9).

B. Linkomies:

KATSAUS SUUSTALADATTAVAN RIHLAKIVÄÄ- RIN KEHITTYMISEEN JALKAVÄEN YLEIS- KIVÄÄRIKSI

Napoleon, aikakautensa suurin sotapäällikkö, piti rihlakivääriä huonoimpana ajateltavissa olevana sota-aseena, kun sen sijaan musketti, so. sileäpiippuinen kivääri, hänen mielestään oli paras ase, minkä ihminen oli keksinyt. Samaa mieltä oli Fredrik Suuri, joka lisäksi piti rihlakivääriä murha-aseena ja kielsi käyttämästä sitä vihollisen etuvar-
tiota vastaan. Lähes 1800-luvun puoliväliin asti pysyi kiel-
teinen suhtautuminen rihlakivääriin yleisenä, ja keisari
Nikolai I:n käsitykseen, että kauaskantavan rihlakiväärin
käytäntöönottaminen tulisi vaikuttamaan haitallisesti sota-
miehen urhoollisuuteen, yhtyivät monet senaikaiset sota-
päälliköt. Vielä niin myöhään kuin v. 1857 kirjoitti eräs
englantilainen upseeri »United Service Magazine»-nimi-
sessä aikakausilehdessä seuraavasti: »On väärin opettaa
miehelle, että hän jo pitkiltäkin etäisyyksiltä saa kivääril-
lään aikaan ihmeitä. Sellaisessa hengessä kasvatettu armeija
ei ikinä tule saamaan mitään aikaan.»

Esimerkkinä edellä olevan lainauksen sisältämän näkö-

kannan soveltamisesta käytäntöön mainittakoon, että kun Venäjällä v. 1856 käytäntöön otettu, rihlapiippuinen suustaladattava tarkka-ampujien kivääri, kal. 15.24 mm, jossa tähtäin oli uurrettu 1200 askeleeseen, kahta vuotta myöhemmin vahvistettiin otettavaksi käytäntöön jalkaväen yleiskiväärinä, tähtäintä muutettiin siten, että uurroitus ulottui vain 600 askeleeseen.

Tarkastamme seuraavassa niitä rihlakiväärissä ja pääasiallisesti sen luodissa viime vuosisadan alkupuoliskolla suoritettuja teknillisiä parannuksia, jotka olivat aiheena siihen, että suustaladattava rihlakivääri kaikesta vastuksesta huolimatta tuli jalkaväen yleiskivääriksi kaikissa maissa.

Ensin on aihetta kiinnittää huomiota eräisiin periaatteellisiin seikkoihin.

Eräänä kiväärin positiivisena ominaisuutena on aina pidetty suurta tulinopeutta. Kun keksittiin perästäladattava kivääri, jonka tulinopeus oli 6—8 kertaa suurempi kuin suustaladattavan, korottivat vanhat ja kokeneet kenraalit varoittavan äänensä tällaista ampumatarvikkeiden suursyömäriä vastaan, ja kun muutamaa vuosikymmentä myöhemmin keksittiin syöttökivääri, kuultiin jälleen sama varoittava ääni, ja loppujen lopuksi kuullaan sama varoitava ääni monelta taholta vielä tänä päivänäkin, kun tulee puhe automaattikiväärin käytäntöönottamisesta jalkaväen yleiskiväärinä. Totuus kuitenkin on, ettei tekniikan kehitys kerta kaikkiaan ole pysäytettävissä olkoon sitten kysymys mistä alasta tahansa.

Jos keksitään entistä nopeampi kuljetusväline, laiva, auto tai lentokone, entistä tarkkakäyntisempi kello, entistä tehokkaampi kone, niin on sangen vaarallista käydä ennustelemään, etteivät ne milloinkaan tule käytäntöön. Kaik-

kein vähimmin tällainen ennustelu soveltuu sota-aseisiin. Sota on taistelua elämästä ja kuolemasta. Siinä eivät edes taloudellisuuslaskelmatkaan pidä paikkaansa. Tästä syystä voi päinvastoin melkoisella varmuudella sanoa, että jokainen keksintö, joka olennaisesti parantaa aseiden positiivisia ominaisuuksia huonontamatta sitä joillakin muilla tavoin, ehdottoman varmasti tulee käytäntöön, ellei ole jotakin aivan poikkeuksellisen ratkaisevaa syytä tämän estämiseksi.¹⁾

Napoleonin aikaiset sodat käytiin sileäpintaisella piilukkokiväärillä, jonka kaliiperi oli 18—20 mm, paino (ilman pistintä) 4,2—4,8 kg, pallomaisen lyijyluodin paino 28—38 g ja ruutipanoksen paino 10—12 g.²⁾

V. 1810 suoritetuissa ampumakokeissa sileäpiippuisella ranskalaisella piilukkokiväärillä, jota tähän aikaan pidettiin maailman parhaimpiin kuuluvana, saatiin seuraavat tulokset:

Matka 75 m	osumia 151
„ 150 „	„ 116

¹⁾ Esim. kulta, platina ja volframi olisivat suuremman ominaispainonsa tähden sopivampaa luodin täyteainetta kuin lyijy. Niiden kalleus tekee kuitenkin käytön tähän tarkoitukseen mahdottomaksi.

²⁾ Kiväärin tulinopeus oli 1—1½ laukausta minuutissa. Kivääreissä käytettiin jo näihin aikoihin aivan yleisesti paperipatruunaa, joka sisälsi ruutipanoksen ja luodin.

Venäläisten ohjeiden mukaan v:ltä 1808 sileäpiippuisen kiväärin lataaminen suoritettiin seuraavaan tapaan: »avattuaan sankkipannun kannen ampuja — puristamalla hylsyä kokoon — puraisee hylsyn poikki aivan päästä varoen sylkeä pääsemästä hylsyyn; pieni määrä ruutia — ja mikäli mahdollista aina yhtä paljon — sirotetaan sankkipannuun. Tämän jälkeen tartutaan hylsyyn kahdella sormella ja suljetaan sankkipannun kansi. Kivääri kohotetaan pystysuoraan asentoon ja hana vedetään varovasti varmistusasentoon. Loppuerä ruutia kaadetaan piipun suusta sisään; tällöin on hylsyä varovasti »lypsettävä» sormien välissä, kunnes siinä ei enää ole ruutia. Tyhjentyneet hylsyt painetaan piipun suuhun luodin puoleinen pää edellä ja lyödään paikalleen latasimella. Latasimen iskut eivät saa olla kovia etteivät ruutijyvät rikkoutuisi, jolloin ruuti kehittävä vähemmän voimaa.»

Matka 225 m osumia 75

„ 300 „ „ 55

Maalina oli 1,80 m korkea ja 30 m leveä lautaseinä. Kultakin matkalta ammuttiin 200 laukausta.

Samanaikaisen rihlakiväärin tulinopeus oli noin kuusi kertaa vähäisempi kuin sileäpiippuisen eli toisin sanoen: rihlakivääriä käyttävä jääkäri (saks. Jäger, ransk. chasseur = metsästäjä) tarvitsi kokonaista kolme minuuttia yhden laukauksen ampumiseen, mikä johtui rihlakiväärin hankalasta ja aikaavievästä lataamistavasta.

Rihlakiväärin pallomainen luoti vastasi halkaisijaltaan piipun kaliiperia. Jotta luoti kivääriä laukaistaessa seuraisi rihloja, oli pakko saada se jo ladattaessa painumaan piipun läpi rihloja seuraten. Tämä saatiin aikaan siten, että luoti ennen lataamista ympäröitiin talilla voidellulla, pyöreällä tai nelikulmaisella kangastilkulla, jonka tehtävänä oli toiselta puolen vähentää luodin ja piipun seinämien välistä kitkaa ja toiselta puolen tiivistää luoti. Ladattaessa pantiin rasvatilkku ensin piipun suulle ja sen keskelle sijoitettiin luoti, joka lyötiin piipun sisään erikoisella, puisella latausvasaralla. Kun luoti oli painunut niin syvälle, etteivät latausvasaran iskut enää siihen vaikuttaneet irroitettiin latasin ja luoti painettiin sillä piipun perään, ruutipanoksen päälle. Jotta oltaisiin varmoja siitä, että luoti oli painunut niin pitkälle kuin se pääsi menemään, kuului hyviin tapoihin kohottaa kivääri maasta pitäen sitä pystysuorassa asennossa, nostaa latasinta jalan (30 sm) verran ja antaa sen pudota luodin päälle. Jos latasin luodin päälle pudotuaan ponnahti kyllin korkealle, oli luoti paikallaan. Muut vaiheet olivat samat kuin sileäpiippuisenkin kiväärin lataamisessa.

Tarkkuutensa puolesta palloluotejakin ampuva rihlakivääri oli aivan ylivoimainen sileäpiippuiseen verrattuna.

Edellä selostetuissa kokeissa suoritettiin ammunta myös preussilaisella rihlakiväärillä ja tulokset olivat:

Matka 75 m	osumia	100
„ 150 „	„	87
„ 225 „	„	72
„ 300 „	„	53

Tässä amunnassa maalin suuruus oli $1,80 \times 7,2$ m ja kultakin matkalta ammuttiin 100 laukausta.

Pyrkimykset rihlakiväärin tulinopeuden lisäämiseksi kohdistuivat lataamistavan nopeuttamiseen, säilyttämällä kiväärin tarkkuus entisellään.

Uranuurtajana tässä on mainittava silloinen baierilainen kapteeni Reichenbach, joka v. 1809 ryhtyi kokeilemaan rihlaputkisella tykillä. Reichenbachin ensimmäiset kokeilut eivät johtaneet tuloksiin, mutta v. 1816 hän ryhtyi niitä jatkamaan. Kokeissaan hän käytti pientä 32 mm:n kaliiperista pronssiputkista tykkiä, joka oli varustettu seitsemällä rihlalla.

Ammuksena hänellä oli suippokärkinen lyijyluoti, joka oli varustettu seitsemällä, rihlanpohjien muotoa vastaavalla ohjauslistalla. Luoti oli halkaisijaltaan sen verran putken kaliiperia pienempi, että se ladattaessa helposti työnnytti putken läpi. Ammuksen takaosassa oli loivasti kartiomainen ontelo, johon oli sovitettu vastaavasti kartiomainen puutappi. Kun tykki laukaistiin, ruutikaasun paine työnsi puutapin eteenpäin luodin ontelon pohjaan, jolloin luodin seinämät ontelon kohdalla pullistuivat ulospäin ja luoti seurasi rihloja.

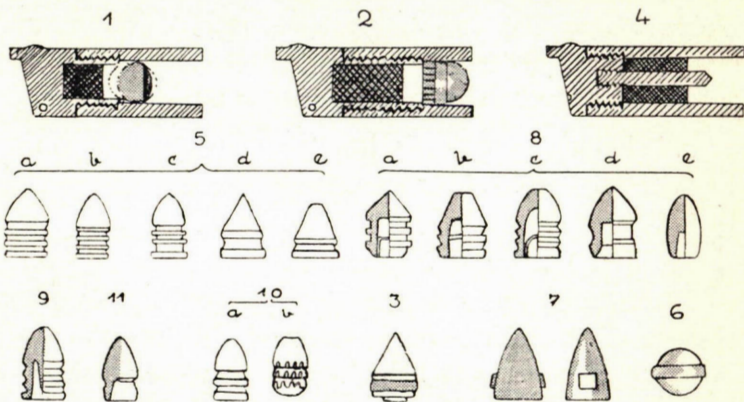
Saadaksemme selvän käsityksen niistä monista suustaladattavissa rihlakivääreissä käytetyistä menettelytavoista, joiden tarkoituksena oli saada kiväärin tulinopeus kasvaamaan, on parasta ryhmitellä ne seuraavasti:

1. ladattaessa tyssättävät luodit
2. ohjauskorokkeilla varustetut luodit
3. paisuntaluodit
4. laukaistaessa tyssäytyvät luodit.

1. *Ladattaessa tyssättävät luodit.* Ranskalainen luutnantti Delvigne oli ensimmäinen, joka pyrkimyksissään rihlakiväärin lataamistavan helpottamiseksi pääsi sellaisiin tuloksiin, että hänen suunnittelemansa kiväärityyppi tuli käytäntöön useassa maassa.

Hän esitti v. 1826 kokeiltavaksi kiväärin, jossa panoskammio oli halkaisijaltaan pienempi kuin itse piippu. Panoskammion halkaisija suhtautui piipun kaliiperiin suunnilleen kuin 6 suhtautuu 8:aan. Ladattaessa kaadettiin ruutipanos tavalliseen tapaan piipun suusta sisään ja tämän jälkeen painettiin pallomainen luoti latasimen avulla piipun perään. Luoti oli halkaisijaltaan sen verran piipun kaliiperia pienempi, että se vaikeuksitta painui piipun läpi. Kun luoti oli tullut niin pitkälle, että se pysähtyi panoskammion suorakulmaisen suun reunaan vastaan, sille annettiin latasimella muutama voimakas isku, jolloin luoti tyssäytyi ja täytti rihlat. Täten luoti liikkeelle lähtiessään seurasi rihloja ja sai säännöllisen kiertoliikkeen.

Delvignen kiväärillä oli kuitenkin varjopuolensa. Kun luotia taottiin panoskammion reunaan vastaan, se usein litistyi toispuolisesti, ja osa siitä painui panoskammioon muodostaen luodille jonkinlaisen muodoltaan epämääräisen pyrstön. Mustasta ruudista jäävät kiinteät palamisjät-

1. Delvignen kiväärin panoskammio. 2. Pontcharan lieriötä käyttäen ladatun Delvignekiväärin panoskammio. 3. Delvignen kärkiluoti. 4. Thowenin kiväärin panoskammio. 5. Thowenin-kiväärin luoteja: a) Tamisier-luoti, kal. 17,2 mm., luodin paino 48,4 g. b) preuss. luoti m/1847, kal. 14,5 mm., paino 38,5 g. c) baieril. luoti m/1848, kal. 14,5 mm., paino 37,2 g. d) saksil. luoti m/1849, kal. 14,5 mm., paino 32,3 g. e) hannover. luoti m/1849, kal. 15 mm., paino 30,6 g. 6. Ohjausvyöllä varustettu palloluoti. 7. Lüttichin tussarin luoti, kal. 17,78 mm., paino 49,6 g. 8. Minié-kiväärin luoteja: a) belg. luoti m/1849, kal. 18,5 mm., paino 41,3 g. b) ransk. luoti m/1849, kal. 18,0 mm., paino 40,9 g. c) ransk. luoti m/1852, kal. 18,0 mm., paino 46,0 g. d) paperituurnalla varustettu preuss. luoti m/1855, kal. 17,5 mm., paino 47,9 g. e) pyökekipuisella tuurnalla varustettu luoti. 9. Timmerbanns'in luoti. Paino 48 g. 10. Lorentz-Wilkinsonin luoti a) ennen laukaisemista, b) laukaisemisen jälkeen. 11. Podewilsin luoti, kal. 13,6 mm. paino 29,2 g.

1. The powder chamber of Delvigne's rifle. 2. The powder chamber of Delvigne's rifle loaded by using the cylinder of Pontchara. 3. Delvigne's conoidal bullet. 4. The powder chamber of Thowenin's rifle. 5. Bullets of the Thowenin rifle: a) Bullet of Tamisier, calibre 17.2 mm, weight of the bullet 48.4 g. b) Prussian bullet m/1847, calibre 14.5 mm, weight 38.5 g. c) Bavarian bullet m/1848, calibre 14.5 mm, weight 37.2 g. d) Saxon bullet m/1849, calibre 14.5 mm, weight 32.3 g. e) Hannoverian bullet m/1849, calibre 15 mm, weight 30.6 g. 6. Spherical bullet provided with gilding belt. 7. Bullet of the Luttich rifle, calibre 17.78 mm, weight 49.6 g. 8. Bullets of the Minié rifle: a) Belgian bullet m/1849, calibre 18.5 mm, weight 41.3 g. b) French bullet m/1849, calibre 18.0 mm, weight 40.9 g. c) French m/1852, calibre 18.0 mm, weight 46.0 g. d) Prussian bullet provided with paper plug m/1855, calibre 17.5 mm, weight 47.9 g. e) Bullet provided with beech plug. 9. Bullet of Timmerbanns. Weight 48 g. 10. Bullet of Lorentz-Wilkinson a) before fearing, b) after fearing. 11. Bullet of Podewils, calibre 13.6 mm, weight 29.2 g.

teet, jotka tavallisesti kerääntyivät juuri panoskammion olkaan, olivat vielä omiaan lisäämään luodin tyssäytymisen epäsäännöllisyyttä, ja tämä kaikki vaikutti erittäin haitallisesti Delvignen kiväärin osumatarkkuuteen.

Estääkseen luotia painumasta panoskammioon ranskalainen eversti Pontchara keksi v. 1834 puulieriön, jonka alapintaa ja kehän alaosa ympäröi rasvalla kyllästetty kangas. Lieriön halkaisija oli vähän pienempi kuin piipun kaliiperi ja sen yläpinta oli kuppimainen. Ladattaessa lieriö painettiin ensin piipun suuhun, sen päälle painettiin pallomainen luoti ja molemmat yhdessä työnnettiin latasimen avulla piipun läpi. Lieriö pysähtyi panoskammion olkaa vastaan ja luoti tyssättiin muutamalla latasimen iskulla. Pontcharan lieriöllä ei kuitenkaan ollut toivottua vaikutusta. Se särkyi tyssäätessä, painui joko kokonaan tai osittain panoskammioon ja luodin tyssäytyminen jäi epäsäännölliseksi.

Itävaltalainen kenraali ja ase-esikunnan päällikkö (Feldzeugmeister) Augustin paransi Itävallassa v. 1842 käyttöön otettua Delvignen kivääriä tekemällä panoskammion yläreunan luodin pallomaisen pinnan mukaiseksi.

Tällä välin Delvigne itse ja ranskalainen eversti Thierry olivat ryhtyneet kokeilemaan kärkiluodilla. Delvignen luoti oli suippokärkinen ja Thierryn luoti pallokärkinen. Kumpikin luoti oli varustettu avonaisella peräontelolla ja kahdella tai kolmella, suunnilleen piipun kaliiperia vastaavalla laipalla, joiden väliset syvennykset oli täytetty niihin kierretyillä villalangalla, ja tämä oli peitetty talilla. Peräontelon tarkoituksena oli saada luodin painopiste lähemmäksi kärkeä.

Kärkiluodin käytäntönottaminen ei kuitenkaan kyennyt parantamaan Delvignen kiväärin huononlaisia ampuamatuloksia, sillä luodin tyssäytyminen pysyi edelleen epä-

määräisenä ja luoti muutti pahoin muotoaan, kun sitä latasimella lyötiin panoskammion olkaa vastaan.

V. 1844 ranskalainen eversti Thouvenin keksi kiväärin, jonka rakenne oli seuraavanlainen: piipun peräruuvien keskelle oli kierteillä kiinnitetty puikko, joka ulottui niin pitkälle piippuun, että ruutipanos mahtui puikon ympärille. Luotina Thouvenin ensin käytti palloluotia, mutta siirtyi myöhemmin Delvignen suunnittelemaan kärkiluotiin, josta hän kuitenkin jätti peräontelon pois. Thouveninin kivääri ladattiin samalla tavoin kuin Delvignen kiväärin nim. tyssäämällä luoti latasimella panoskammiossa olevan puikon kärkeä vastaan. Luodin kärjen deformaation ehkäisemiseksi latasimen pää oli varmistettu luodin kärjen muotoa vastaavalla syvennyksellä. Ampumatulokset tällä kiväärillä olivat huomattavasti paremmat kuin Delvignen kiväärillä. Thouvenin piti kuitenkin tarpeellisenä vieläkin parantaa aseensa osumatarkkuutta ja otti siitä syystä käytäntöön kapteeni Tamisierin suunnitteleman kärkiluodin, jonka lieriömäinen peräosa oli varustettu kolmella rengasuralla. Urien tarkoituksena oli, että niihin kohdistuva ilman vastus varmistaisi luodin kärjen pysymisen lentoradan suunnassa. Piipun puhdistumista varten uurteet olivat täytetyt talilla.

Sekä Delvignen että Thouveninin kiväärit tulivat käytäntöön useissa maissa, mutta vain jääkärijoukkojen erikoisaseina.

2. *Ohjanskorokkeilla varustetut luodit.* Braunschweigiläinen majuri Berner tahtoi saada aikaan kiväärin, joka — kuten hänen klassilliseksi käynyt sanontansa kuului — »ladattiin kuin musketti, mutta ampui kuin rihlakivääri». Bernerin kivääri on peräisin vuodelta 1832. Sen piipussa on kaksi pyöreäreunaista rihlaa, misä syystä kivääriä nimitettiin soi-

kiokivääriksi (saks. Ovalgewehr). Englantilainen Greener taas käytti Bernerin periaatteen mukaisessa kiväärissään, joka tuli Englannissa käytäntöön v. 1836, palloluotia, joka oli varustettu ohjausvyöllä. Tämän ns. »brunswickrifl'e'n» luodin tiivistämiseen käytettiin rasvatilkkua. »Soikiokivääri» otettiin käytäntöön myös Venäjällä (v. 1843), mutta luoti muutettiin pian kahdella ohjauskorokkeella varustetuksi kärkiluodiksi. Nämä kiväärit tulivat tunnetuiksi Lütlichin tussarien nimellä, sillä ne oli valmistettu Liegessä (Lüttichissä, Belgiassa).

3. *Paisuntaluodit.* Käyttäessään kokeiluissaan peräontelolla varustettuja kärkiluoteja, Delvigne oli havainnut, että ruutikaasu puristi luodin peräosan rihloihin. Puristuminen oli kuitenkin epäsäännöllistä, ja sen onnistuminen riippui useasta tekijästä, mm. lyijyn kovuudesta. Ranskalainen kapteeni Minié, joka jo kauan oli suorittanut kokeita rihlakiväärin luodin kehittämiseksi, keksi v. 1849 ratkaisun, jonka seuraukset olivat erittäin laajakantoiset. Hän sovitti Tamisierin luodin kaltaisen, kartiomaisella pesäontelolla varustetun luodin onteloon rautakupin, jota ruutikaasu panoksen syttyessä työnsi eteenpäin. Tällöin luodin takaosa painui rihloihin.

Minién luodin etuna oli, että luodissa voitiin käyttää hyvin suurta väljyyttä — jopa 1 mm — ilman että tästä olisi ollut haittaa luodin tiivistymiselle. Tämä oli mustaruudin aikana tärkeä seikka, sillä mustasta ruudista jäävät runsaat, kiinteät palamisjätteet haittasivat tiukan luodin lataamista jo 10—15 laukauksen jälkeen.

Minién kiväärin edut olivat niin ilmeiset, että se tuli hyvin nopeasti yleiseen käytäntöön nim. v. 1849 Ranskassa, v. 1851 Englannissa, v. 1855 Preussissa, v. 1857 Venäjällä jne.

Minién kiväärin varjopuolena taas mainittakoon, että sen luodissa oleva kuppi toisinaan kääntyi ontelossaan, jolloin tiivistys tapahtui puutteellisesti ja että luodin kiinteä kärkiosa toisinaan irtautui ontosta peräosasta. Myös itse kuppi irtautui usein luodista ja saattoi lentäessään jopa kiertää takaisin sinne, mistä se oli lähtenyt.

Tätä epäkohtaa koetettiin poistaa siten, että rautakupin asemasta otettiin käytäntöön kierretystä paperista tai puusta valmistettu tuurna ja lopuksi havaittiin mahdolliseksi myös valmistaa luoti, jossa ruutikaasu ilman kupin tai tuurnan apua pusersi luodin rihloihin.

Niinpä belgialainen eversti Timmerhanns suunnitteli luodin, jonka peräontelossa oli taaksepäin suippeneva, luodin kanssa samaa ainetta oleva kartiomainen tappi. Tappia käyttämällä hän toivoi ontelon etupintaan kohdistuvan paineen vähenevän ja luodin täten säilyvän ehjänä ammuttaessa.

Jotta luodin paisuminen olisi varmaa, oli kupittomat ja tuurnattomat onteloluodit tehtävä sangen ohutseinäisiksi, mistä taas oli seurauksena, että luodin kärkiosa ammuttaessa irtautui peräosasta, joka jäi piippuun ja että luodit jo patruunataskussakin saattoivat litistyä. Luodin seinämää koetettiin nyt vahvistaa muuttamalla ontelon muotoa sellaiseksi, etteivät luodin seinämät heikkenisi liikaa, ja ontelo tuli poikkileikkaukseltaan tähtimäiseksi tai monikulmion muotoiseksi. Tällaisen luodin katsottiin ilman haittaa voivan sietää väljyyttä 3—6 % kaliiperistaan.

4. *Laukaistaessa tyssäytyvät luodit.* Itävaltalainen Lorenz ja englantilainen Wilkinson keksivät melkein samanaikaisesti luodin, joka laukaistaessa tyssäytyi ja täytti rihlat. Suoritetuissa kokeissa tultiin siihen tulokseen, että jos piipun kaliiperi oli pieni (alle 13,7 mm) ja luodin ja piipun väli-

nen väljyys 3—3,5 % kaliiperista sekä jos luoti oli kyllin pitkä, tyssäytyi sileäpintainenkin luoti riittävästi. Muuten täytyi luoti varustaa poikittaisilla uurteilla. Sveitsissä, jossa tarkkuusammunta aina on arvostettu korkealle, tämän tyyppinen luoti sai osakseen suurta suosiota eivätkä sveitsiläiset pelänneet pienentää kiväärinsä kaliiperia sellaisiin mittoihin (10,5 mm), joita muualla maailmassa pidettiin melkein mielettöminä. 15—18 mm:n kaliiperia pidettiin muualla vielä näihin aikoihin — 18-sataluvun puolivälissä — kohtuullisena.

Tavallaan oman ryhmänsä muodostavat vielä peräontelolla varustetut, laukaistaessa tyssäytyvät luodit. Baierilainen eversti Podewils arveli voivansa parantaa kiväärin ampumaominaisuuksia sillä, että ruudin syttyminen tapahtui keskeisesti ruutipanoksen peräosasta (kuten nykyaikaisessa kiväärissä) eikä ruutipanoksen laidasta. Kivääriään varten, joka otettiin käyttöön Baierissa, Podewils suunnitteli peräontelolla varustetun luodin, joka laukaistaessa tyssäytyi ja täytti rihlat.

Erikoisuutensa vuoksi mainittakoon vielä sveitsiläisen Wildtin v. 1842 suunnittelema kivääri, jossa kahdella vastakkaisella elementillä, tulella ja vedellä oli oma tärkeä osuutensa.

Wildtin kiväärissä käytettiin pallomaista luotia, joka oli niin väljä, että se helposti saatiin ladatuksi yhdessä sitä ympäröivän, vedessä paisuvasta aineesta valmistetun tilkun kanssa. Ruutipanoksen päälle painettiin kosteutta eristävä, tiivis välitulppa. Luoti sitä ympäröivine tiivistystilkkuineen oli niin väljä, ettei se vielä ladattaessa painunut rihloihin, joten lataaminen sujui vaivattomasti. Tämän jälkeen kaadettiin erilaisesta varusteisiin kuuluvasta vesipullostaa vettä piippuun. Vesi paisutti tiivistetilkun, joka lau-

kaistaessa seurasi rihloja ja antoi luodille kiertoliikkeen. Wildtin kiväärin latasin oli varustettu levyllä, joka rajoitti sen painumisen piippuun, joten luoti aina tuli samalle kohdalle.

Erikoisuudesta huolimatta Wildtin kivääri tuli käytäntöön Sveitsin ja eräiden Saksan valtioiden jääkärikiväärinä.

V. 1853 syttynyt Itämainen sota osoitti suustaladattavan kiväärin ylivoimaisuuden sileäpiippuiseen verrattuna. Sotaan osallistuneet ranskalaiset ja englantilaiset joukot olivat valtaosaltaan varustetut rihlakivääreillä, kun taas venäläisten puolella vain harvalukuisilla tarkka-ampujajoukoilla oli rihlakiväärit. Mikä ratkaiseva merkitys tällä täytyi olla koko sodankäynnille, selviää siitä, että rihlakiväärin tarkkuus vielä 1200 askeleen etäisyydeltä arvioitiin yhtä suureksi kuin sileäpiippuisen tarkkuus 300 askeleelta, samalla kun kummankin kivääriytyypin tulinopeus oli suunnilleen sama.

Epäilijöiden oli nyt pakko myöntyä uskomaan, että kivääriaseistuksen alalla kerta kaikkiaan oli astuttu uuteen aikakauteen.

Olemme tässä kosketelleet vain erästä, mutta merkitykseltään tärkeätä puolta siinä valtavassa kehityksessä, joka 1800-luvulla tapahtui käsiaseiden alalla. Sen sijaan, että 1700-luvulla kivääriaseistukseen kohdistuneet parannukset olivat verrattain mitättömät, niin että voidaan jopa sanoa 1700-luvun alussa käytäntöontulleen piilukkokiväärin olleen vielä sataa vuotta myöhemmin kuta kuinkin »moderni», suoritettiin 1800-luvun puolivälissä muuttaman vuosikymmenen aikana tällä alalla niin ainoalaatuista kehitystyötä, ettei sellaista myöhäisempikään asehistoria tunne.

Ensimmäisenä vaiheena tässä kehityksessä on pidettävä nallilukon käytäntöönottamista, joka vähensi petteiden luvun n. 15 %:sta melkein olemattomiin. Tätä seurasi rihlakiväärin ottaminen jalkaväen yleiskivääriksi, mikä lisäsi tehokkaan ampumaetäisyyden suunnilleen nelinkertaiseksi. Seuraava askel oli perästäladattavan kiväärin keksiminen, joka puolestaan lisäsi kiväärin tulinopeuden moninkertaiseksi.

Puhuimme tämän esityksen alussa epäilijöistä, joita on aina ollut ja tulee aina olemaan. Kun suustaladattava rihlakivääri oli tullut yleiseen käytäntöön ja perästäladattavakin kivääri jo oli keksitty, pidettiin Sveitsissä upseerikoukous, jossa mm. käsiteltiin kiväärikysymystä. Erään everstin esittämään pontteen, ettei sveitsiläinen tarkka-ampuja ikinä tule lähtemään sotaan perästäladattavalla kiväärillä varustettuna, yhtyi 120:stä läsnä olleesta upseerista 118.

Lähteet: *Rüstow*: Das Minie-Gewehr, Berlin 1855.

Grzybowski: Die Thouveninsche Spitzkugelbüchse, Berlin 1855.

Scharnborst: Die Wirkung des Feuergewehrs, Berlin 1813.

Hentsch: Ballistik der Handfeuerwaffen, Leipzig 1873.

Maresch: Waffenlehre, Wien 1892—97.

Федоров: Эволюция стрелкового оружия, Москва 1938.

A REVIEW OF THE DEVELOPMENT OF THE MUZZLE-LOADING RIFLE INTO THE GENERAL INFANTRY RIFLE

Frederick the Great, Napoleon, the Emperor of Russia, Nicholas I, and many other military commanders of the early eighteen hundreds were opposed the use of rifles. Frederick the Great held the rifle as a murderous weapon and forbade its use against the outposts of the enemy. Napoleon again thought the rifle to be the worst possible

weapon of war, and Nicholas I was afraid the rifle would have an injurious effect upon the bravery of the soldiers. There have always been and there will be in the future also doubters.

In the time of Napoleon the wars were fought with a smoothbored flint-lock gun, which had a calibre of 18—20 mm and weighing 4,2—4,8 kg. The weight of the spherical lead bullet was 28—38 g, of the powder charge 10—12 g, and the rate of fire was 1—1 1/2 shots a minute. The rate of fire of rifle of the same period was abt. 6 times less i.e. the firing of one shot took as much as 3—4 minutes. As to accuracy, the rifle was much superior to the smooth-bored gun.

In the beginning of the eighteen hundreds many inventors tried to increase the rate of fire of the rifle. They thought the only possible way would be to invent a bullet which needed not follow the grooves at loading.

The Bavarian Captain Reichenbach may be mentioned as a pioneer. He invented the proper way to facilitate the loading of a muzzle-loader as early as in 1816.

The systems invented by the successors of Reichenbach can be grouped as follows:

1. Bullets to be rammed at loading. (Delvigne's chamber rifle, in which the bullet was rammed with a ramrod against the shoulder of the powder chamber, which was smaller than the calibre of the pipe, and Thouvenin's pin rifle, in which the bullet was rammed against a pin in the middle of the powder chamber).

At first Delvigne used a spherical bullet, but later he adopted a conoidal one. Thouvenin, again, used a conoidal bullet of Delvigne's type at first, but later he adopted a bullet planned by Tamisier.

2. Bullets with guiding belts (Berner's »oval rifle«, »Brunswick rifle«, and the Lüttich rifle adopted in Russia).

3. Expanding bullets (Minié's cup bullet, Timmerhanns's bullet).

4. Bullets ramming themselves at firing. (Bullets of Lorenz and Wilkinson, and of Podewils).

Wildt's rifle, in which the tightening of the bullet is brought about by pouring some drops of water into the muzzle of the loaded rifle is also described because of its peculiarity. This expands the cloth round the bullet compelling the bullet to follow the grooves when flying off. Thus the action of the rifle involved the use of two opposite elements, namely of fire and water.

The Crimean war made the doubters believe rifles used as weapons that a new era had begun for the.

The 19th century was an age of unparalleled development in the armament branch. In the beginning of the century the smoothbored flintlock gun was the »best possible weapon«, and some decades later all armies were equipped with breech-loading rifles of small calibre which fired brass-cased cartridges. The difference between these two types is enormous.

Kauko Rekola:

AKSELI GALLEN-KALLELA SOTILASPUKUJEN
SUUNNITTELIJANA

Suomalainen sotilaspuku m/1918.

Vapaussodan alkaessa ei yhtenäisestä ja yhdenmukaisesta sotilaspuvusta enempää valkoisella kuin punaisellakaan rintamalla voida puhua. Vapaaehtoiset rintamasotilaat saapuivat kukin varustettuna kenttäoloja parhaiten vastaavaksi katsomallaan tavalla ja useat suorastaan tavalliseen siviilipukuunsa pukeutuneina. Käsivarsinauhat olivat miltei ainoa sotilaallisen yhteenkuuluvaisuuden merkki.

Pian sodan alkamisen jälkeen kävi kuitenkin myös vaatekysymys erittäin tärkeäksi, valkoisella rintamalla erikoisesti värvättyjen krenatööripataljoonien muodostamisen yhteydessä. Aluksi yritettiin tarveaineiden puutteessa jakaa värvätylle miehistölle määräraha vaatetusta varten, mutta kun varusesineiden valmistus ja jakelu vihdoinkin helmikuussa saatiin käyntiin, annettiin tällöin päiväkäskyssä helmikuun 18. p:nä määräys värvättyjen joukkojen yhdenmukaisesta vaatetuksesta. Suojeluskuntalaisten suhteen lausuttiin samassa päiväkäskyssä toivomus, että ainakin

kaikki taloudellisesti riippumattomat hankkisivat itse itselleen hyvän ja lämpimän puvun.

Tämän värvättyjen joukkojen sotilaspuku vahvistettiin huhtikuun 18 p:nä annetulla päiväkäslyllä koko valkoista armeijaa varten. Puku, jonka valmistuksesta aluksi huolehti kaksi suurta vaasalaista räätiliikettä, oli ainakin valokuvista vielä kaikille tuttua ns. mannerheimiläistä kuosia: harmaasta sarasta valmistettu, matalakauluksinen ja kaksin taskuparein varustettu asetakki harmaine saapashousuineen ja valkoisine turkispäähineineen tai sarkaisine lippalakkeineen.

Kuten viimeainitusta päiväkäslystä selviää, oli tämä pukumalli tarkoitettu ainoastaan väliaikaiseksi. Samoihin aikoihin, kun tämä päiväkäsly annettiin, ryhdyttiin myös toimenpiteisiin varsinaisen sotilaspuvun luomiseksi. Tässä mielessä perustettiin Mikkelissä ylipäällikön toimesta ja hänen johtonsa alaisena työskentelevä sotilaspukukomitea. Tähän sotilaspukukomiteaan kuuluivat sotilaallisina asiantuntijoina kenr. maj. Mexmontan ja eversti H. Ignatius sekä taiteilijoina Akseli Gallen-Kallela ja Eero Snellman. Ensinmainittu taiteilija tuli ymmärrettävästi olemaan koko komitean työskentelyn johtava henkilö.

Gallen-Kallela oli vapaussodan alkaessa yhdessä poikansa Jorma Gallen-Kallelan kanssa joutunut Vilppulan rintamalle, missä hän ryhtyi piirustamaan siellä kipeästi kaivattuja karttoja toimien myös tiedustelutehtävissä. Helmikuun 13. p:nä kutsui kenr. Mannerheim hänet kuitenkin Seinäjoelle antaen hänelle silloin tehtäväksi mm. sotilaallisten kunniamerkkien suunnittelemisen. Vaasan hallituksen toimesta teki hän myös luonnoksia uusia seteleitä varten huolehtien jopa osittain itse henkilökohtaisesti niiden painatuksesta.

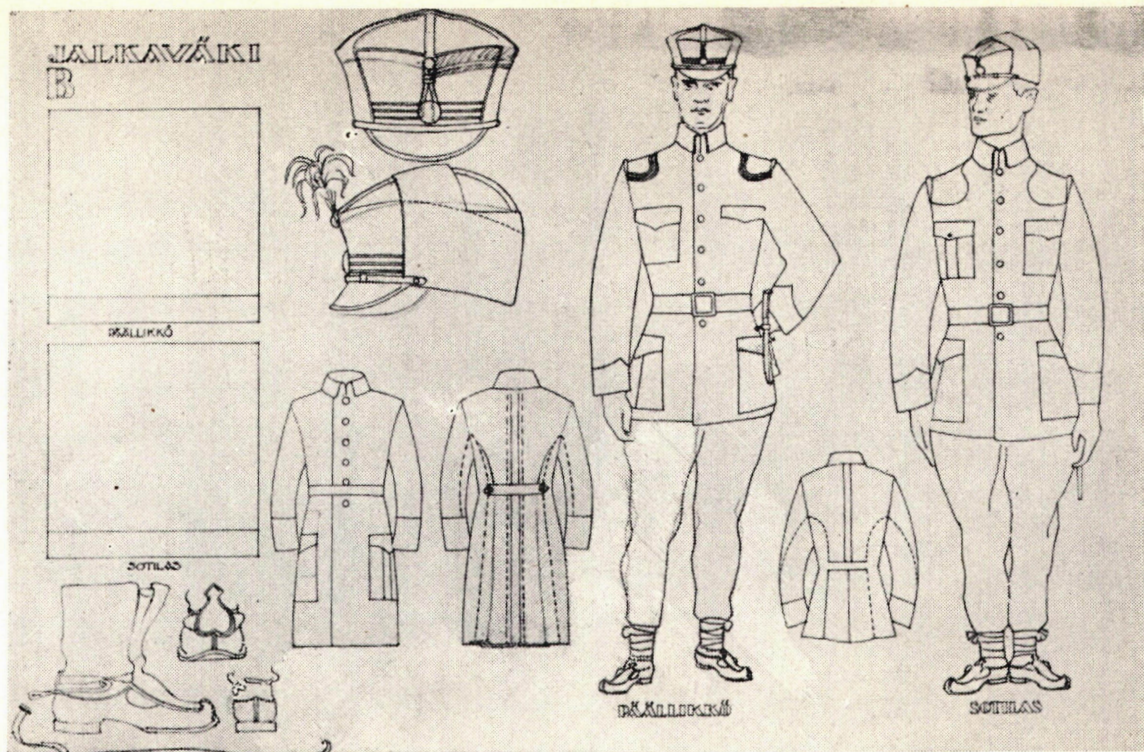
Suoritettuaan nämä hallituksen ja päämajan taholta saamansa tehtävät ja jouduttuaan kunniamerkkien tilausasioissa matkustamaan myös Tukholmaan ja Berliiniin sai Gallen-Kallela Suomeen palattuaan määräyksen saapua Mikkeliin muuttaneeseen päämajaan, minne hän yhdessä taiteilija Eero Snellmanin kanssa matkustikin huhtikuun keskipaikkeilla.

Mikkelissä alkoi heti mainitun epävirallisen komitean työskentely, tehtiin pukuluonnoksia ja valmistettiin mallikappaleitakin, joista komitean jäsenet sekä viime kädessä itse ylipäällikkö lausuvat arvostelunsa mm. sotilaallista käyttökelpoisuutta silmällä pitäen.

Toukokuun alkupuolella siirtyivät taiteilijat Gallen-Kallela ja Snellman toukokuun 16. p:n paraatijuhlallisuuksien valmisteluiden takia pääkaupunkiin. Myös pukukomitea jatkoi lyhyen tauon jälkeen toimintaansa Helsingissä, kesäkuun alusta lähtien kokoonpanoltaan huomattavasti uusittuna. Komitean puheenjohtajana toimi nyt ev.lutn. M. Spåre ja muina sotilasjäseninä eversti T. Costiander ja kapteenit W. Spåre ja Zilliacus. Tämä Sotaministeriön Sotilaspukukomitea työskenteli hotelli Fenniassa sen käyttöön varatuissa kolmessa huoneessa, ja komitean piirustuskonttorin palveluksessa oli Gallen-Kallelan ja Snellmanin lisäksi myös muita taiteilijoita.

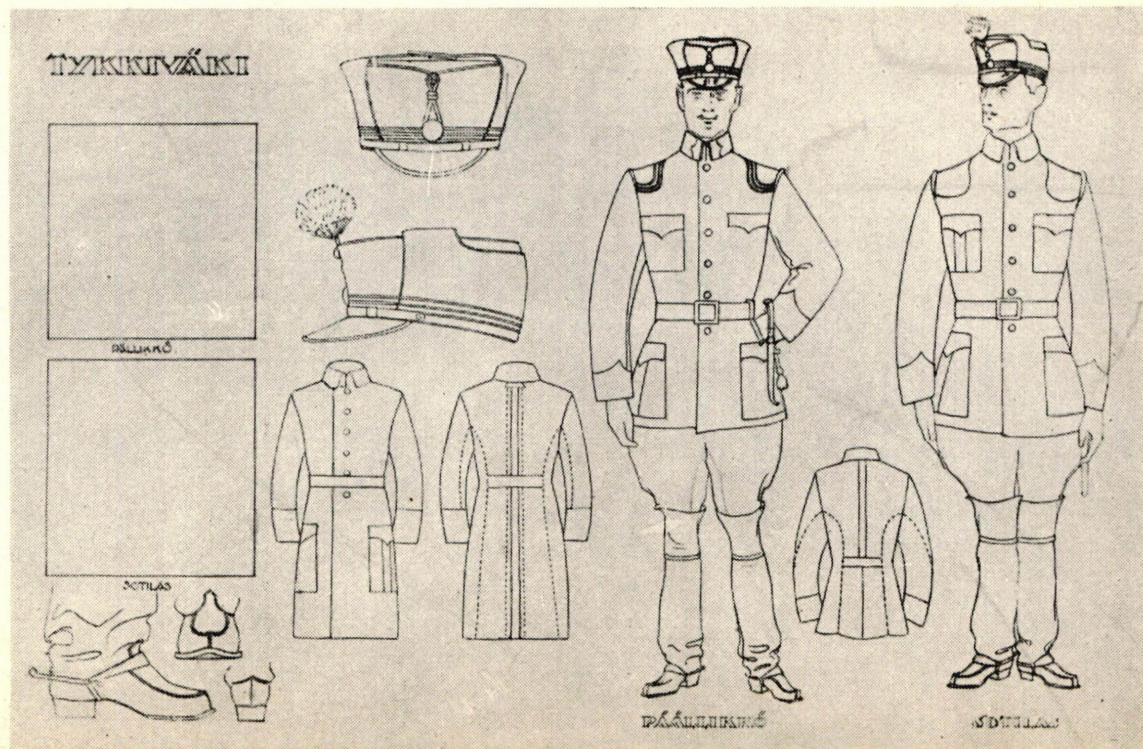
Sotilaspukukomitea jatkoi toimintaansa heinäkuun alkupuolelle asti.

Heinäkuun 15. p:nä annetussa Sotilasasiaintoimituskunnan käskylehdessä n:o 3 vahvistettiin komitean ehdotuksen mukainen, itsenäisen Suomen ensimmäinen virallinen sotilaskapuku, joka määrättiin käytäntöön seuraavan vuoden syyskuun 1. p:stä lähtien. Joskaan tämä pukumalli ei sitten kuitenkaan tullut koskaan käytäntöön — seu-

Kuva 1. Gallen-Kallelan ehdotus suomalaiseksi jalkaväen puvuksi. Suomalaiskansalliset paulakengät kuuluivat v.na 1918 hyväksytyyn sotilaspukuun. Nabkaisia — päällystöllä verkaisia — bartiasuojuksia ei sen sijaan hyväksytty.

Fig. 1. Gallen-Kallela's proposal for the uniform of the infantry. The national Finnish lace-shoes belonging to the uniform were approved in 1918. Shoulder covers of leather — of cloth for officers — were not, however, approved of.

Kuva 2. Gallen-Kallelan ehdotus tykistön puuiksi. Käytännöllisten ja sirottylisten, kansanomaisten lapikoiden asemasta hyväksyi v:n 1918 sotilaspukukomitea paulakengät. Lappalaispuukko hyväksyttiin yliupseerien sivuaseeksi. Fig. 2. Gallen-Kallela's proposal for the uniform of the artillery. In place of the popular, practical and neat Laplander's boots the Uniform Committee of the year 1918 approved of lace shoes. The Laplander's »puukko» was approved of a side-weapon of the subalterns.

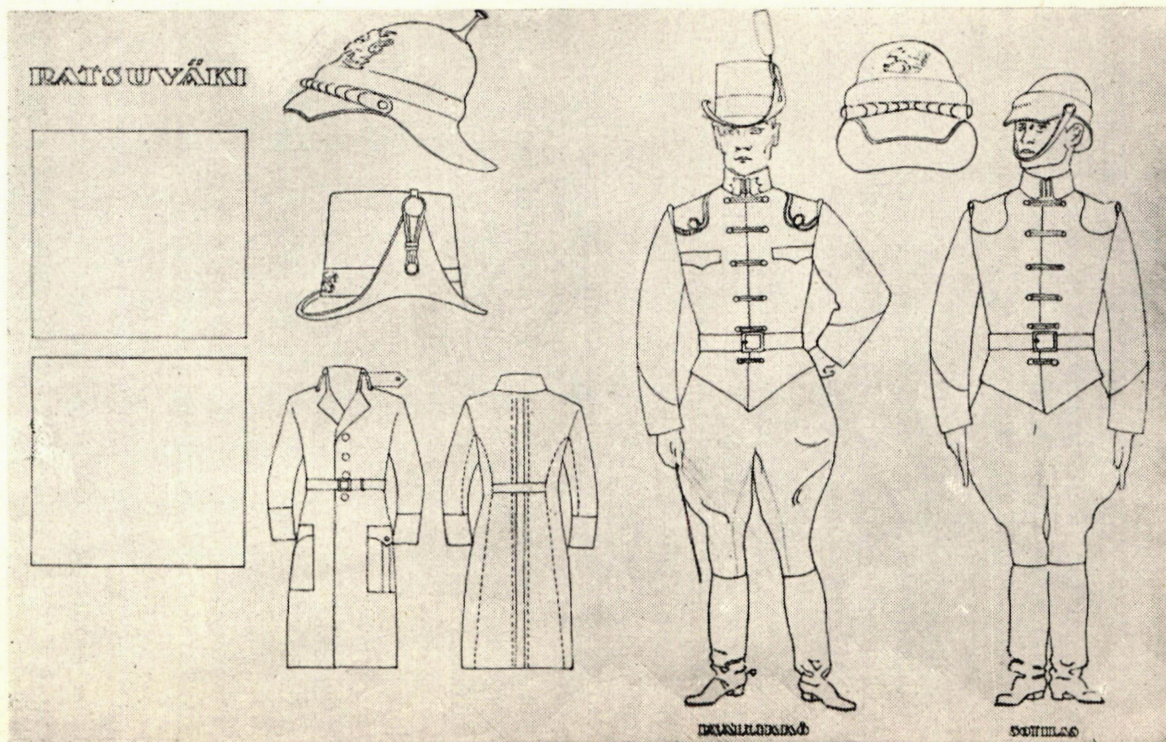
raavassa marraskuussa peruutettiin epäkäytännöllisyyden vuoksi kaikki siihenastiset pukumääräykset — on sillä kuitenkin miltei yksinomaan Gallen-Kallelan sotilaspukuajatuksen pohjalla syntyneenä oma kulttuurihistoriallinen arvonsa.

Tähän kirjoitukseen liittyvät, Sota-arkistossamme nykyisin säilytettävät pukukuvat esittelevät Gallen-Kallelan eräitä alkuperäisiä ja sinänsä tyypillisiä sotilaspukuajatuksia, joskaan kuvat sellaisinaan eivät ole hänen omaa käsi-alaansa. Puhtaaksipiirustuksen on nimittäin suorittanut kesällä 1918 Sotilaspukukomitean palveluksessa ollut taiteilija Bruno Tuukkanen. Piirustusten alakulmassa oleva Gallen-Kallelan omakätinen signeeraus merkintöineen IV. 1918 tuntuu kuitenkin todistavan, että ne on laadittu hänen jo Mikkelissä tekemänsä pukuehdotuksen ja mahdollisesti myös sen mukaisten luonnosten pohjalla.

Oheiset piirustukset ovat värittömiä, mutta eräistä toisista pukupiirustuksista sekä Sotilaspukukomitean asiapapereista käyvät myös Gallen-Kallelan suunnittelemat väritkin selville.

Asetakki.

Asetakki on pääpiirteissään tavanomaista, jo vapausso-dassakin käytännössä ollutta kuosia yksine kaulaan saakka ulottuvine nappiriveineen — jalkaväellä 6 ja ratsuväellä 8 himmeäksi oksideerattua leijonanappia — kaksinkertaisine, alaskäännettyine ja irtoliepein varustettuine kauluksineen. Oheisissa kuvissa on esitetty eri mahdollisuuksia taskujen sijoittamiseksi. Niistä poiketen oli hyväksytyssä ehdotuksessa — ratsuväkeä lukuunottamatta — ainoastaan upseeriston asetakki varustettu rintataskuin. Näistä päälleom-

Kuva 3. Gallen-Kallelan ehdotus ratsuväen puuväiksi.
 Fig. 3. Gallen-Kallelas proposal for the uniform of the cavalry.

melluista taskuista poiketen olivat sivutaskut sekä upseereilla että miehistöllä sisäänleikatut. Ratsuväen sivutaskut samoin kuin hihankäänteetkin olivat leikkaukseltaan vinot. Mainitun käskylehden mukaan oli sekä upseerien että ratsuväen asetakki varustettu koristeellisilla takataskuilla. Kuvassa n:o 3 esiintyvää ratsuväen kollett-mallista asetakia ei komitea näytä hyväksyneen.

Asetakki oli väriltään ruskeahkon harmaa, jääkärijoukoilla hiukan harmaan vihertävä. Kaulus sekä hihankäänteet olivat tummanharmaat, ratsuväellä ruskeat ja tykistöllä mustat. Upseeristolla olivat kaulus sekä hihankäänteet varustetut yleensä aselajin värin mukaisin reunanauhoin.

Asetakin erikoisuutena olivat Gallen-Kallelan alkuperäisimmässä ehdotuksessa olkasuojukset, jotka jalkaväellä olivat valmistetut ruskeasta nahasta varustettuina aselajin värisin reunanauhoin. Suojuksien tarkoituksena oli estää takin olkapään kulumista kiväärin hihnan alla. Ratsuväen metallisilla hartiasuojuksilla oli luonnollisesti vain dekoraatiivinen merkitys. Upseeristolla kulki lähellä hartiasuojuksen reunaa arvosta riippuen ja kaulusrusukkeiden mukaisesti 1—3 kullattua nauhaa suojuksen itsensä ollessa valmistettu kauluksen värisestä verasta.

Tämä varsin omaperäinen ja kieltämättä myös sangen tyylikäs pukudetalji oli ehdotuksena esillä vielä kesällä 1918, mutta jostakin syystä — mahdollisesti kustannuksien takia — siitä kuitenkin luovuttiin.

Olkalaput, jotka heinäkuun 15 p:n päiväkäskyssä vahvistettiin, olivat alipäälystöllä ja miehistöllä takinkauluksen väriset sekä aselajin värisin reunanauhoin varustetut. Alemman upseeriston olkaimien palmikoimattomia hopeapunoksia vastasivat kenraaleilla hopean ja kullan värisistä, esiupseereille hopean värisistä punoksista palmikoidut aselajin väriin pohjustetut olkaimet.

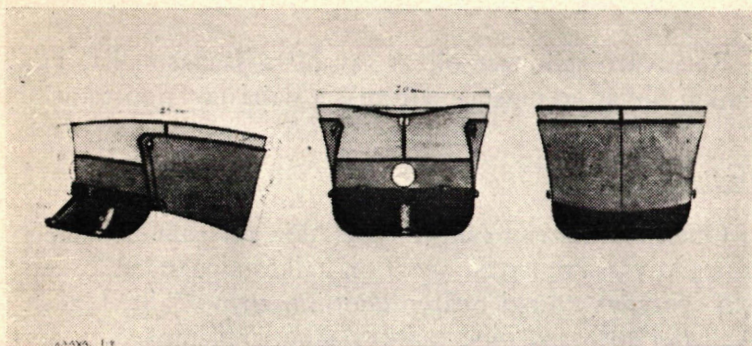
Housut.

Oheisissa piirustuksissa esiintyvät erikoismalliset »suippohousut» — kuten komitean sekä mainitun päiväkäskyn käyttämä nimitys kuuluu — olivat samanväriset kuin takinkauluskin. Upseerien housujen ulkosaumat olivat varustetut aselajin värin mukaisin saumanauhoin sekä lisäksi kenraaleilla, yleisesikuntaupseereilla sekä Sotaministeriössä palvelevilla upseereilla erivärisin, käskylehdessä yksityiskohtaisesti määritellyin nauhoin. Ratsuväen housut olivat ratsuhousumallia ja nekin alunperin kauluksen värin mukaisesti ruskeat.

Jalkineet.

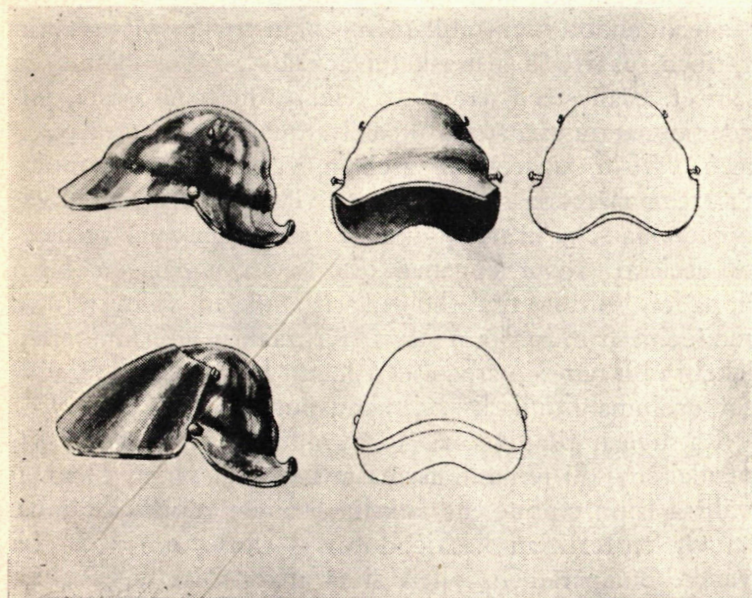
Jalkineet muodostivat Gallen-Kallelan sotilaspukuajatuksen ehkä kaikkein mielenkiintoisimman osan. Hänen ensimmäisen ehdotuksensa mukaiset lapikkaat olivat varsin erikoismalliset, kuten oheisista kuvista voidaan todeta. Yli polvien ulottuen olivat ne suun alapuolelta kireät ollen tarkoituksena tällöin estää lunta pääsemästä tunkeutumaan lapikkaiden varsiin. Keskisäären kohdalta olivat lapikkaat väljähköt käyden taas nilkkaa kohden kireämmiksi. Kokonaisuudessaan tekee tämä lapikas tyyliteltyssä kansanomaisuudessaan käytännöllisen ja miehekkään vaikutuksen.

Gallen-Kallelan toisena vaihtoehtona esittämä sotilajalkine oli edellisen kanssa vähintään yhtä kansanomainen paulakenkä, joka sitten myös heinäkuun 15 p:n päiväkäskyssä sotaväen yleisjalkineeksi määrättiinkin. Tämän mustaamattoman, sinisellä paulanauhalla varustetun paulakengän leikkauksellista koristeellisuutta tehostivat kuvassa näkyvät, terän päällä olevat, leveähköt sivukielekkeet.

Kuva 4. Eräs mitä tyypillisin Gallen-Kallelan pääbine-ehdotus. Pääbine puvun tavoin barmaa tummanbarmain kääntein.

Fig. 4. One of the most typical suggestions for a cap by Gallen-Kallela. The cap like the uniform is gray with dark gray facings.

Kuva 5. Gallen-Kallelan eräs kypäräehdotus erillisine niskasuojausineen.

Fig. 5. A proposal for a helmet by Gallen-Kallela with separate covering for the neck.

Ratsuväen jalkineet olivat tavallista saapasmallia, kuitenkin olivat ne mustaamattomasta nahasta valmistetut.

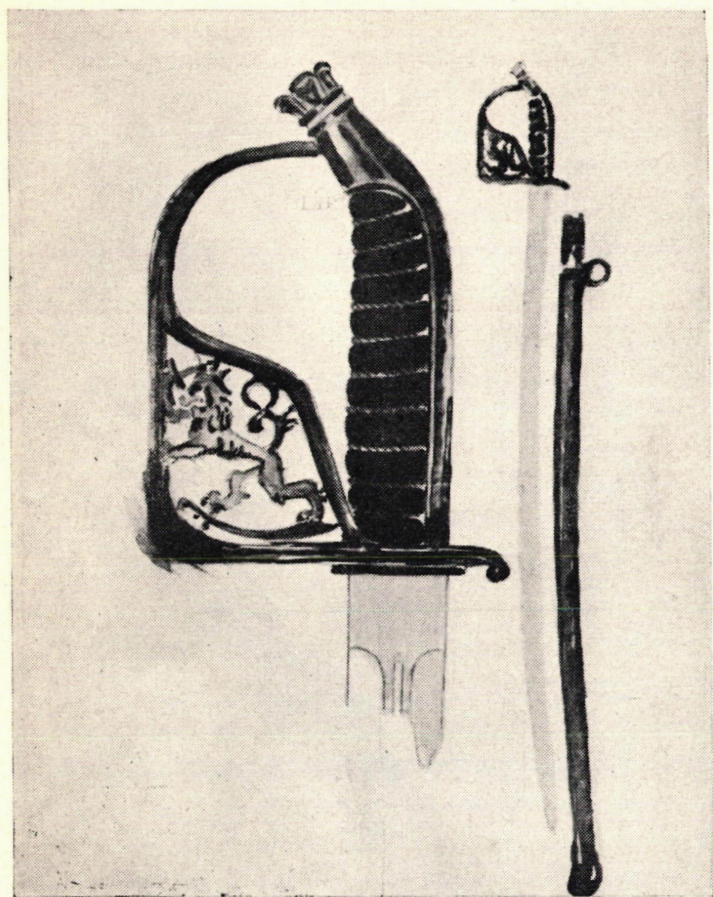
Päähine.

Oheisissa kuvissa esiintyy useitakin eri päähinemalleja, joista kuvassa n:o 1 esiintyvä on kaikesta päättäen kuitenkin syntynyt eversti Spåren ehdotuksen pohjalla. Gallen-Kallelan sotilaspäähine esiintyy alkuperäisimpänä ja tyyppillisimpänä kuvassa n:o 4 sekä eräin muutoksin myös tykistön pukukuvassa.

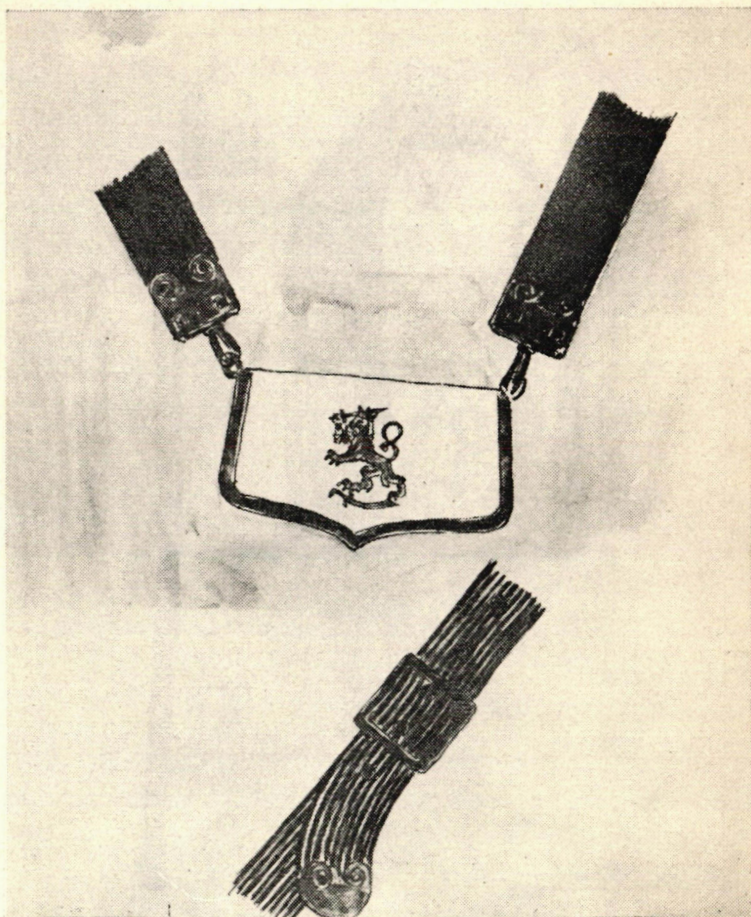
Heinäkuun 19 p:nä hyväksytty sotilaspäähine lienee miltei tarkalleen ollut kuvassa n:o 4 esiintyvän Gallen-Kallelan ehdotuksen mukainen. Lakin päällys oli asetakin värinen, paarre ja alaslaskettava käänne takin kauluksen väriset. Päällysteen reunat oli leikattu neljästä osasta, joiden saumat oli varustettu alipäällystöllä ja miehistöllä paarteiden värisin, upseereilla aselajin värisin reunanauhoin. Paarteiden yläreuna sekä käänteen ylä- ja etureunat olivat upseereilla sekä kaartinjoukoissa että miehistöllä varustetut aselajin värisin reunanauhoin. Leveä, italialaismallinen lippa oli hyväksytyt ehdotuksen mukaan valmistettava remmeineen mustasta nahasta. Kenraalien ja esiuupseerien lakeissa oli remmin asemasta kullatut tai hopeaiset punokset, ensinmainituilla lisäksi reunuspunokset.

Ratsuväen päähineessä, joka muuten hyväksyttiin samanlaisena, oli remmin asemasta lakinpäällyksen nappien välissä lakin etupuolella kaksinkertainen riippuva punos.

Gallen-Kallelan kaskiehdotus — kuva n:o 5 — oli varsin omaperäinen, ollen siinä mahdollisesti havaittavissa vaikutteita hellekypärästä. Tästä ja kaikesta erikoisuudestaan huolimatta tekee kaski kuitenkin jollakin ta-

*Kuva 6. Gallen-Kallelan piirtämä, yhä käytännössä oleva suomalainen upseerimiekka.
Fig. 6. A Finnish officer's sword drawn by Gallen-Kallela. It is still in use.*

Kuva 7. Ehdotus ratsuväen upseerien patruunataskuksi, joka myös eräin pienin muutoksin on edelleen käytännössä.

Fig. 7. Proposal for the cartridge-bag of the cavalry officer, which also is still in use with small alterations.

voin kansallisen vaikutuksen. Kuten oheisista kuvista voidaan nähdä, oli kaski varustettu irroitettavalla jatkeella niskan suojelemiseksi.

Päällystakki.

Päällystakki oli Gallen-Kallelan ehdotuksen ja heinäkuun 15 p:n pukumääräyksen mukaan harmaa ja yksirivinen sekä varustettu selkäpuolella kaksinkertaisin vastaittein ja kaksiosaisella, yksinappisella selkävyöllä. Upseerien päällystakissa oli selkävyön alapuolella kolmikulmaiset taskunkannet, joita ei kuitenkaan esiinny oheisissa kuvissa. Ratsuväellä olivat hihankäänteet vinoon leikatut. Päällystakki oli, kuten sanottu, väriltään harmaa, kaulus asetakin kauluksen värinen.

Gallen-Kallelan sotilaspukua täydensi sivuase, jona ratsuväellä ja esiupeereilla oli hänen piirustustensa mukainen sapeli, yliupseereilla niinkään hänen piirustustensa mukainen lappalaismallinen puukko ja aliupseereilla sekä miehistöllä myös Gallen-Kallelan suunnitelma veitsipistin. — Vyö oli ruskeasta nahasta 5 sm:n levyinen, upseeristollakin ilman myöhempää olkahihnaa.

Suurin piirtein edellä esitetyn kaltaisena, siten sekä »suippohousuineen» että paulakenkineen — kuitenkin mm. ilman hartiasuojuksia — hyväksyttiin Gallen-Kallelan sotilaspuku, kuten alussa jo mainittiin, heinäkuun 15 p:nä annetussa Sota-asiaintointimituskunnan käskylehdessä otettavaksi yleiseen käyttöön syyskuun 1. p:stä 1919 lähtien. Seuraavan marraskuun 20. p:nä kumottiin kuitenkin kaikki siihen mennessä annetut pukumääräykset, joten siis tämä v:n 1918 sotilaspukukin jäi vain paperille. Puku-
peruutuksen syyksi ilmoitettu epäkäytännöllisyys ei tunnu

varsin vakuuttavalta, sillä tuntuvathan esimerkiksi Gallen-Kallelan ehdottama paulakenkä tai lapikas sekä »suippohousut» erikoisesti meikäläisiä talviolosuhteita ajatellen erittäin käytännöllisiltä, kuten myös viimeksi käytyjen sotiemme aikana voitiin todetakin. Vuoden 1922 sotilaspukua, jonka esikuvana Gallen-Kallelan sotilaspuku monessa suhteessa näyttää palvelleen, voidaan tuskin missään suhteessa pitää tätä edeltäjänsä käyttökelpoisempänä.

AKSELI GALLEN-KALLELA AS DESIGNER OF THE FINNISH UNIFORM.

Already during the Finnish War of Independence, at the end of April 1918, a committee was appointed, on the initiative of General Mannerheim at the Headquarters of the White Army, to design a Finnish uniform to replace the temporary field service uniform, which had been taken into use during the war especially in reenlisted and conscript units.

The most important person of the Uniform Committee was Akseli Gallen-Kallela, who worked at the Headquarters since February of the said year drawing colours, decorations, bank-notes etc.

At first the Committee worked in connection with the Headquarters at Mikkeli and later in Helsinki. As a result of the work of the Committee and on the basis of Gallen-Kallela's proposals a detailed design was made for the uniform, which was approved in the order of the day issued on July 15th and which was ordered to be taken into use from the autumn of 1919 on.

Although this model was never taken into use — in November 1918 all regulations given so far about uniforms, were cancelled owing to the reason that the said design was impractical — it has, however, its own cultural historical value as it arose almost entirely on the basis of the ideas of Gallen-Kallela. This uniform m/1918 was, in fact, in view of many essential points a model for the uniform 1922.

S. Grönroos:

POSTISTA ENTISTEN SOTIEMME AIKANA.

Kirjeen alkuperä menee muutamia tuhansia vuosia ajassa taaksepäin. Pohjolassakin on kirjeitä käytetty jo satoja vuosia. Kirje on rauhan voimallinen ase, joka maailmanpostiliiton puitteissa ei ole tuntenut rajoja ollenkaan. Mutta kirje otetaan myös sodankäynnissä tarkoin huomioon.

Lähettäjä huolehti ennen itse kirjeensä viemisestä. Palkattiin esim. kirjeen kuljettaja, joka matkasi jalkaisin tai ratsain. Vanhoina aikoina eivät kirjeiden kuljettajat Euroopassa yleensä ratsastaneet, vaan kulkivat jalkaisin. Heidän säätynsä oli siksi alhainen, että he eivät matkoillaan voineet vaatia hevosia — niin arvelee eräs tutkija. Ja luonnollisesti Pohjolassakin seurattiin yleiseurooppalaista tapaa ja täälläkin jopa kuninkaan kirjeiden kuljettajat matkasivat jalkaisin. Sitä todistaa vanhassa kirjasuomessa käytetty sanakin kirjankantaja (brevdragare) eli kirjeenkantaja nykysuomeksi sanoen. Kirjeiden kuljetus tuli sittemmin postin huoleksi.

Posti sanaa käytetään monessa merkityksessä. Siinä merkityksessä, missä se esiintyy sanassa postilaitos, käy-

tettiin post-sanaa ensi kerran ruotsalaisessa tekstissä Turussa 1556 ja suomalaisessa painotekstissä 1615. Kyseinen sana muokkautui kielessämme muotoon posti.

Suomen miehiä joutui sotaretkille ja varuskuntapalvelukseen Baltiaan. Siellä he varmaankin, esim. Riiassa, tutustuivat Hansan postijärjestelyihin. Postiin nykyaikaisessa mielessä suomalainen sotilas tutustui kuitenkin vasta Saksassa 30-vuotisen sodan aikana.

Suursota tarvitsi postia. Eri teitä pyrittiin Saksasta postiyhteyteen kotimaan kanssa. Käytettiin talvella poikkeuksellisesti niinkin vaikeaa tietä kuin Saksasta Itämerenmaidien ja Suomen kautta Ruotsiin taikkapa päinvastoin. Armeija tarvitsi postiyhteyksiä myös Saksassa. Aluksi sotilaslähetit vain kuljettivat armeijan postia, mutta jo 1630 Kustaa II Adolf vannotti Stettinissä herttuallisen lähettimestarin (Botenmeister) postimestarikseen. Breitenfeldin voiton jälkeen asetettiin uusia postimestareita ja järjestettiin postilinjoja. Posti oli luonnollisesti pääasiallisesti kenttäpostia ja Kustaa II Adolfin Augsburgiin asettamaa postinhoitajaa kutsutaankin kenttäpostimestariksi (Feldpostmeister).

Tämä sotaposti palveli mielellään myöskin yksityisiä kirjeenvaihtajia. Siten voitiin näet yksityistä kirjeenvaihtoa helposti kontrolloida eli nykypäiväisin ilmauksin sanoen sensuroida, vaikkakaan sensuuri ei silloin toiminnut yhtä avoimin ottein kuin meidän päivinämme. Kustaa II Adolf ei ollut turhaan vuosikausia käynyt sotia, vaan päinvastoin hänen armeijassaan oli vakoilu- ja tiedustelutoimi järjestelynsä ja työtapojensa puolesta aikansa tasalla ja jopa joissakin suhteissa edelläkin siitä, mihin vastapuoli kykeni. Eipä siis ihme, jos hänen armeijassaan ei löytö laimin kirjeenvaihdon sensuroimistakaan.

Valtakunnankansleri Aksel Oxenstierna piti myöhemmin postiasiaain johdon Saksassa käsissään. Hänen vaikutuksensa ulottui sieltä postiasioissa kotimaahankin sikäli, että Kristiina-kuningattaren holhoojahallitus hänen kehoituksestaan 1636 perusti Ruotsiin postilaitoksen, josta myös postilaitoksemme juontaa alkunsa. Suomen syntyä olevalla Klaus Laurinpoika Flemingillä oli myös tärkeä osuutensa Ruotsin postilaitoksen luomisessa. Hän nimittäin ehdotti, että asetettaisiin postitalonpoikia huolehtimaan kirjeiden kuljettamisesta. Tämä ajatus omaksuttiin, ja se olikin Ruotsin ensimmäisessä postijärjestyksessä koko asian ydin sekä se vankka pohja, jolle postilaitoksen toiminta perustui yli 200 vuotta Ruotsissa ja Suomessa.

Ruotsi-Suomen historiassa on suomalaisten miesten työ usein jäänyt unohduksiin. Niin on käynyt Klaus Laurinpoika Flemingin, sikäli kuin on kysymys hänen ansiostaan postiasiaassa. Juhliessamme postilaitoksemme 300-vuotista olemassaoloa unohdettiin hänet meillä melkein kokonaan, ja Ruotsissa on esitetty sellainenkin mielipide, että Fleming esittikin vain valtakunnankanslerin mielipidettä ja oli siis tavallaan vain hänen puhetorvenaan. Se ei pidä kuitenkaan paikkaansa. Fleming oli valtakunnankanslerin jälkeen aikansa etevin valtiomies Ruotsi-Suomessa, ja entisen virkatoimensa perusteella oli juuri hänellä edellytyksiä esittää sellainen ratkaisu, joka takasi, että postilaitoksen perustaminen ei mennyt yli valtakunnan rasittuneen taloudellisen kantokyvyn.

Postitekniikka tuotiin meille Saksasta. Sen toivat ne valtakunnan ja Itämerenmaiden saksalaiset, joita esim. Suomessa olivat ensimmäisten postikonttoriemme kaikki ensimmäiset hoitajat. Jonkun skotlantilaisenkin tunnemme postimestareina postilaitoksemme alkutaipaleella.

Kun suomalaisia miehiä palveli paljon sotilastehtävissä maan rajojen ulkopuolella, tarjosi posti heille mukavan yhdyssiteen kaukaisen kotimaan kanssa. Ja sotilaat, puhumattakaan upseereista, ovatkin todennäköisesti käyttäneet postia hyväkseen, koska vieläkin tunnetaan heidän 1600- ja 1700-luvuilla lähettämiään kirjeitä.

— Heinäkuun 12. päivänä 1699 kirjoitti sotilas Matti Yrjänänpoika Nisula Kuortaneelle äidilleen ja tiedusteli, oliko hänen vaimonsa hänen varuskuntapalveluksensa aikana Riiassa seurustellut erään nimeltä mainitun henkilön kanssa. —

— Savon rykmentin sotilas Lauri Laurinpoika Kyllinen vihittiin 1713 Briita Piskasen kanssa, mutta 8 päivää häiden jälkeen piti hänen lähteä sotaan rykmentinsä kanssa. Mutta Kyllinen ei unohtanut Britaansa, vaan kirjoitti hänelle Napuen taistelun jälkeen, sekä vielä Norjan retkenkin jälkeen. Kirjeet eivät tainneet mennä perille, vaan Briita oli kuullut miehensä sodassa kaatuneen ja meni uusiin naimisiin. —

Kivijärven kylän ruotuvelvollisten puolesta palveli kruunun laivaveistämöllä Karlskronassa laivanrakennusmiehenä Sven Björkelund. Lappajärven kirkonarkistossa on hänen tammikuun 20. päivänä 1764 kirjoittamansa kirje ruotuvelvollisilleen. Hän oli kirjoittanut heille aikaisemminkin saamatta kirjaintakaan vastaukseksi.

— Syyskuun 10. päivänä 1764 kirjoittivat laivanrakennusmiehet Måns Walbek ja Märten Hasselqvist myös Karlskronasta ruotuvelvollisilleen Ähtävälle. Heidän kirjeensä on säilynyt Borgmästarsin talossa Ähtävällä meidän päiviimme. Hekin olivat jo aikaisemminkin kirjoittaneet ja jopa saaneet vastauksenkin, vaikka myöhemmin olikin jätetty kirjeet vastaamatta. Tässä tapauksessa

on kirjeessä nimenomainen viite, että postia käytettiin kirjeenvaihdossa apuna. Voidaan hyvällä syyllä olettaa, että sotilaat ovat muissakin tapauksissa käyttäneet postia hyväkseen, vaikkapa ehkä sotilaiden kirjeitä toimitettiin kotiin muillakin keinoilla.

Kun Kaarle XII suuren Pohjan sodan aikoina marssi armeijoiheen sinne tänne Euroopassa, tarvittiin myös silloin postiyhteyksiä. Näitä järjestettiin, ja lopuksi hänen armeijassaan palveli kenttäpostimestari. Kuninkaan kenttäpostimestareina tunnetaan kaksi saksalaista miestä: Caspar Wulff ja Egidius Naundorf. Viimeksi mainittu oli virassa m.m. Pultavan päivinä. Norjan retkellä oli kuninkaan kenttäpostimestarina Ugglä. Kenttäposti luonnollisesti tällöinkin oli ensi sijassa tarkoitettu kuljettamaan virallista postia, johon nähden määrättiin, että painon vähentämiseksi täytyi käyttää pieniä ja keveitä paperiarkkeja, joihin tuli kirjoittaa tiheästi. Ajan kuvana mainittakoon, että 1703 kuninkaallinen asetus edellytti, että armeijasta kotimaahan piti koettaa lähettää virallistakin kirjeenvaihtoa matkustajien mukana, mikäli se suinkin oli mahdollista. Mutta kenttäposti välitti yksityistäkin kirjeenvaihtoa, koska aina sen mukaan oliko kuninkaan armeija Puolassa, Saksassa tai Venäjällä julkaistiin taksamääräyksiä, joita oli sovellettava yksityisten kirjeenvaihdossa armeijasta kotimaahan tai kotimaasta armeijaan.

Suuren Pohjan sodan aikana sijoitettiin Suomeen puolalaisia, saksalaisia ja venäläisiä sotavankeja — pääasiassa kylläkin vain alempiarvoisia. Eräissä Pohjanmaan kaupungeissakin oli puolalaisia ja saksalaisia sotavankeja. Ainakin Pietarsaareissa sallittiin heidän kirjoittaa sukulaisilleen. Sotavangin oli vietävä kirjeensä pormestarille

luettavaksi. Pormestarin läsnäollessa kirje sinetöitiin ja jätettiin sitten postikonttoriin.

Myös venäläiset sotavangit näyttävät kirjoittaneen kotimaahansa, ja näyttää heillä olleen apureitakin, jotka välittivät heidän salaista kirjeenvaihtoaan. Venäläiset sotavangit näyttävät lähettäneen ulkomaille ja saaneen ulkomailta kirjeitä toisten henkilöiden osoitteiden suojassa (under ens och annans couverter) eli t.s. siis viattomilta näyttäneiden peiteosoitteiden varjossa. Tämä tietenkin siinä tarkoituksessa, ettei sotavankien kirjeenvaihtoa postikonttoreissa huomattaisi ja sitä tutkittaisi. Venäläisten sotavankien luvattoman kirjeenvaihdon suosimisesta varoitettiin 1705, ja vuodelta 1709 tunnetaan määräys, että venäläisten sotavankien kirjeenvaihto oli toimitettava yli-postitirehtöörille. N.s. peiteosoitteiden käyttäminen on ollut muuten hyvin tunnettu keino sensuurin välttämiseksi.

Kun 1711 oli kyseessä muutamien ylhäisten venäläisten sotavankien vaihtaminen, tuli Pohjanmaakin heidän kanssaan tekemisiin. Ja tällöin yritti Uudessakaarlepyyssä eräs sotavangi päästä luvattomaan kirjeenvaihtoon venäläisten kenraalien kanssa. Yrityksensä vuoksi hänet siirrettiin Pietarsaaren.

Pietarsaaressa viipyi kauemmin aikaa kenraali ja tsaarin neuvonantaja, ruhtinas Dolgoruki seurueineen, johon kuului kokonaista 46 henkeä. Dolgorukin ja hänen seurueensa kirjeenvaihdosta oli Pietarsaaren pormestarille paljon puuhaa. Kun vangit käyttivät ranskaa, jota pormestari ei taitanut, niin ei pormestari pystynyt sensuroimaan ranskalaisia kirjeitä, vaan ne piti toimittaa maaherralle. Kaikkein kiusallisoin oli itse Dolgoruki, joka kehoituksista huolimatta ei suostunut kirjoittamaan kirjeitään

ranskaksi tai saksaksi, kun hän muka ei näitä kieliä tarpeeksi hyvin osannut, vaan kirjoitti kirjeensä venäjäksi, jota ei maaherrakaan taitanut. Dolgoruki vain väitti, että Suomen armeijan komentaja, kenraali Nieroht, joka oli rajalla, kyllä voi tulkita hänen kirjeensä maaherralle. Tästä päätellen näyttää siltä, että ylhäisten venäläisten sotavankien kirjeitä on Suomen armeijasta parlamentäärien välityksellä toimitettu Venäjälle.

Suuren Pohjan Sodan aikana oli Kajaanin linnaan toimitettu liivinmaalainen aatelismies Paul v. Helmersen, joka oli vehkeillyt venäläisten kanssa. Kajaanissa ruvettiin huhuamaan, että v. Helmersen sieltä yritti päästä yhteyteen venäläisten kanssa ja että hänen luvatonta kirjeenvaihtoaan oli avustanut postimestari Johan Ulfvik. Asia taisi olla vain huhua, koskapa sitä tutkittiin Kajaanin raastuvanoikeudessa ilman tulosta.

Kun Suuri Pohjan Sota meillä kääntyi Isonvihan ajaksi, lakkasi täällä postilaitoksen toiminta. Vainon aikana lienevät venäläiset yleensä kuljettaneet vain omaa kirjeenvaihtoaan. Ainoastaan Itä-Suomessa näytetään päästyn pitemmälle, koskapa siellä 1719 Pietarin ja Viipurin välille järjestettiin postinkuljetus, joka välitti yksityistenkin kirjeenvaihtoa. Venäläiset kielsivät Isonvihan aikana kaiken yhteyden Ruotsin kanssa ja luonnollisesti tähän kieltoon sisältyi myös kirjeenvaihto.

Varsinkin Pultavan tappion jälkeen joutui KaarleXII:n armeijasta sotilaita lukuisasti sotavankeuteen Venäjälle. On viitteitä, että sotavangit Venäjältäkin pyrkivät kirjeenvaihtoon muun maailman kanssa. Se tietenkin oli hankalaa ja epävarmaa.

N.s. Pikkuvihan alkaessa 1741 kiellettiin kuolemanrangaistuksen uhalla kaikki postinkulku ja muu kirjeen-

vaihto Venäjälle ja sieltä Suomeen. Ja luonnollisesti postiliike Ruotsista Suomeenkin katkesi sitä mukaa kuin maa joutui vihollisen valtaan. Jyrkkää kieltoa kuitenkin täytyi myöhemmin lieventää. Keväällä 1743 nimittäin määrättiin, että vihollisen valtaamiin osiin Suomea saatiin lähettää yksityistä kirjeenvaihtoa sillä ehdolla, että kirjeet jätettiin avoimina kansliakollegiolle, jossa ne luettiin ja lähetettiin kollegion kuoressa edelleen, sikäli kuin havaittiin, etteivät kirjeet sisältäneet mitään kiellettyä. Tällainen posti toimitettiin Tornion kautta Suomeen. Suomesta eivät postimestarit yleensä paenneet pikkuvihan aikana, vaan jäivät paikoilleen. Vainonkin aikana postilaitos jatkoi toimintaansa, ja venäläiset asettivat sen johtoon Carl de Lavalin.

Pikkuvihan aikana myös venäläiset puolestaan kielivät ankarasti kirjeenvaihdon alueiltaan Suomesta Ruotsiin. Luvatonta kirjeenvaihtoa kuitenkin salaisesti pidettiin yllä. Niinpä venäläiset saivat tietoonsa, että Vaasan maapäivillä Pietarsaaren pormestariksi määrätty Lars Blom piti yllä salaista kirjeenvaihtoa Ruotsiin. Pormestarin täytyi 1743 paeta Ruotsiin. — Muhoksen kappalaisen Gabriel Ståhlbergin vangitsivat venäläiset luvattoman kirjeenvaihdon vuoksi. — Kajaanin postimestarin Johan Ulfvikin — edellämainitun Ulfvikin pojan — panivat venäläiset rautoihin, kun epäilivät häntä salaisesta kirjeenvaihdosta, ja aikoivat häntä pidellä pahoin. Pormestarin kuitenkin tultua hätään Ulfvik vapautettiin, ja hän säästyivät ruoskimiselta.

Myös Pommerin sodan aikana vuosina 1757—1762 oli mahdollisuus olla kirjeenvaihdossa sotakentältä kotimaan kanssa. Tämän sodan aikana toimi armeijassa myös kenttäpostikonttori.

Napoleonin sotien aikana oli Ruotsilla Saksassa 1806 kenttäpostikonttori armeijaansa varten.

Sekä vv. 1788—1790 että 1808—09 sotien alkaessa annettiin samanlainen kirjeenvaihdon kielto kuin 1741. Miltei-pä julistusten sanamuotokin pysyi samanlaisena.

Kustaa III:n sodan ajalta 1788—1790 emme ole tavanneet painettuja tietoja kenttäpostista emmekä vielä varmuudella edes tiedä, onko kenttäposti silloin toiminut vaiko ei. Sen kuitenkin varmasti tiedämme, että silloinkin puuhattiin kyllä kenttäpostia. Claes Petter Lönngren — ylimääräinen virkailija postilaitoksessa 1777, postikirjuri Ahvenkoskella, postimestari Loviisassa 30/1 1787, postikomisarius Ahvenkoskella 15/5 1805 — nimitettiin 1788 kenttäpostimestariksi armeijaan, mutta hän selitti ei voivansa ottaa tointa vastaan muuta kuin sillä ehdolla, että hän saisi siitä toimeentulonsa. Kenttäpostille hän vaati hankittavaksi hevosia, kalustovaunut (bagagevagn), kirjoituspulpetin, vaa'an ja punnuksia ym. Tarvittiin myös suurehko määräraha kirjurin ja rengin palkkaamiseksi. Sitä paitsi Lönngren halusi annettavaksi ohjesäännön kenttäpostipostimestaria varten. — Mikä oli tulos Lönngrenin vaatimuksesta, emme — ikävä kyllä — vielä tiedä.

Kun venäläiset 1808 valloittivat Suomea, niin heidän puoleltaan annettiin kielto kirjeenvaihtoon nähden valloitetusta osasta maata muuhun Suomeen taikkapa Ruotsiin. Ruotsissa lievennettiin pian annettua kieltomääräystä. Huhtikuun 13. p:nä kuningas suostui näet siihen, että kauppiat saivat luvallisissa kaupallisissa asioissaan olla kirjeenvaihdossa myös vihollisen hallussa olevien paikkakuntien kanssa sillä ehdolla, että kirjeet jätettiin avoimina kuninkaan käskynhaltijalle, joka merkitsi kirjeen päälle

sanan »upvist» ja nimimerkkinsä sekä sulki kirjeen sine-tillään, jos hän nimittäin havaitsi kirjeen sisällöltään viattomaksi. Kirje annettiin takaisin omistajalle, joka sen toimitti edelleen. Kun Ruotsi oli samaan aikaan sodassa Tanskankin kanssa, niin määräyksillä ehkä tarkoitettiin etupäässä kirjeenvaihtoa muualle Eurooppaan, tai ehkäpä määräykset eivät soveltuneetkaan sinänsä kanssakäymiseen venäläisten kanssa, koskapa kuningas 22/4 1808 nimenomaan suostui siihen, että samanlaisia muotoja noudattaen saatiin lähettää kirjeitä venäläisten valtaamaan osaan Suomea ja jopa Venäjälle. Poikkeuksena määräyksissä säädettiin kuitenkin tällä kertaa, että kirje oli postitse pohjoista tietä lähetettävä avoimena Suomen armeijan ylipäällystölle, jonka toimesta kirje, sitten kun se oli uudestaan tarkastettu ja viattomaksi havaittu, toimitettiin parlamentäärien välityksellä edelleen.

Ja asianlaita on todella niin, että vuosien 1808—1809 sodassa taistelulinja ei ole ollut aivan ylitsepäsemätön juopa kirjeenvaihdolle. Säännölliset postiyhteydet olivat luonnollisesti katkenneet, mutta sotilaat pitivät yhteyttä etelä-Suomessa olevien omaistensa kanssa joko yksityisiä, salaisia lähettejä käyttäen tai n.k. parlamentäärien välityksellä, joiden oli sekä omille että venäläisten etuvartiolle annettava kirjeensä tarkastettaviksi. Savon prikaatin kuuluisa sankari J. Z. Duncker mm. neuvoo puolisoaan eräässä kirjeessään: »Tahtoessasi kirjoittaa minulle läheta kirje Mikkelin venäläiselle komendantille pyytäen, että hän lähettäisi sen paroni von Pahlenille, joka on kenr. Tutshkoffin adjutantti . . .»

Varsinaista kenttäpostiliikennettä varten perustettiin 1808 erikoiset kenttäpostikonttorit sekä Suomen Pohjoisen Armeijan yhteyteen että Ahvenanmaalle, joiden toi-

minnasta annettiin marraskuussa Ylipostihallituksen kierto-
kirjeessä seuraavat ohjeet:

Circulaire till Samtliche Post-Förvaltare.

Sedan Fält-Post-Contoir blifvit så väl inrättade å Åland för den der sammandragne Arme, som ock för Norra Finska Armen, så gifves Herr Post-Förvaltaren sådant tillkänna, med underrättelse, att alla Bref till Armen å Åland böra ställas till Fält-Post-Contoiret derstädes och porto för dem erläggas lika med Bref till Castelholm, och de till Kongl. Norra Finska Armen ställas till Norra Finska Fält-Post-Contoiret, och porto betalas lika med Bref till Uleåborg. Stockholm af Kongl. Öfver-Post-Directionen den 3:dje November 1808.

F. Ehrenheim.

G. Hällgren.

Näiden kenttäpostikonttorien hoitajina, jotka kontto-
rit kevättalvella 1809 siirtyivät Ruotsiin, Pohjanmaalta Hernösandiin ja Ahvenanmaalta Grisslehamniin, toimivat kenttäpostimestarit. Pohjoisen Armeijan kenttäpostimes-
tarina oli Carl Caloander, joka oli samaa sukua kuin Turun postikonttorin ensimmäinen postimestari. Ahvenanmaan kenttäpostimestarina lienee toiminut Vaasan postimestari Abraham Sjölin. Minusta olisi syytä mainita Alma Söder-
hjelmin tieto, että von Döbeln kenttäpostia käyttäen lähetti rahaa Suomeen pojalleen, jota lempinimellä kut-
suttiin muistaakseni nimeltä Noppe.

Ruotsin puolella toimivia puolustusjoukkoja varten oli jo aikaisemmin eli kesällä 1808 järjestetty kenttäposti-
konttorit sekä myös myönnetty vakinaisen väen ja nosto-
väen aliupseereille ja miehistölle oikeus vapaakirjeenä

lähettää kirje kerran kuussa. Tämän kirjoittajan tiedossa ei ole ulotettiinko tämä maksuton kenttäpostin käyttö myös Suomen armeijan sotilaita koskevaksi.

Mainittakoon tässä yhteydessä, että myös von Döbelnin tiedetään käyttäneen kenttäpostia ja lähettäneen pojalleen — »för min lille Nappes räkning» — kenttäpostia käyttäen useitakin rahalähetyksiä, siten kaikkiaan n. 3000 taalaria.

Itämaisen sodan aikana toimi Suomessa muutamia venäläisiä kenttäpostikonttoreita, joiden henkilökunnassa näyttää olleen jokunen meikäläinenkin. Venäläisten kenttäpostikonttorien asemapaikkoina mainittakoon Somero, Tuusula ja Kouvola. Kun sotatoimien vuoksi postiyhteys Suomen ja Ruotsin välillä Ahvenanmeren yli oli keskeytettynä ja postinkulku Tornion kautta hidasta, sai toiminimi J. Julin & Comp. Turussa syksyllä 1855 oikeuden lähettää tavallista kirjepostia virkapostin ohella Eckeröhön. Sieltä tukkukauppias A. W. Frestadiuksen asiamies toimitti Julinin lähettämän yksityisen postin vuokraamallaan ruotsalaisella aluksella Ruotsiin. Muutkin kauppiaat nauttivat sittemmin samaa etua ja kenraalikuvernööri kreivi Berg nimenomaan hyväksyi tällaisen menettelyn.

Suomen oma kenttäposti luotiin vapaussotamme aikana 1918 ja silloin sallittiin maksuttomasti vaihtaa kenttäpostikirjeitä sotilaiden kanssa.

THE CONVEYANCE OF MAIL IN THE SWEDISH-FINNISH WARS.

The Finnish soldiers did not become acquainted with mail in the present sense of the word until in the 30-years-war. Military messengers carried mail between the

home country and the scene of war in the beginning of the war yet. However, Gustav IV Adolf swore the ducal messengermaster (Botenmeister) in as his postmaster at Stettin already in 1630. After the battle of Breitenfeld the number of postmasters and post routes increased rapidly. Augsburg had a military postmaster.

The Swedish-Finnish postal service began actually in 1636. The post house boys carried the mail. This arrangement continued for approximately 200 years, and it served the needs of the army also. During the great Bothnian war the army was again in need of military post. Then, as previously, the Germans were the chief military postmasters.

When the so-called small Northern war broke out in 1741 the exchange of letters between Sweden-Finland and Russia was forbidden on penalty of death. Later on the law was eased.

In the Pommer war 1757—1762 the army had military post service as previously. A military post office was founded also in 1806 at the time Sweden fought against Napoleon.

When the wars of 1788—1790 and 1808—1809 broke out correspondence was again forbidden as in 1741. After the occupation of Finland the Russians prohibited correspondence between Finland and Sweden. In Sweden again the mail regulations were eased. On April 4, 1808 Gustaf IV Adolf gave his consent that the merchants be allowed to exchange letters on trade matters also with those sections in the hands of the enemy. Letters of this type were naturally censored. The front line of the 1808—1809 war was not an altogether insuperable obstacle to correspondence. The soldiers used among others parle-

mentarians as mail carriers. During the war there were military post offices in the northern Finnish army and in Åland as well as in the army located in Sweden. The right to send one franked letter once a month was granted the soldiers and noncommissioned officers of both the reserve forces and the regular army.

Finland had a few Russian military post offices during the Crimean war. It's own military post service was founded during the War of Independence in 1918.

Kauko Rekola:

VANHINTA SUOMALAISTA TULIASEISTUSTA JA ASETUOTANTOA.

Tuliaseet lienevät tulleet tunnetuiksi Euroopassa 1300-luvun alkupuolella, mutta vasta saman vuosisadan puolivälissä ne alkoivat tulla yleisempään käyttöön. Samoihin aikoihin alkoi myöskin tuliaseen jakaantuva kehitys käsituliaseisiin ja tykkeihin — luoti- ja kivipyssyihin — joskin ensinmainitut kulkivat kehityksessä huomattavasti jäljessä.

1370-luvulla ensi kerran esiintyvät »kivipyssyt», joissa käytettiin pyöreitä kiviammuksia, olivat kooltaan melkoisen suuria ja vaikeasti siirreltäviä vastakohtana siten vuosisadan alkupuoliskon vähäisille tuliaseille. Nämä piirityksissä ja linnoituksissa käytetyt aseet olivat aluksi joko raudasta takomalla tehtyjä tai pronssista ja kuparista valettuja. Oltuaan alunperin suustaladattavia kehittyivät ensimmäiset raskaat tuliaseet, niiden putken pidentyessä, 1400-luvun alussa erillisen kammiolaitteen avulla takaaladattaviksi.

Tällaisina »kammiopyssyinä» näyttävät tuliaseet tulleen myös Suomessa ensi kerran tunnetuiksi.

Siten kerrotaan Raaseporin linnanpäällikkö Otto Pogewischin Engelbrektin Ruotsissa aloittaman vapausliikkeen levottomia seurauksia myös Suomessa peläten tilanneen

1434 Tallinnasta joksikin ajaksi lainaksi 2 tai 3 »kammiopyssyä», jotka hän lupasi joko palauttaa tai niiden tuhoutuessa korvata aseiden arvon. Aikaisemmin ei Raaseporissa ilmeisestikään tuliaseiden käyttöä tunnettu, koska Pogewisch samalla pyysi Tallinnan kaupunginneuvostoa lähettämään myös tykkimestarin — »de mit bussen scheten kan» — luvaten maksaa tälle hyvän palkan sekä antaa hänen palata takaisin.

Samana kesänä lähetettiin Tallinnasta tykkimestari ja kaikesta päättäen siis myöskin ainakin yksi tykki Raaseporiin. Tykkimestari viipyi Raaseporissa vain puolisen toista kuukautta. Uskottavalta tuntuu, että hän kuitenkin tänä aikana opetti jonkun linnan omista miehistä käyttämään pyssyä, sillä tuskinpa Pogewisch olisi vaaran yhä edelleen uhatessa päästänyt häntä muussa tapauksessa poistumaan.

Raaseporin »kammiopyssy» oli tunnettujen asiakirjalähteiden mukaan maamme ensimmäinen tuliase. Varsin todennäköistä kuitenkin on, että jo ennen tätä mainittua vuotta 1434 olisivat tuliaseet ainakin jossakin määrin olleet Suomessakin tunnettuja.

Suomellahan oli vanhastaan hyvät kauppasuhteet sellaisiin keskiajan tunnettuihin asevalmistuskeskuksiin kuin Lybeckiin ja Danzigiin sekä erikoisesti Suomenlahden taakse, missä Saksalaisen ritariston alueella tiedetään jo 1414 olleen myös jopa e.m. kammiopyssyjäkin.

Toisaalta olivat tuliaseet emämaassa Ruotsissa tuttuja jo ainakin 1395, jolloin Tukholman linnassa tiedetään olleen »yhden suuren pyssyn» (ene grote bysse). Kun lisäksi tiedetään tuliaseiden käytön Ruotsissa 1400-luvun alkupuolella lisääntyneen jopa siinä määrin, että jo viimeistään 1430 Tukholmassa itsekin valmistettiin tuliaseita,

niin olisipa miltei ihmeellistä, jollei niitä olisi jo aikaisem-
minkin Suomeen tuotettu.

Olipa tämän Raaseporin kiistanalaisen edelläkävijä-
aseman kanssa miten tahansa, niin melko varmaa kuitenkin on, että v:n 1434 jälkeen tuliaseet jo jatkuvastikin kuu-
luivat tämän mainitun linnoituksemme vakinaiseen aseis-
tukseen.

Viisi vuotta myöhemmin, v:na 1439, nimittäin tiede-
tään linnan silloisen päällikön Kaarle Tordinpoika Bonden
tilanneen Tallinnasta mm. salpietaria. Tästä päätellen val-
mistettiin siis linnassa näihin aikoihin itsekkin jo ruutia,
mikä seikka puolestaan tuntuu melko pätevästi todistavan
siellä olleen myös tuliaseita. Voidaan jopa ajatella, että
Tallinnasta lainaksi saatuja tykkejä käytettiin Raaseporissa
mallina uusia valmistettaessa.

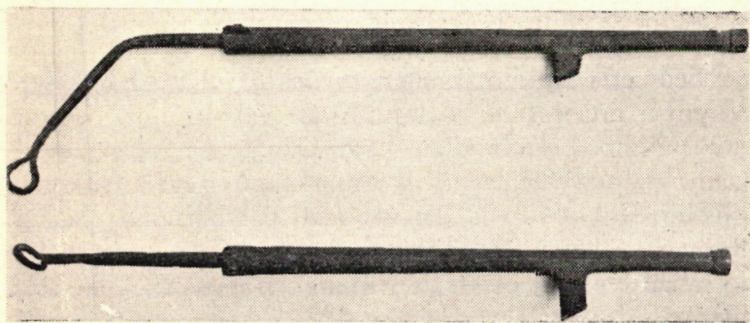
Tuntemattomia eivät tuliaseet olleet enää näihin aikoi-
hin muuallakaan Suomessa. Kesällä 1437 syyttää Viipurin
linnanpäällikkö Kaarle Kristerinpoika Tallinnan kaupun-
ginneuvostolle kirjoittamassaan kirjeessä laivuri Merten
Jesseä luvattomasta kaupankäynnistä Nevajoella, ollen
viimemainittu muka siellä myynyt novgorodilaisille mm.
2 luotipyssyä. Tämä syyte, jonka mainittu Merten Jesse
sittemmin valahtoisesti kumosi, antaa aihetta uskoa, että
myös Viipurissa olisi ollut jo näihin aikoihin tuliaseita
käytännössä, varsinkin kun luotipyssyjä ei muiden syyt-
teenalaisten kauppatarvaimin joukossa erikoisesti koros-
tettu.

Viimemainittu olettaus tuntuu sitäkin uskotta-
vammalta, koska tiedetään myös Hämeenlinnassa olleen
tuliaseita viimeistään 1440-luvun lopulla. Linnan päälli-
kön Olavi Niilonpoika Tawastin n. 1445 kirjoittamien
»maakirja- ja talousmerkintöjen» mukaan oli hän saanut

vastaan ottaa isältään, Hämeenlinnan entiseltä, n. 1477 kuolleelta päälliköltä, yksityisesti mm. 3 luotipyssyä sekä yhden kammioypyssyn («föglare») kaksine erillisine kammioineen.

Tuliaseiden käyttö rajoittui kuitenkin näihin aikoihin maassamme yksinomaan linnoituksiin, mikä oli luonnollistakin ottaen huomioon sekä niiden suhteellisen kalleuden että erikoisesti niiden raskauden ja kömpelyyden. Käsituliaseet pysyivät koko Ruotsi-Suomessa vielä aina 1400-luvun loppupuolelle saakka melko harvinaisina. Siten mainitaan Kaarle Knuutinpojan armeijassa 1452 olleen vain 20 miestä, jotka olivat aseistetut kannettavilla pyssyillä («med bärra byssor»). Vanhimmat suomalaiset aselöydöt, Vuoksen pohjasta viime vuosisadalla löydetty 6 hakapyssyä, joita on pidettävä kaikkein suurimpina mahdollisina käsituliaseina, ovat myös mm. kaliiberistaan päätellen tältä tai ehkä vielä myöhemmältä ajalta peräisin.

Vuosisadan loppuun mennessä oli kuitenkin tuliaseiden käyttö linnoissamme, joihin se myös miltei yksin-

Kuva 1. Vanhinta suomalaista tuliaseistusta. Vuoksen pohjalta 1800-luvulla löydettyjä hakapyssyjä. Suomen Kansallismuseo.

Fig. 1. Oldest Finnish fire-arms. Arquebuses found in the bottom of the Vuoksi in the 18th century. The Finnish National Museum.

omaan oli rajoittunut, vakiintunut. V. 1484 tiedetään Lauri Akselinpoika Tottin lähettäneen Viipurista 65 lästia ruista ulkomaille ostaakseen sitten Danzigista mm. ruutia ja salpietaria.

Pitkän venäläisvihan aikana näytetään tuliaseita käytetyn molemmin puolin. Venäläisten tykistöstä kertoo vanha kansanruno Viipurin pommituksen ajoilta 1495:

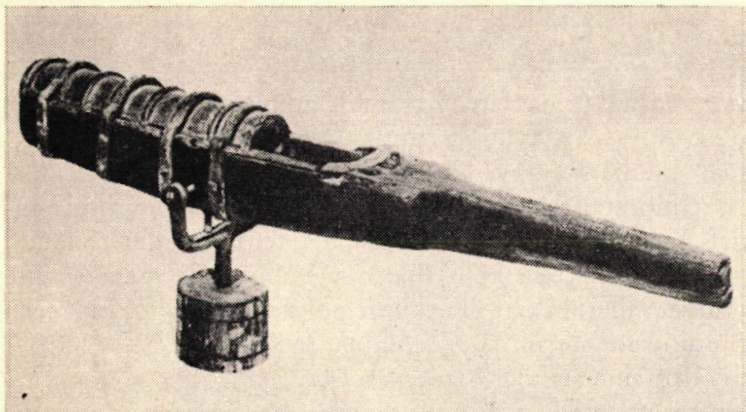
» . . . pani pyssyt pyykämähän,
umpiputket ulvomahan . . . »

Sture-kronikka on samasta pommituksesta kertoessaan paljon yksityiskohtaisempi

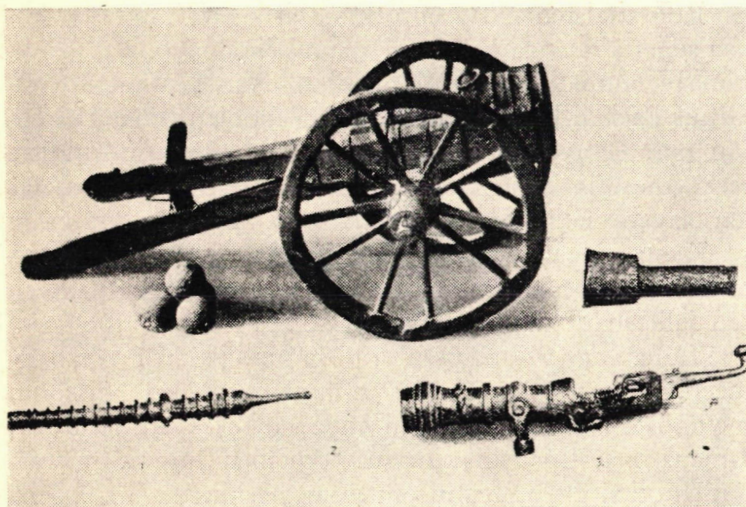
» . . The hadhe byssor stora och manga
och wille Wiborx mur söndher staanga
met skerpentiner smaa och storo
och apta met mangh m om Wijborgh foro,
monga byssor met bly klooth oc jern ther yinne,
och meenthe saa Wyborgh wyinne;
och sex byssor laaghe om kringh,
som en tunna bothn war steenen om kringh . . . »

Sen, että ruudin ja siten myöskin tuliaseiden käyttö Viipurin linnassa oli jo lopullisesti vakiintunut, osoittaa myös Niilo Eerikinpojan 1499 Danzigista Viipuriin tilaama salpietarilähetys. Vuonna 1506 pyytää silloinen linnanpäällikkö Erik Turenpoika palvelijaansa Jaakko Ryöväriä lähettämään Tallinnasta erään Inge Larenssonin jo aikaisemmin ostaman rikkinäisen puolislangan sekä tilatun salpietarilähetyksen.

Olavinlinnan aseistuksesta 1400-luvun lopulla on melko yksityiskohtaiset tiedot. V:lta 1499 olevan linnan kalustoluettelon mukaan oli linnan asehuoneessa silloin mm 1

Kuva 2. Kammiopyssy keskiajan lopulta. Tukholman kaupunginmuseo.
Fig. 2. Breech-loading »built-up» gun from the end of the Middle Ages. City Museum of Stockholm.

Kuva 3. Luotipyssy 15. vuosisadan alusta. — Kivipyssy 1400-luvun lopulta. — Kammiopyssy (1450—1500). — Pieni kivipyssy, 15. vuosisadan alusta. — Zeughaus, Berlin.
Fig. 3. Hand-gun of the early 15th century. — Stone-gun of the late 15th century. Breech-loading »built-up» gun (1450—1500). — A small stone-gun of the early 15th century. — Zeughaus, Berlin.

skerpentiini (2 naulan lyijyluoteja ampuva »käärmetrykki»), 9 »kivipyssyä», tynnyri ruutia, $\frac{1}{2}$ tynnyriä pyöreitä, valettuja kuulia hakapyssyihin, ruutimylly sekä luotivalimia.

Unionitaistelujen aikana pyytää Turun linnanvouti Sander Arendsson syyskesällä 1509, heti tanskalaisten Turkuun tekemän hävitysretken jälkeen, valtakunnanhoitaja Svante Sturea lähettämään Turkuun salpietaria ja rikkiä sekä ruudinvalmistajan ja muutamia tykkimiehiä.

Unionitaistelujen sekasortoisen ajan jälkeen merkitsi Kustaa Vaasan hallitusaika voimakasta kehitystä myös sotalaitoksen alalla, minkä kehityksen yhtenä tärkeänä osana oli kotimaisen asetuotannon järjestäminen sekä tuliaseiden käytön tehostaminen.

Ruotsalaisten pyssyseppien silloista heikkoa tasoa kuvaa se, että Kustaa Vaasa oli alkuaikoina pakoitettu hankkimaan ammattimiehiä ulkomailta. Näistä tunnetuin oli Gilius Packet, joka sittemmin toimi monien suomalaistenkin pyssyseppien oppimestarina. Pyssymestarin silloista tärkeyttä todistaa se, että kuningas peläten Giliuksen salaa karkaavan maasta antoi vakoilla kaikkia hänen toimiaan.

Kustaa Vaasan pyrkimys oli kuitenkin saada kasvatetuksi riittävästi kotimaisia pyssyseppiä vapautuakseen sen jälkeen ulkolaisista mestareista.

Tämä ammattiopetus ulottui luonnollisesti myös Suomeen. Jo 1553 lupasi Kustaa-kuningas Måns Nilssonin pyynnöstä lähettää Viipuriin yhden pyssyseppän, jolle hän samalla kehoitti hankkimaan oppilaisiksi nuoria miehiä, joiden oli sitten ammatin opittuaan harjoitettava sitä sekä Viipurissa että muualla Suomessa.

Kirjeessään »Venäjän rajalle kokoontuneelle alemmalle aatelistolle» helmikuussa 1555 kehoittaa Kustaa aatelistoa lähettämään Ruotsiin joitakin suomalaisia sep-

piä oppimaan tykkien valmistamista palatakseen sitten takaisin kotimaahan. Samana vuonna sai Viipurissa eräs Simon Thomasson tehtäväkseen opettaa nuoria miehiä keittämään salpietaria.

Savonlinnassa oli linnantilien mukaan v:na 1543 kaksi Antti-nimistä pyssyseppää, toinen heistä Kaninen sukunimeltään. V:na 1555 lähetettiin sieltä Tukholmaan pyssyseppän oppiin pyssyseppä Paavali Kämäräinen Tuusniemeltä ja tavallinen seppä Paavali Nousiainen Savonlinnasta.

Tykkien raaka-aineena tarvittavaa rautaa lähetettiin tänne etupäässä Ruotsista, joskin Ojamonkin rautalouhos oli jo 1540-luvulla toiminnassa. Vaskitykkien valmistamiseksi oli myös monien kirkkojen luovutettava kellonsa. Siten oli mm. Kastelholman tykeistä v:na 1544 eräs valmistettu kirkonkelloista ja kirkollisista kynttilänjaloista.

Kotoinen valmistus ei kuitenkaan yksinomaan erityisesti sota-aikana ollut riittävää, vaan jatkuvasti tuotettiin aseita myös ulkomailta. Siten tilattiin 1556 Tallinnasta Viipuriin 7 pistoolia (sadell rör), 22 »mustaa pyssyä» (swartt byssen), 20 naulaa ruutia, 3 naulaa sytytysruutia, 1 tusina lukkoja ym. — Tilattujen aseiden vaatimattomat määrät puhuvat nekin selvää kieltä tuliaseiden jatkuvasta harvinaisuudesta.

Mutta Kustaa Vaasa ei tyytynyt yksinomaan asetuotannon edistämiseen, vaan hän puuttui melko yksityiskohtaisesti aseiden valmistukseen antaen mm. tarkkoja ohjeita valmistettavista tykkimalleista ja jopa aseiden käytöstäkin.

V:na 1543 oli kuningas määrännyt Tukholman linnanvoudin Botvid Larssonin lähettämään Savonlinnaan taottaviksi siellä pikku tykeiksi (Smått skytt) 3 lästiä harkko-

Kuva 4. Kuparifalkonetti, pyörät ja »laatikko» raudoitettut. Etualalla ruutisäkki ja kuulakirstu. Kuva sovitettu Savonlinnan Tallisaareen v. 1543.

Fig. 4. Copper falconet, wheels and »box» ironed. In the foreground powderbag and ballchest. The picture was applied to Tallisaari of Savonlinna in 1543.

rautaa. Määräystä ei oltu Savonlinnassa kuitenkaan tarkoin noudatettu, koskapa kuningas pari vuotta myöhemmin uuden takorautalähetyksen yhteydessä moittii linnanvouti Klemetti Kirjuria siitä, että tämä oli antanut valaa tykin, jota suurikokoisena ja raskaana oli vaikea käyttää huonojen teiden takia. Todeten kuitenkin lopuksi sitä voitavan käyttää ylhäällä muurilla kehoittaa kuningas nyt valattamaan pienikokoisia falkoneja ja falkonetteja.

Kustaa Vaasan kirjeenvaihtoa seurattessa täytyy suoraan ihmetellä sitä tarmoa ja erikoisesti sitä perehtyneisyyttä, jolla hän ohjaa pyssymestareitaan.

Eräässä kirjeessään hän moittii Giliusta hitaudesta sekä todettuaan sitten Bengt Pyssynvalajan valmistaneen muotit kahteen koko- ja yhteen puolislanaan lausuu:

»... Doch synes Oss att wij haffue och behoff en hoop småt och lättfärdigt skytt, som i marken til Fäldhskytt tiäne kunne, och sådant, som medh en hast kunne ryckes aff och till, sådant Skytt mått thw och beställe lathe, och Besynnerligen skall thw wara förtänckt att lathe göra än thw eller dubbelte haker och Mickehaker the som wäll smidde och berede vare måtte, huilke haker wij achte att lathe bruke till en Wågenborgh opå Bocker och mijcker och medh Järnläncker tilsamens fogende och medt Järn skodde...»

Kirjeessään Eerik-herttualle Turusta 1555 kuningas mm. kirjoittaa:

» . . . Wij ssåge och gärne, att thet lille stycke, effter thett Nye sseet, som opå Råsbårer kunne föres och man medt landtärne skiuthe kan, motte bliffue oss tilskickedt, sså snart the bliffue giorde tilrede, och är icke behoff att Gilius mykit krwserr thee Skytt han nw giwthe skall, vthan allenast setter ther opå vårt wapn . . . »

Mutta kevyiden ja mukana kuljetettavien tykkien lisäksi tarvittiin maassamme linnoitusten puolustukseksi melko raskaitakin aseita. Niinpä valmisti Gilius Viipurin linnaan sodan aikana neljän »tulipalloja» ampuvan mörsärin ohella neljä 40-naulaista sekä kaksi 20-naulaista kartaunia.

Kustaa Vaasan aikana kasvoikin linnoituksiemme tuliaseistus huomattavasti. Savonlinnassa, jossa 1513 oli ollut vain 8 skerpentiiniä, 20 hakapyssyä ja 5 luotipyssyä, oli v:n 1557 inventarion mukaan seuraavat aseet: 1 10-naulainen kokoslanga, 1 kuparinen 3-naulainen puolislanga, 1 2-naulainen kaksoisfalkonetti, 23 1-naulaista falkonettia, 12 skerpentiiniä, 3 kivipyssyä, 7 falkonia, erilaisia hakapyssyjä ym. eli yhteensä kaikkiaan 72 tuliasetta.

Viipurin linnan aseistuksesta ei tämän kirjoittajalla ole tältä ajalta vastaavia numerotietoja, mutta jo asehenkilöstön suhteellisesta runsaudesta päätellen on se ollut varsin huomattava. Syksyllä 1555 toimivat nimittäin siellä tykkimiesten, hakapyssymiesten ja asehuoneen päällikköinä Göran Fincke, Knut Haraldsson ja Nils Eskilsson sekä heidän lähimpinä apulaisinaan vielä Herman Ruudintekijä ja Pikku Dijrick. 1570-luvulla tiedetään Viipurin linnassa olleen 268 kupari- ja rautatykkiä.

Juhana-herttuan pitäessä hoviaan Turun linnassa oli siellä erikoinen pyssypaja palkeineen. Siellä valoi 1556 saksalainen Hannu Pyssynvalaja tykkejään, ja 1558 toimi-

vat siellä mm. pyssysepät Tapani van Byren ja Henrik. Ruudintekijänä oli Niilo Olavinpoika, jolla oli ruutimyllynä ainakin jo 1558 ja jolle Jaakko Padanvalaja oli edellisenä vuotena valmistanut kaksi ruutihuhmaretta. Teräs-jousia ja liipaisimia valmisti Maunu Ingenpoika, joka 1566 mainitaan Turun linnan asehuoneen hoitajana.

Kustaa Vaasan aikana alkoivat tuliaseet levitä myöskin yksityisten henkilöiden, lähinnä luonnollisesti aateliston, keskuuteen. Tätä osoittaa mm. kuninkaan 1547 Suomen aatelistolle osoittama kehoitus kerätä ruutia ja käsituliaseita sekä myös kuninkaan kirje — ensimmäinen suomenkielinen laatuaan — mm. Savonlinnan läänin asukkaille v:na 1555, jossa määrätään:

» . . . Mutta wapahat miehet, Papit, Nijmitys miehet ja mudht Ammatismiehet, joilla parembi woijma ja wara on quin muilla talonpoilla, Nijn pitä wlgos tekemen hoomiehen, hewoijssen, harniskan, pyssyn, keijhähän ja mudhen hyffueden asuden kansa . . . »

Jopa sellaisiakin aseita kuin tykkejä oli niihin aikoihin yksityisten henkilöiden hallussa, mm. Suomessa ainakin Kuitian kartanossa. V:na 1554 pyytää nimittäin Kustaa Vaasa Eerik Flemingin leskeä Heblaa lainaamaan kartanossaan olevaa tykkiä Kivennavan linnoitukseen.

Kustaa Vaasan aikakauden aseistusta tarkastellessa herättää huomiota sen kirjavuus mm. kaliiperin suhteen, joskin kuningas pyrki suurempaan yhtenäisyyteen. Suurin käytännössä ollut tykki eli koko kartauni ampui 40 naulan luoteja ja oli pituudeltaan 14 jalkaa. Muihin erinimisiin ja osittain jo edellä mainituiksi tullesiihin tyyppeihin puuttumatta todettakoon kuitenkin, että pienin tykki eli tavallinen falkoni oli pituudeltaan 7 jalkaa ja ampui naulan painoisia luoteja.

Sama kirjavuus vallitsi käsituliaseiden suhteen. Siten oli niihin aikoihin käytännössä mm. hakapyssyjä, puoli-hakoja, musketteja, eräänlaisia rihlapyssyjä (skiverör) sekä pistooleita (sadelrör ja bälterör). Käsituliaseissa käytettiin 1500-luvun loppupuolella tavallisen lunttulukon ohella taulakäyttöistä sienilukkoa sekä piikäyttöisiä ratas- ja sieppolukkoja, joista viimeainittu tuli käytäntöön 1550 tienoilla.

Venäjän sodan aikana 1555—57 lisääntyi tuliaseistus siinä määrin, että mm. käsituliaseet olivat pian suorastaan vallitsevina armeijan lipustoissa. Niinpä oli suomalaisessa lipustossa 1558 196 tuliasetta, 13 tapparaa, 6 keihästä ja 3 jouta. Tämä tuliaseiden vallan suhteeton lisääntyminen teräaseiden kustannuksella vähensi huomattavasti jalkaväen hyökkäyskykyä ja siis myös sen taktillista kelpoisuutta. Tämän oivaltaen, nimenomaan Joutselän taistelun jälkeen 1555, pyrki Kustaa sekä hänen jälkeensä Eerik XIV lisäämään teräaseiden käyttöä. Nämä pyrkimykset johtivatkin suhteellisen pian tuloksiin, mitä osoittaa mm. se, että Yrjö Bergin pohjalaisessa lippukunnassa — yhden esimerkin mainitakseni — oli 1563 180 miehellä keihäs, hilpari ja kilpi sekä ainoastaan 116 miehellä jokin tuliase.

Vielä koko 1500-luvun saivat sotilaat itse huolehtia aseistuksestaan. Aseet ostettiin pääasiallisesti valtion varastoista, jolloin hinta pidätettiin palkasta. Sotamiehen kuollessa oli hänen seuraajansa velvollinen lunastamaan hänen aseensa. Tuliaseet alkoivat tämän johdosta levitä yhä enemmän yksityiseenkin käyttöön.

Erikoisesti käsituliaseiden täten kasvaneen kysynnän tyydyttämiseksi perustettiin Tukholmaan Kustaan hallituskauten loppuaikoina erityinen asevarasto, jonne kerät-

tiin ja josta lähetettiin aseita mm. suomalaisiin linnoituksiin, esim. v:na 1556 1768 käsituliasetta.

Eerik XIV:n aikana, jolloin raskailla varusteilla, kuten haarniskoilla, oli huomattava merkitys yksityisen sotilaan aseistuksessa, kasvoi tämä valtakunnallinen asevarasto vallan huomattaviin mittasuhteisiin. Sen ylimmäksi johtajaksi tuli ylin tykistömestari (överste arklimästare, myöh. överste tygmästare). Hänen oli virastonsa sekä käskynalaistensa avulla valvottava asetehaiden sekä valtion palveluksessa olevien käsityöläisten tuotantoa, linnoitusten asevarastojen hoitoa, ja hänen alaisiaan olivat kenttätykistömestari sekä linnoitusten ja laivojen tykistömestarit.

Tästä keskityksestä johtuen jäi linnoituksissa olevien käsityöläisten tehtäväksi lähinnä asekorjaukset — takorautaiset kanuunat olivatkin usein sota-aikana korjauksen tarpeessa — tehtaiden eli n.s. faktorioiden sekä niiden palveluksessa olevien käsityöläisten huolehtiessa varsinaisesta tuotannosta. Yrjö Koskisen mukaan olisi jo Kustaa Vaasan aikana ollut Suomessakin jonkinlainen »kivääritehdas», nimittäin Turun lähellä Marttilassa. Tämän kirjoittaja ei valitettavasti ole onnistunut saamaan tarkempia tietoja kysymyksessä olevan yrityksen luonteesta ja laajuudesta.

Eerik-kuningas kiinnitti armeijan aseistuksessa päähuomion kylmiin ja raskaisiin aseisiin. Näin ollen ei olekaan ihme, että valtakunnan tuliasekanta hänen aikanaan lisääntyi vain suhteellisen vähäisessä määrässä. Kun v. 1561 maassamme kaiken kaikkiaan oli 538 tykkiä (Ruotsissa 987), niin oli niitä v. 1569 vain 579 (Ruotsissa 1179).

Juhana III oli päinvastoin kuin veljensä tuliaseiden kannattaja, joka samalla kiinnitti valtakunnan linnoitusten

kuntoon vallan erityistä huomiota. Jo heti n.s. Viisi-
kolmattavuotisen sodan alettua lähetytti Juhana tuli-
aseita sekä ruutia Viipuriin, lähinnä linnoituksen, mutta
myös aseiden käyttöä tuntevien talonpoikien käytettä-
väksi. Tuliaseet alkoivatkin tulla maassamme näihin aikoi-
hin myös talonpoikaisväestön keskuudessa yhä tutum-
miksi. Siten esim. mainitsee Klaus Fleming tilatessaan
1579 muutamia satoja »pitkiä pyssyjä» Savonlinnaan talon-
poikienkin siellä niitä haluavan useimpien heistä ollessa
tottuneita jo niitä käyttämään.

Tämän Viisikolmattavuotisen sodan aikana alkoi ero
linnoitustykistön sekä toisaalta niin sanoakseni kenttä-
tykistön välillä käydä yhä selvemmäksi, mikä kehitys oli
alkanut jo Eerik-kuninkaan aikana. Suomeen sijoitetun
kenttätykistön majoituspaikkana oli sodan aikana Viipuri,
missä esim. v. 1571 oli tätä tykkiväkeä 93 miestä.

Mielenkiintoisena kokeiluna tältä ajalta mainittakoon
ne kuninkaan valmistuttamat, suojilla varustetut reet, joi-
hin saatettiin asettaa tykkejä käytettäväksi ratsuväkeä vas-
taan. Nähtävästi nämä suojatut rekitykit havaittiin kuiten-
kin epäkäytännöllisiksi, koskapa niistä ei tämän, kunin-
kaan 1578 antaman määräyksen jälkeen enää mitään mai-
nita. Rekitykkeitä oli käytetty vähäisessä määrässä tosin
jo aikaisemminkin. Siten antoi Juho Maununpoika Jout-
selän taistelussa 1555 asettaa 5 tykkiä rekiin helpottaak-
seen niiden kuljetusta syvälumisessa maastossa.

Myös Juhana III:n aikana valmistettiin maassamme
ainakin jossakin määrin tykkeitä. Siten tiedetään kunin-
kaan 1583 lähettäneen Ruotsista Viipuriin tykinvalaja
Simo Matinpöjan. Tuliaseet olivat rakenteeltaan suurin
piirtein samanlaisia kuin Kustaa Vaasankin aikoina. Käsi-
tuliaseet olivat etupäässä lunttulukkoisia, joskin ratas- ja

sieppolukot alkoivat tulla yhä yleisempään käyttöön. Viimemainitut olivat kuitenkin tällöin vielä Ruotsi-Suomessa melko harvinaisia, kuten käy selville Espanjan lähettilään kuninkaalleen talvella 1578 Tukholmasta lähettämästä kirjeestä, missä hän mm. mainitsee: »Ne pyssyt, joita täällä käytetään, ovat varustetut luntulla, koska täällä ei tehdä niin hyviä piilukkoja kuin Saksassa.»

Myös salpietarin valmistusta pyrittiin Juhanan aikana lisäämään. Hänen hallituskautensa loppuaikoina oli Suomessa toistakymmentä salpietarikeittimöä: Eu.ajoen Lapjoella, Sääksmäellä, Hollolassa, Helsingin, Porvoon, Porin, ja Naantalin lähistöllä, Pellosniemellä, Rantasalmella, Mustasaarella, Ahvenanmaalla ja Viipurissa. Viipurin lähellä, Säiniöllä, sijaitti lisäksi yksi Ruotsi-Suomen kolmesta ruutimyllystä. V:na 1581 määrättiin maahamme erityinen salpietarikeittimöiden valvoja Pietari de Haas. Jokaisen keittimön oli vuosittain tuotettava 5 kippunaa salpietaria.

16. vuosisadan lopulta on kansanruno säilyttänyt yksityiskohtaisuudessaan melko mielenkiintoisen kuvauksen tuliaseiden käytöstä ja käsittelystä tähän aikaan. Runo, joka kuvaa Turun piiritystä 1597, kertoo piiritysjoukkojen johtajasta, Kaarle-herttuasta mm. seuraavasti:

» . . . Otti tulta tuttisesta,
Tokevia taskustansa,
Hartioilta hamppunuoran,
Vyöltänsä viritysnuoran,
Kohti ruutia rakensi,
Vänkkipannua panevi,
Päästi pyssyt mylvimähän,
Avokurkut ammomahan . . . »

Kaarle IX:n aikana jatkui sama tuliasevaltainen kehitys, joskin tämä kuningas yritti lisätä keihässotilaiden lukumäärää armeijassa. Vaikkakin 1590-luvulla Ruotsissakin oli tullut jo käytäntöön kevyt — 4—6 kg. painoinen — tavallisimmin lunttu- mutta usein jo myös sieppolukkoinen musketti, niin olivat kuitenkin nämä käsituliaseet hidaskäyttöisinä — yksi laukaus 8—10 minuutissa — taistelussa melko toisarvoisia tekijöitä. Tuliaseiden merkityksen yliarviointi olikin sitten yhtenä syynä mm. Kirkholmin raskaaseen tappioon 1605.

Kaarle IX:n aikana tapahtui asetuotannon alalla pikeminkin taantumista kuin edistystä. Kustaa II:n Aadolfin hallituskauden alkaessa 1611 oli Ruotsi-Suomessa vain yksi ainoa kivääritehdas, jonka tuotannon sekä ulkomaisen tuonnin lisäksi kuitenkin myös yksityisiltä asesepiltä tilattiin aseita.

Kustaa II Aadolfin aikana perustettiin varsinkin v:n 1620 paikkeilla runsaasti uusia tehtaita. Meitä kiinnostavimpana yrityksenä näiltä ajoilta mainittakoon pyssyseppä Lennart Matinpojan 1617 Oulun linnassa olevan pajarakennuksen yhteyteen perustama, maamme ainoa kairamylly. Kysymyksessä ei ollut suinkaan mikään, yksinomaan paikallista tarvetta tyydyttävä pikkuyritys, sillä suurin osa tämän tehtaan tuotannosta meni Tukholman asevarastoon. Vuosittain lävistettiin tehtaassa, jossa oli myös erikoinen tukinveistäjä, valtiolle vallan 160 pyssyä, mitä silloisissa oloissa on pidettävä melko kunnioitettava saavutuksena. Kivääritehdas, joka ainakin vielä 1624 toimi Oulussa, siirrettiin v:n 1638 tienoilla Ruotsiin Söderhamniin.

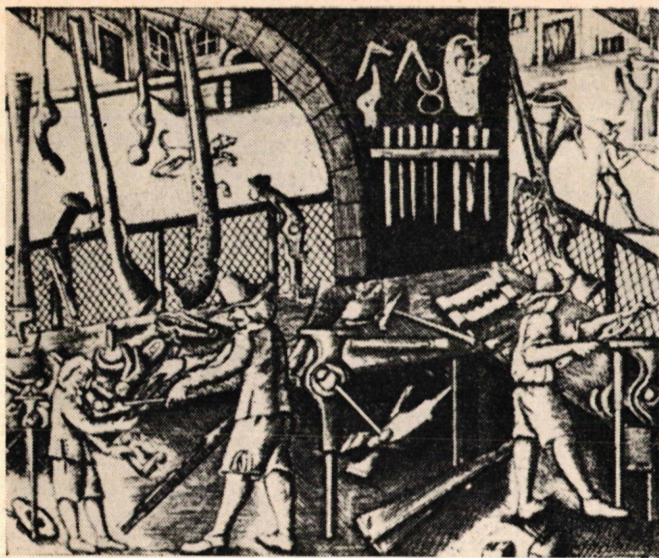
Oulussa työskennellessään näyttää Lennart Matinpoika kuitenkin luoneen pohjan melko kukoistavalle asecolli-

suudelle, joka hänen jälkeensäkin yhä edelleen tuotti aseita myös valtion varastoon. Siten ilmoittaa Oulun läänin maaherra Ernst Creutz kesällä 1632 kamarikollegiolle »Matti Pelkosella ja toisilla sepillä olevan 186 muskettia valmiina kruunun tarpeisiin».

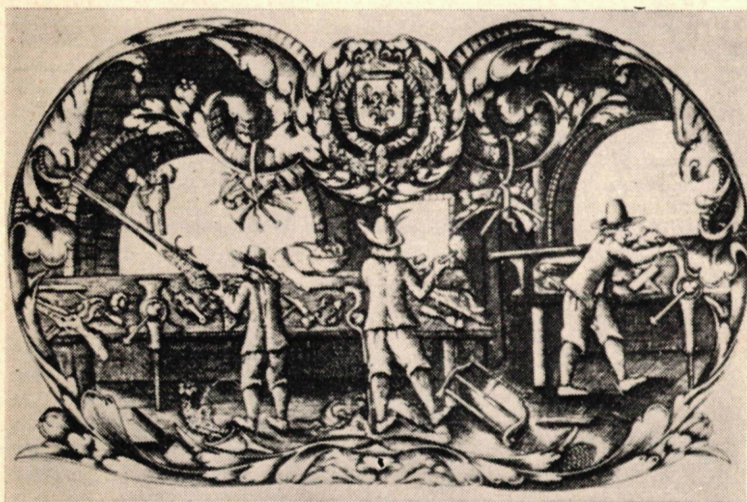
Näihin aikoihin toimi maassamme toinenkin asetehdas, nimittäin Viipurissa. Tämän tehtaan alkuna oli ollut kaluseppä Baltzar Meijerin paja, jossa jo aikaisemminkin oli jossakin määrin valmistettu tuliaseita. V. 1634 mainitaan tämä laitos nimellä »Wiborgs faktoriet». Raaka-aineen puutteessa näyttää tämä tehdas ainakin ajoittain viettäneen kituliasta elämää. V:na 1636 kehoittaa nimittäin kamarikollegio Turun maaherra Bror Anderssonia lähettämään Mustion ruukilta rautaa »Karjalan tehtaan toiminnan jatkamiseksi», jotta pyssysepät siellä »voitaisiin pitää jatkuvasti työssä». Mutta kovin suureksi ei tämä valtion tehtaan tuotanto kuitenkaan päässyt nousemaan. V. 1638 tilattiin sieltä varastoihin ainoastaan 24 pyssyä. Tämän jälkeen ei tehdas enää esiinny asiakirjoissa.

Tämä Viipurin pyssytehdas edustaa tiettävästi viimeistä valtion asetuohtantoa sekä myös viimeistä asesteollisuutta pitkiksi ajoiksi yleensäkin maassamme, jos nyt senkään yhteydessä suoranaiseista teollisuudesta voidaan puhua. Seuraavien aikojen asetuohtanto tapahtui yksinomaan käsiteollisuutena, ammattikuntalaitoksen muodostamisissa rajoissa.

Edellisessä tutkielmassa on pyritty luomaan kuva vanhimmasta suomalaisesta tuliaseistuksesta sekä ennen kaikkea vanhimmasta tuliaseiden valmistuksesta maassamme. Esitys ei pyri mihinkään täydellisyyteen — mikä näissä puitteissa olisi jo mahdotontakin — sillä kirjoittajalla on ollut käytettävissään etupäässä vain painettuja

Kuva 5. Pysynteikijän työpaja 1600-luvun puolivälissä.
Fig. 5. The workshop of a gunsmith in the middle of the 17th century.

Kuva 6. Tukintekijän työpaja 1600-luvun puolivälissä.
Fig. 6. The workshop of a stock-maker in the middle of the 17th century.

lähteitä. Monia, ehkä mielenkiintoisiakin yksityiskohtia on myös tilanpuutteen takia täytynyt jättää syrjään, ja samasta viimemainitusta syystä ei kirjoittaja enää käsiteltyä laajemmin ole voinut ryhtyä esittelemään myöskään tutkielman kohteena olleen aikakauden erilaisia tuliase-tyyppejä, uskoen ne puolestaan lukijapiirille suurimmaksi osaksi jo ennestäänkin tutuiksi. Jos tutkielma kaikista vajavaisuuksistaan huolimatta onnistuisi herättämään entistä laajempaa harrastusta tähän asti miltei aivan tutkimmattomaan suomalaisen tuliaseen historiaan, niin silloin on kuitenkin sen päätarkoitus saavutettu.

Tärkeimmät käytetyt lähteet:

Alm J.: Eldhandvapen I, Arwidsson A. I.: Handlingar till upplysning af Finlands häfder, v. Bonsdorff, Carl: Utdrag ur Åbo stads dombok, Grotenfelt Kustavi: Suomenkielisiä historiallisia asiakirjoja Ruotsin vallan ajalta, Grönbld Edv.: Nya källor till Finlands medeltidshistoria, Hartman T.: Raseborgs slotts historia, Hausen R.: Finlands medeltids urkunder, Hausen, R.: Kasteholms slott, Ingman S.: Tutkimuksia Pohjoissuomen historiassa vuosilta 1595—1635, Juvelius, E. W.: Suomen sotahistorian pääpiirteet, Koskinen, Yrjö: Suomen kansan historia, Lenk T.: Medeltidens skjutvapen, Nordisk kultur XII: B, Lindholm A.: Finlands ekonomiska tillstånd under tidskifter 1634—1654, Maconi S.: Pyhä Olavin linna, Meyerholm A.: Stockholms bössmakare, Opuscula Aspeliana, Ruuth J. W.: Viipurin kaupungin historia I, Steckzén B.: Krigskollegii historia, Tawastjerna W.: Lisätietoja Suomen sotahistoriaan Juhana II:n hallituksen alkuvuosilta, Tawastjerna W.: Pohjoismaiden Viisikolmattavuotinen sota, Tawastjerna: Suomen maasotaväki Kustaa Vaasan ja Erik XIV:n aikana, Hist. ark. XI, Tawastjerna: Suomen sotavoima Juhana III:n aikana, Hist. ark. XVII, Vaaranen J. E.: Samling af Urkunder rörande Finlands historia.

THE OLDEST FINNISH FIRE-ARMS AND THEIR PRODUCTION

Fire-arms had become known in Finland by the fourteen-thirties at the latest, but apparently a little earlier. In 1434 at least one breech-loading »built-up» gun was borrowed from Reval for the castle of Raseborg, and

ever since fire arms seem to have belonged to the permanent armament of this castle.

According to the memoranda written about 1455 by the commandant of Hämeenlinna, Olavi Tawast, he had inherited 3 handguns and one breechloading »built-up» gun with two »chambers» from his father, the former commandant of the castle, who had died about 1447. Also in Viipuri fire arms seem to have been known and to have been in use in 1437 at the latest.

Nevertheless fire-arms continued to be rather rare. The oldest Finnish discoveries of fire-arms, the 6 arquebuses found in the bottom of the Vuoksi in the 19th century, date from the middle of the 15th century. The length of their pipes varies between 101—115 cm (total length 150—180 cm), the weight being approximately 20 kg. Calibre 19—23 mm.

By the end of the fourteen hundreds the use of fire-arms had already become established in Finland as the documents and folk-lore reveal.

The manufacture of fire-arms was begun also in Finland during the reign of Gustavus Vasa. In 1553 he sent a gunsmith to Viipuri where the man had to work as a master also. In the fifteenfifties young men were sent from Finland, for instance from Savonlinna and Viipuri, to Stockholm to be apprentices of a gunsmith. According to reports there was at the time of Gustavus Vasa a special factory for the manufacturing of fire-arms near Turku.

Sleighs provided with shelters on which guns were mounted to be used against cavalry may be mentioned as an interesting experiment during the reign of John III. Owing to deep snow, transportation by sleighs was

in practice earlier even, for instance in the battle of Joutselkä 1555.

During the reign of John III there were about ten saltpeter boiling works in Finland.

The small-arms factory with a drilling mill founded by Lennart Matinpoika in 1617 in the castle of Oulu may be mentioned from the days of Gustavus II Adolphus. The factory, which was transferred in 1638 to Söderhamn, Sweden, made about 160 rifles for the State each year. At that time Oulu had a rather prosperous small-arms industry. In addition to the factory mentioned above there were many gunsmiths, who, for instance in 1632, made 186 muskets for the State.

At the same time a small-arms factory was in operation in Viipuri also. This factory which was mentioned in documents already in 1634 as »Wiborgs faktoriet» made 24 rifles for the State in 1638.

SISÄLLYS:

	Sivu
Aarne Sihvo: Puolustusvoimain Komentajan tervehdys	5
C. A. Nordman: Esipuhe	7
Kauko Rekola: Sotamuseo	9
Paavo Talvio: Armeijan ja suojeluskuntien lipustosta	22
B. Linkomies: Katsaus suustaladattavan rihlakiväärin kehittymiseen jalkaväen yleiskivääriksi	48
Kauko Rekola: Akseli Gallen-Kallela suomalaisen sotilaspuvun suunnitteli- jana	61
S. Grönroos: Postista entisten sotiemme aikana	80
Kauko Rekola: Vanhinta suomalaista tuliaseistusta ja asetuotantoa	91

